

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ
ADİYAMAN KIRSALINA OLAN ETKİSİNİN
TÜTÜN TARIMI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Değer ÇİL

Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı

Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı

OCAK 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ
ADİYAMAN KIRSALINA OLAN ETKİSİNİN
TÜTÜN TARIMI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Değer ÇİL
502091018**

Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı

Bölge Planlama Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YÜZER

Teslim Tarihi: 12 Aralık 2014

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 50209101 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Değer ÇİL**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ ADIYAMAN KIRSALINA OLAN ETKİSİNİN TÜTÜN TARIMI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALİ YÜZER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YÜZER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Özhan ERTEKİN
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Doruk ÖZÜGÜL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **12 Aralık 2014**
Savunma Tarihi : **19 Ocak 2015**

Aileme ve sevdiklerime,

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim ve öğretimim sürecinde, her türlü karar ve eylemimde yanımda olan aileme, zor günlerimde yanımda olan sevgili arkadaşlarıma, tez çalışmam süresince sabrı ve hoşgörüsüyle çalışmamın şekillenmesinde öncü olan değerli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YÜZER'e, üyesi olmaktan gurur duyduğum İTÜ ailesine, teşekkürlerimi sunarım.

Aralık 2014

Değer Çil
Şehir Plancısı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xvii
ÖZET.....	xix
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı	4
1.2 Tezin Hipotezi ve Kapsamı	4
1.3 Tezin Yöntemi ve Literatür Araştırması	5
2. BÖLGESEL VE KIRSAL KALKINMA KURAMLARI VE DEĞİŞEN PARADİGMALAR	7
2.1 Büyüme ve Kalkınma Kuramları	7
2.1.1 Dengeli kalkınma kuramı	8
2.1.2 Dengesiz kalkınma kuramları	9
2.1.3 Bağımlılık kuramları	9
2.2 Bölgesel ve Kırsal Kalkınma Temel Kuramları	10
2.2.1 Bölgesel gelişme	12
2.2.2 Kırsal kalkınma gelişimi	15
3. TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA, KIRSAL ALAN VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI	19
3.1 Kırsal Kalkınma	19
3.1.1 Kırsal kalkınmanın önemi ve amacı.....	19
3.1.2 Kırsal kalkınma politikalarının araçları ve uygulayıcıları	20
3.2 Kırsal Alan Kavramı ve Kırsal Alanların Genel Özellikleri	21
3.3 Türkiye’de Kırsal Yerleşim Yapısı	21
3.4 Türkiye’de Kırsal Alanların Temel Özellikleri	22
3.4.1 Kırsal nüfus	22
3.4.2 Kırsal alanda eğitim ve sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik durumu	22
3.4.3 Kırsal alanda altyapı hizmetleri	23
3.4.4 Mülkiyet yapısı	23
3.4.5 Kırsal alanda genel ekonomik durum ve tarım sektörü	23
3.4.6 Örgütlenme.....	24
3.5 Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları	24
3.5.1 Planlı dönem öncesi (1920-1959)	24
3.5.2 Planlı kalkınma dönemi (1960-2004)	24
3.5.3 Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967).....	25
3.5.4 İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972).....	25
3.5.5 Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977).....	25
3.5.6 Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983).....	26

3.5.7 Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989)	26
3.5.8 Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990-1994)	27
3.5.9 Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000).....	27
3.5.10 Sekinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)	28
3.5.11 Tarım stratejisi (2006-2010) ve Türkiye ulusal kalkınma stratejisi.....	30
3.5.12 Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013).....	33
3.5.13 Onuncu kalkınma planı (2014-2018)	37
3.5.14 AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınma	47
4. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ ADIYAMAN KIRSALINDA İNCELENMESİ	53
4.1 Ülke Ulaşım Ağındaki Yeri.....	55
4.1.1 Havayolu ulaşımı.....	56
4.1.2 Demiryolu ulaşımı.....	56
4.2 Bölgesel Ekonomik Yapısı	56
4.3 İdari Yapı ve İdari Sınırlar	59
4.4 Adıyaman İli'nin Doğal Yapısı	59
4.4.1 İklimsel özellikler.....	59
4.4.2 Toprak niteliği	61
4.4.3 Tarım reformu uygulama alanları	62
4.5 Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Adıyaman Demografik Yapısı	63
4.5.1 Yıllara göre nüfus değişimi	63
4.5.2 Kentsel ve kırsal nüfus, nüfus artış hızı	64
4.5.3 Kentsel nüfus oranı, yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu	65
4.5.4 İllere göre kentsel ve kırsal nüfus ve yıllık artış hızı	66
4.5.5 İllere göre kentsel ve kırsal nüfus, nüfus oranı ve nüfus yoğunluğu.....	67
4.5.6 Göç durumu.....	69
4.6 Adıyaman Nüfus Gelişimi (Kırsal-Kentsel).....	75
4.6.1 Yıllara göre nüfus değişimi	75
4.6.2 Nüfus artış hızları	79
4.6.3 Kentsel nüfus oranı, yüzölçümü ve yoğunluklar.....	82
4.6.4 Yıllara göre kentleşme hızı	84
4.7 Adıyaman Nüfusunun Demografik Özellikleri	86
4.7.1 Yaş gruplarına göre nüfus dağılımı	86
4.7.2 Bağımlılık durumu	87
4.7.3 Doğurganlık ve bebek ölüm hızları.....	89
4.8 Arazi Kullanımı	90
4.8.1 Arazi kullanım durumu	90
4.8.2 Yerleşim karakteristikleri ve fiziksel gelişme eğilimleri	91
4.9 Ekonomik Yapı.....	93
4.9.1 Sektörel analiz	95
4.9.2 Tarım	97
5. TÜTÜN TARIMI ÜZERİNDEN ADIYAMAN İLİNİN İNCELENMESİ ...	105
5.1 Tütün Tarımı.....	105
5.1.1 Dünya tütün üretimi	106
5.1.2 Dünya tütün tüketimi.....	107
5.1.3 Dünya tütün ticareti	108
5.1.4 Türkiye tütün üretimi	110
5.1.5 Türkiye tütün tüketimi.....	113
5.1.6 Türkiye tütün ticareti	113
5.2 Adıyaman'da Tütün Üretimi	114

5.3 Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Adıyaman İli Kırsal Kalkınma ile ilgili Planlar, Projeler ve Yatırımlar.....	118
5.3.1 GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kalkınma planı (2002).....	120
5.3.2 GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) eylem planı (2008-2012).....	120
5.3.3 Adıyaman 1/25.000 çevre düzeni planı.....	121
5.3.4 Adıyaman stratejik planı (2010-2014)	121
5.3.5 Projeler ve yatırımlar	121
5.3.6 İl tarım müdürlüğü kırsal projeleri (2010-2014).....	122
5.3.7 SODES birimi tarafından uygulanan ve incelenen projeler	123
5.3.8 Adıyaman stratejik planı (2010-2014)	124
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
KAYNAKLAR	135
ÖZGEÇMİŞ.....	141

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ARGE	: Araştırma Geliştirme
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BKİ	: Bölge Kalkınma İdaresi
BM	: Birleşmiş Milletler
BYKB	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DB	: Alman Bankası
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DOKAP	: Doğu Karadeniz Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAGGF	: Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund)
FAO	: Dünya Gıda ve Tarım Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSKD	: Gayri Safi Katma Değer
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance)
IPARD	: Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni
ISPA	: Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (The Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)
SAPARD	: Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)
KB	: Kalkınma Bakanlığı
KGM	: Karayolları Genel Müdürlüğü
KHGM	: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KİT	: Kamu İktisadi İşletmeleri
KOP	: Konya Ovası Projesi
KÖYDES	: Köylerin Altyapısını Destekleme Projesi
KSS	: Küçük Sanayi Sitesi
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
OTB	: Ortak Tarım Politikası
ÖİKR	: Özel İhtisas Komisyonu Raporları
PHARE	: Ekonomilerini Yapılandırmak İçin Yardım
SEGE	: Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksine

SODES	: Sosyal Destek Programı
SUKAP	: Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı
TAPDK	: Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKİB	: Türk Kamu İşletmeleri Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatik Kurumu
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
WB	: Dünya Bankası

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : Büyüme ve Kalkınma Kuramları.	8
Çizelge 2.2 : Bölgesel gelişme modelleri.	14
Çizelge 3.1 : Türkiye’de Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusunun Gelişim Seyri.	22
Çizelge 3.2 : Büyüme ve İstihdam Gelişmeleri ve Hedefleri	38
Çizelge 3.3 : Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler.	40
Çizelge 3.4 : Bölgesel Gelişme ve Rekabet Edebilirlik Alanlarında Gelişme ve Hedefler.	44
Çizelge 3.5 : Şehirleşmeye İlişkin Gelişmeler.	45
Çizelge 4.1 : Adıyaman İli – ilçe Yüzölçümleri.	55
Çizelge 4.2 : Adıyaman ili – Önemli İl Merkezleri ve İlçelere Uzaklıklar.	55
Çizelge 4.3 : Adıyaman ili - ilçelerinin Gelişmişlik Düzeyleri.	57
Çizelge 4.4 : Adıyaman İli Sosyo-Ekonomik gelişmişlik sıralaması	58
Çizelge 4.5 : Adıyaman İlçe ve Beldeleri (Kentsel Nüfus).	59
Çizelge 4.6 : Adıyaman İli - Arazi Kullanım Durumu.	61
Çizelge 4.7 : Adıyaman İli - Tarım Reformu Uygulama Alanları.	63
Çizelge 4.8 : Türkiye ile Adıyaman, Çevre İlleri 1965–2009 Yılları Arasındaki Nüfus ve İndeks.	63
Çizelge 4.9 : Türkiye ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2000–2009 Yılları Arasındaki Kentsel, Kırsal ve Toplam Nüfusları ile Yıllık Nüfus Artış Hızları. ...	64
Çizelge 4.10 : Türkiye ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kentsel Nüfus Oranı, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu.	66
Çizelge 4.11 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Kentsel Ve Kırsal Nüfus Ve Yıllık Nüfus Artış Hızı.	66
Çizelge 4.12 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus, Kentsel Nüfus Oranı, Yüzölçümü ve Nüfus Yoğunluğu.....	68
Çizelge 4.13 : Bölgelerin Yıllara Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızları.	71
Çizelge 4.14 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin Yıllara Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç, Göç ve Net Göç Hızları.	72
Çizelge 4.15 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Yurtdışından Gelen Göçler	74
Çizelge 4.16 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin Bölge İçindeki Diğer İllerden Aldığı Verdiği Göç Miktarları.	75
Çizelge 4.17 : Adıyaman İli Merkez ve İlçelerinin Yıllara Göre Nüfusları.	76
Çizelge 4.18 : Adıyaman İli Merkez ve İlçelerinin Kentsel Kırsal Nüfusları ve Oranları.	78
Çizelge 4.19 : Adıyaman İli ve İlçelerinin Yıllık Nüfus Artış Hızları.	79
Çizelge 4.20 : Adıyaman İli ve İlçelerinin Kentsel Nüfus Oranları, Yüzölçümleri ve Nüfus Yoğunlukları.	82
Çizelge 4.21 : Adıyaman İli ve İlçelerinin Yıllara Göre Kentleşme Hızları.	84
Çizelge 4.22 : Adıyaman ili Yaş Gruplarına Göre Nüfus.	87

Çizelge 4.23 : Adıyaman İli ve İlçelerine Ait Bağımlılık Oranları.	88
Çizelge 4.24 : Adıyaman İli Canlı Doğan Çocuk Sayısı, Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızları.	89
Çizelge 4.25 : Adıyaman İli - Arazi Kullanımı.	90
Çizelge 4.26 : Adıyaman İlçelerinin Kentsel – Kırsal Nüfusları ve Oranlar.	92
Çizelge 4.27 : Ekonomik Göstergeler.	95
Çizelge 4.28 : Adıyaman İli - Çalışanların İlçelere ve Sektörlere Göre Dağılımı. ...	96
Çizelge 4.29 : Adıyaman İli - Tarım Sektöründe Çalışanların İlçelere Göre Dağılımı.	98
Çizelge 4.30 : Adıyaman İli - Tarım Göstergeleri.	99
Çizelge 4.31 : Adıyaman İli - Tarım Arazileri Kullanımı.	100
Çizelge 4.32 : Adıyaman İli - Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretimi.....	101
Çizelge 4.33 : Adıyaman İli - Sebze Üretim Miktarları.	102
Çizelge 4.34 : Buğday ve Arpa alt bölgeleri.....	102
Çizelge 4.35 : Adıyaman İli - Alt Bölgelere Göre 2003 Yılında Endüstri Bitkileri Üretimi.	103
Çizelge 5.1 : Dünya Tütün Üretimi.	107
Çizelge 5.2 : Sigara Şirketleri Pazar Payı.	108
Çizelge 5.3 : Başlıca İhracatçı Ülkeler ve ihraç Miktarları.	109
Çizelge 5.4 : Başlıca İthalatçı Ülkeler ve İthal Miktarları.	109
Çizelge 5.5 : 2002 Yılı Türkiye Tütün Ekimi ve Üretimi.	110
Çizelge 5.6 : Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Üretimi.	111
Çizelge 5.7 : Yıllara göre Türkiye Bölgesel Tütün Ekimi ve Üretimi.	112
Çizelge 5.8 : 1994-2001 Yılları Arasında Tekelin Sigara Fabrikalarına Verdiği Tütün Miktarı.	113
Çizelge 5.9 : 2002-2009 Yılları Arasında Türkiye Tütün Ticareti.	114
Çizelge 5.10 : Adıyaman'da üretilen tütünün yıllara göre dağılım.	117
Çizelge 5.11 : Adıyaman İli-SODES Projeleri(2010).	124
Çizelge 5.12 : Adıyaman İli-Tarım Projeleri ile ilgili Bilgiler..	125
Çizelge 5.13 : Elek Analizi.....	126

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 : İllerin Nüfus Büyüklükleri, Kır-Kent Dağılımı ve Nüfus Yoğunlukları .	43
Şekil 3.2 : 2008 Yılı İtibarıyla Bölge Düzeyinde Gayrisafi Katma Değer Dağılımı.	43
Şekil 4.1 : Adıyaman İlinin Türkiye’deki Konumu.....	53
Şekil 4.2 : Adıyaman İlinin Türkiye’deki Konumu.....	54
Şekil 4.3 : Adıyaman İli – ilçeleri.....	54
Şekil 4.4 : Adıyaman İlinin ulaşım bağlantıları haritası.	56
Şekil 4.5 : Adıyaman ili - ilçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksleri.	57
Şekil 4.6 : Aylık Ortalama Sıcaklık.	60
Şekil 4.7 : Hakim Rüzgar Yönleri.	61
Şekil 4.8 : Adıyaman İli - İl Arazisinin Niteliklere Göre Dağılımı.	62
Şekil 4.9 : Türkiye ile Adıyaman, Ve çevre İlleri 1965–2009 Yılları Arasındaki Nüfus ve İndeks Grafiği.....	64
Şekil 4.10 : Türkiye İle Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2000–2009 Yılları Arasındaki Yıllık Nüfus Artış Hızları Grafiği.	65
Şekil 4.11 : Türkiye ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kentsel Nüfus Oranı (%), Yüzölçümüne Nüfus Yoğunluğu	65
Şekil 4.12 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre 2009 Yılı Kent ve Kır Nüfusu.....	67
Şekil 4.13 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları	67
Şekil 4.14 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Kentsel Nüfus Oranı. ..	69
Şekil 4.15 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Nüfus Yoğunluğu.	69
Şekil 4.16 : Bölgelerin 2000 Genel Nüfus Sayımına Göre Net Göç Hızları.	70
Şekil 4.17 : Bölgelerin Yıllara Göre Net Göç Hızları.	70
Şekil 4.18 : Bölgelerin Aldığı-Verdiği Göçler ile Net Göçleri.....	71
Şekil 4.19 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin 2008-2009 Yıllarına Göre Net Göç Hızı.	73
Şekil 4.20 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin Genel Nüfus Sayımına Göre Aldığı-Verdiği Göçler.	73
Şekil 4.21 : Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Yurtdışından Gelen Göçler...	74
Şekil 4.22 : Adıyaman il Merkezi ve ilçelerinin 2009 Yılı Toplam Nüfusları.....	77
Şekil 4.23 : Adıyaman İl Merkezi ve İlçelerinin 2009 Yılı Kentsel Nüfusları.....	78
Şekil 4.24 : Adıyaman İl Merkezi ve İlçelerinin 2009 Yılı Kırsal Nüfusları.	78
Şekil 4.25 : Adıyaman İli Merkez ve İlçelerinin Kentsel Kırsal Nüfus Oranları.	79
Şekil 4.26 : Adıyaman ilinin Yıllara Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı.	81
Şekil 4.27 : Adıyaman İli ve İlçeleri 2000-2009 Yılları Arası Yıllık Nüfus Artış Hızları.....	82
Şekil 4.28 : Adıyaman İli ve İlçelerinin Kentsel Nüfus Oranları.	83
Şekil 4.29 : Adıyaman İli ve İlçelerinin Yüzölçümleri.	83
Şekil 4.30 : Adıyaman İli ve İlçelerinin Nüfus Yoğunlukları.	84
Şekil 4.31 : Adıyaman İli Yıllara Göre Kentleşme Hızları.	85

Şekil 4.32 : Adıyaman İli ve İlçelerinin 2000-2009 Yılları Arası Kentleşme Hızları	85
Şekil 4.33 : Adıyaman İli Kentsel Nüfusa Ait Yaş Piramidi.	86
Şekil 4.34 : Adıyaman İli ve İlçelerine Ait Bağımlılık Oranları.	98
Şekil 4.35 : Adıyaman İli Canlı Doğan Çocuk Sayısı, Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızları.	90
Şekil 4.36 : Adıyaman İli - Arazi Kullanım Oranları.	91
Şekil 4.37 : Adıyaman İlçelerinin Kentsel – Kırsal Nüfus Oranları.	92
Şekil 4.38 : Adıyaman İli – Sektörel Dağılım Oranları.	96
Şekil 4.39 : Adıyaman İli - Çalışanların İlçelere ve Sektörlere Göre Dağılım Grafiği	97
Şekil 4.40 : Adıyaman İli Tarım Ürünleri Üretimi Haritası.	98
Şekil 4.41 : Adıyaman İli - Tarım Sektöründe Çalışanların İlçelere Göre Dağılım Grafiği.	99
Şekil 4.42 : Adıyaman İli - Bitkisel Üretim Değeri Dağılım Grafiği.	102
Şekil 4.43 : Adıyaman’da agro-ekolojik bölgeler.	103
Şekil 5.1 : Adıyaman’da 2003-2014 tütün üretilen yerler.	116

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARININ ADIYAMAN KIRSALINA OLAN ETKİSİNİN TÜTÜN TARIMI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Bu çalışmada Adıyaman bölgesinde; 2000 yılı itibari ile tütüne yönelik uygulanan politikalar kapsamında tütün üreticilerinin ekonomik yapılarında meydana gelen değişimler, tütün üretiminin bölgede yarattığı istihdam düzeyinin yıllar itibariyle değişimi, kırsal nüfus yapısı incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kırsal kalkınma kavramının geçmişten günümüze incelemek ve kırsal kalkınma politikalarının, üst ölçekli kararlar ile uygulama ölçeği arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ortaya koymak ve gelecekte izlenmesi gereken politikalarda dikkat edilmesi gereken konularda öneriler geliştirmektir. Bu kapsamda, kırsal kalkınmanın kuramsal, kavramsal açıklaması yapıldıktan sonra üst ölçekli plan kararlarında ne zaman, nasıl yer aldığı ve kırsal kalkınma politikalarının uygulama ölçeğindeki Adıyaman kırsalının hangi yönüyle ele alındığı anlatılmıştır.

Çalışma alanı olan Adıyaman kırsalında analizler yapılmış bölgenin sosyal ve ekonomik kaynakları ortaya konulmuştur. Adıyaman ilinin temel geçim kaynağı olan tarım ve tarım ürünleri arasında da en çok istihdam ve gelir getiren tütün tarımının bu bölgedeki önemi ortaya konulmuştur. Türkiye’de kırsal kalkınma ile ilgili alınmış kararların, Adıyaman ilinde tütün tarımı yapılan kırsal alanlarda oluşturduğu sosyoekonomik değişim incelenmiştir. Ayrıca tütün tarımını etkileyen uygulamaların sebepleri araştırılmış ve bu sebepler karşısında Türkiye’de kırsal kalkınma ve tütün ile ilgili geçmişten günümüze yürürlükte olan ve olmayan kanun, yönetmelik, genelge ve tüzükler ile Türkiye Beş Yıllık Kalkınma Planları incelenerek, Türkiye’deki bu konularla ilgili alınmış olan kararlar ortaya konulmuştur.

Tütün tarımı yılın 12 ayında istihdam sağlanabilen bir sektördür ve bu sektörün çalışanı kırsal alanlarda yaşayan nüfustan meydana gelmektedir. Dolayısıyla kırsal kalkınma açısından değerlendirildiğinde tütünün hem sosyal hem ekonomik hem de ekolojik özelliklerini barındırmasıyla kırsal kalkınma aracı olarak nitelendirmemiz mümkündür. Kırsal kalkınma aracı olan tütünün doğal kaynaklarının bir ürünü olmasından dolayı yeniden üretilebilir ve kısa vadede bölge kalkındırılabilir.

Çalışmanın sonunda kırsal kalkınma politikaları tütün üzerinden değerlendirilerek; Türkiye’deki tütün tarımının uluslararası politikalardan etkilendiği bunun sonucunda Türkiye’de alınmış olan ulusal kararların yereldeki tütün tarımı ile geçimini sağlayan Adıyaman kırsalına birçok olumsuz etkileri olduğu görülmüştür. Yerelden tamamen bağımsız olarak alınan üst ölçekli kararların Adıyaman ili örnek alanında Adıyaman kırsalına olumlu bir etki yaratmadığı aksine olumsuz etkiler yarattığı ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak çözüm önerileri ve uygulama politikaları geliştirilmiştir.

REVIEW OF RURAL DEVELOPMENT POLICIES BASED ON THEIR EFFECT ON CULTIVATION OF TOBACCO IN RURAL ADIYAMAN

SUMMARY

Development is an unlimited and infinite dynamic process that has economic, social and cultural aspects. “Rural Development” concept is included in the “development” phenomenon which has a general meaning and scope but “rural development” is a concept involving a specific area and groups as well as being widely recognized and being a focus of interest in developing and developed countries all around the world. However, there is no rural development distinction or definition recognized globally. This concept has been used in different ways and for different purposes and thus defined accordingly. The United Nations published a report about global population expectations in 2006 and announced that the world’s population is expected to be more than 9 billion by 2050. Agricultural sector becomes vitally important in order to meet food requirements of rapidly increasing population. Sustaining agricultural activities and continuity of production is directly associated with life standards offered to producers and their families living at the locations where they produce. Rapidly increasing population, industrialization and depleted but not renewed resources force humanity to act consciously and collectively for the future. Environmental, global pollution, drastic immigration trends; soil contamination, limited potable water resources and disadvantaged population groups concern each society and individual. These issues cannot be singlehandedly resolved by local communities and nations. These issues require global efforts, strategy and they can only be resolved through global approaches and national priorities. Rural development efforts become important at this point.

In order to determine and implement rural development policies all around the World and Turkey; relevant national authorities as well as the World Food and Agriculture Organization (FAO), United Nations (UN), World Bank (WB), European Union (EU) and such other organizations set rural development strategies and goals on national and international level as well as preparing regional and local integrated plans to achieve these goals. International conferences and symposiums are held from time to time in order to announce these plans taking joint action to the countries all around the world and to conclude agreements. These plans address physical and social factors of rural areas as well as pooling for implementing these plans or allocating resources from the country’s overall budget. These resources allocated are used as different instruments such as incentives for supporting, preserving rural development policies, improving competitive capacity, income generation and sector development as well as subvention.

This thesis studies Rural Areas in Adiyaman and discusses rural development policies in Turkey by taking Adiyaman as example. Cultivation of tobacco has been the most important activity of Adiyaman’s economic life for so long and has helped all other sectors in the city but upper scale decisions will put a stop to these activities. Following the decisions made in Turkey about cultivation of tobacco, unemployment

rate in Adıyaman increased and economic & social life have gone through drastic changes.

Mixed economy in Turkey was replaced by free market economy after the 1980, following January 24, 1980 resolutions. Thus, the country started to pursue a neoliberal policy after 1980 by downsizing the state and targeting privatization of State Economic Enterprises (SEES). This policy liberalized market in each aspect and distanced the state from entrepreneurship; the goal was to accelerate private entrepreneurship. However, economy has started to move towards the route determine by global prices. Accordingly, Turkey's tobacco policy went through a transition period; the state was the tobacco monopoly until 1986 but Act 3 numbered 3291, enacted after 1986, eliminated the state monopoly on tobacco and tobacco market gradually became available to the foreign capital. This process started with the efforts of applying free market economy in the 1980s and then accelerated the process of privatizing TEKEK (Turkish Tobacco and Alcoholic Beverages Monopoly) following the financial pressure of IMF and the World Bank (WB).

This study focuses on changes experienced in terms of economic structures of tobacco cultivators as a result of tobacco policies implemented in Adıyaman Region after 2000 as well as yearly changes of employment level created by cultivation of tobacco in the region and structure of rural population.

The purpose of this study is to examine rural development concept in Turkey from past to present and to establish differences and similarities between rural development policies, upper scale decisions and application scale and to advise on issues to be considered in terms of future policies. In this context, theoretical and conceptual definition of rural development are provided and then time and manner of applying upper scale plan resolutions are explained as well as stating which aspect of Adıyaman rural is considered on rural development policy application scale.

This dissertation of 6 sections is based on the following hypothesis; "Cultivation of tobacco provides the highest number of employment and generates the highest level of income among all agricultural activities and products which are the mainstay of rural areas in Adıyaman and thus tobacco might be reproduced in the Adıyaman as a means of rural development tool and the region might be developed in the short term".

The first section explains the purpose, method and scope of study.

The second section addresses hypothetic issues; growth and development theories (balanced, unbalanced, dependency), regional and rural basic theories (regional growth, rural development) are explained and the infrastructure of rural development policies, theme of this thesis, is established. This section initially defines the concept and then studies how rural development takes places and which concepts are associated with it.

The third section explains rural development concept which is the theme of this study (importance and goal of rural development, tools and practitioners of rural development policies) and rural development policies in Turkey (pre-planned era, planned era and EU process). Rural development activities in Turkey can be divided into 3 periods. These are pre-planned era, planned era and EU process. Rural development was considered as community development during the pre-planned era and thus the efforts evolved in that concept. State support was available on all aspects of rural development during Pre-Planned Era. Then, the state planning

organization established in 1963 started the planned development era. Five-year development plans announced by the State Planning Organization handled rural development as a branch of agricultural sector and tried to eliminate any shortcomings. As for the EU process; Turkey was announced to be an EU Candidate State at Helsinki Summit in December 11, 1999. Thus, several plans and strategies were to be prepared through the course of relationships with EU so that Turkey can benefit from the Union's programs offered to EU Candidate States. Following this planning period, Turkey started the process of preparing strategy certificate on rural development.

The fourth section analyzes rural areas of Adıyaman, the focus of this study, and establishes the social and economic resources of the region. Comparative analysis focusing on the Southern Anatolia Region and nearby cities is available. Analysis of Adıyaman province (geographical location, economic structure, natural structure, soil characteristics and use of land), synthesis and assessments are discussed. Cultivation of tobacco is the resource that creates the highest rate of employment and creates the highest level of income in the region among all agricultural activities and agricultural products, which are the mainstay of Adıyaman province, and this study establishes the importance of this sector in the region. The socioeconomic changes experienced in the rural areas of Adıyaman, where tobacco is cultivated, as a result of rural development resolutions passed in Turkey is studied. Besides, causes of practices having impact on cultivation of tobacco are investigated and laws, legislations, communiqués and bylaws in force and not in force in Turkey from past to present on the matter of rural development and tobacco as well as Turkey's Five-Year Development Plans are studied in the light of these causes and resolutions implemented in Turkey in these areas are discussed.

The fifth section discusses cultivation of tobacco in Adıyaman which is area of study. Socioeconomic influence of tobacco on the rural areas of Adıyaman is examined and this impact is studied in terms of rural development. Cultivation of tobacco is a sector that can employ workers 12 months a year and the workers of this sector are people living in rural areas. Thus, it is possible to say that tobacco can be considered as a rural development tool since when we study tobacco in terms of rural development we can see that it has social, economic and ecologic characteristics. Tobacco, a rural development tool, is a product of natural resources and thus it can be reproduced and help development of the region in the short term.

The sixth section is the conclusion and suggestions part of this study. This section discusses rural development policies through tobacco; it is observed that cultivation of tobacco in Turkey is under the influence of international policies and thus national resolutions enacted in Turkey have several negative impacts on local cultivation of tobacco and rural areas in Adıyaman suffer the consequences. It is concluded that the upper scale plan resolutions made entirely independently from the local area does not have any positive contribution to Adıyaman province, rural areas of Adıyaman reviewed on this study but has negative impact. Solutions and policies to be practiced are suggested as the conclusion.

Books published on this subject, newspaper articles, online resources, magazines, articles, reports published by public authorities and statistical data are used as resources of this study.

The study began by reviewing studies, articles about this field as well as reports published by public authorities, establishments and nongovernmental organizations

of this sector and by determining the data that might be possibly used on this study. Data from studies made by relevant institutions and establishments are compiled as the second step.

Rural development and rural area concepts are defined in the light of regional and rural development theories and the impacts of upper scale development policies practiced in Turkey on the city studied herein are discussed.

1. GİRİŞ

Kırsal kalkınma, kavram bakımından ilk kez 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. II. Dünya savaşının büyük tahribatıyla sosyal ve ekonomik yaşamı yeniden düzenleme ihtiyacı, kırsal kalkınmanın ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır.

Kırsal kalkınma olgusu Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşların dikkatini çekmiş ve coğrafya, iktisat politika literatürü de kalkınma konusunda akademik çalışmalara yer vermiştir.

Kalkınma kavramı ile büyüme kavramı genelde birbirleriyle karıştırılır. Bu nedenle kalkınma kavramı 1950’li yıllardan beri iktisatçılar tarafından üzerinde fazlasıyla durulan bir konu olmuştur. Kalkınma kavramı hem niceliksel hem de ülkenin ekonomik, siyasal, eğitim, sağlık ve kültür gibi sosyal alanlardaki niteliksel değişim ve gelişimini içermektedir. Büyüme kavramı ise bir ülkedeki yatırım, üretim, istihdam ve ihracat gibi sadece niceliksel değişimleri içermektedir. Farklı yorum ve yaklaşımlar bulunmakla birlikte kırsal kalkınma belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine dayandırılmaktadır. Buna bağlı olarak kırsal kalkınmada temel amaç, kırsal alanın varlığının devam ettirilmesi, kır-kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir şekilde yararlanmanın sağlanması, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması ve kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (TKB), 2004).

Tüm dünyada ekonomik büyüme, toplumsal etkileşim, ekonomik toplumsal gelişme ve coğrafi düzenleme gibi farklı boyutları nedeniyle çeşitli disiplinler içinde değişik yönleriyle ele alınan kırsal kalkınma çoğunlukla kalkınma ve bölgesel gelişme teorilerinden beslenmektedir.

Dünya ülkeleri, ülke nüfuslarının refah seviyesini yükseltmek amacıyla uzun dönemli çeşitli kalkınma planları oluşturmakta ve uygulamaktadırlar.

Türkiye kırsal kesimin yeniden yapılanması sorunsalı üzerine dünya ülkelerinin izlediği politikalar doğrultusunda hareket etmektedir. Bu politikalara uyum adına ise AB kriterlerini temel olarak almaktadır.

Kırsal kalkınma, sadece bulunduğu ülkenin sorunlarını ilgilendiren bir konu değil. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle sınır kavramının anlamını yitirmesi, gıda arzının sürekliliğinin sağlanması, gelir düzeyi düşük; sosyal güvenlik imkânları yetersiz, alt yapı, eğitim hizmetlerinden yoksun, nüfus gruplarının ortaya çıkması nedeniyle ulusal sorun olmaktan çıkıp uluslararası sorun haline dönüşmüştür. Bu nedenle yapılan politikalar tüm dünyayı etkilediği için çevresinden bağımsız olmamakta ve yaşanan sorunlar ortak çözüm çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Kırsal alanlarda yaşayanların temel ekonomik faaliyetleri tarım olduğundan tarım sektöründeki gelişmeler de kırsal kalkınmayı ilgilendirmektedir. Tarımsal kalkınma ve kırsal kalkınma siyasette birlikte ele alınmaktadır.

Kırsal kalkınma Türkiye ölçeğinde düşünüldüğünde cumhuriyetin başlarında toplum kalkınması olarak algılanırken daha sonra dünyadaki gelişmelere paralel olarak değişimler yaşanmıştır. Tarımda sanayide ve hizmetlerde önemli aşamalardan geçmiş ve günümüzde Türkiye nüfusunun %35'ini kırsal nüfus oluşturmakta, tarım sektöründe GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) içindeki payı %9 olmasına karşın, tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı %27 düzeyinde gerçekleşmektedir.

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak kentleşmenin artması sonucu farklı sektörlerin ortaya çıkması ile tarım sektörüne yapılan yatırımların giderek azalması, kırsal alanlardaki olumsuz koşullar nedeniyle kırdan kente zorunlu göç yaşanmıştır. Kır kent arasındaki gelir dağılımındaki dengesizlikler kalkınma politikaları içinde kırsal kalkınmanın sağlanması için çok yönlü çözümlerin ortaya konulması gerekmektedir. Tarım sektörünün bazı ürünleri (tütün, şeker pancarı) yapılan politikalarla kısıtlansa da genel olarak potansiyelini korumakta ve ülke ekonomisinde hala önemini sürdürmektedir. Dolayısıyla ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi için ulusal kırsal kalkınmaya öncelik verilmesi gerekmektedir.

Kırsal kalkınma çalışmaları Türkiye'de 3 döneme ayırmak mümkün. Bunlar; planlı dönem öncesi, planlı dönem ve AB sürecidir. Planlı dönem öncesinde; kırsal

kalkınma toplum kalkınması olarak algılandığı için ona göre çalışmalar yürütülmüştür. Bunlar;

- Köy kanununun çıkarılması
- Birinci köy ve ziraat kongresinin yapılması
- Aşar vergisinin kaldırılması
- İskân kanunu ve çiftçiyi topraklandırma kanunu
- Köy enstitülerin kurulması
- Savaş yıllarında askere gidenlere okuryazarlık eğitimi verilmesi ücretsiz dağıtılması
- Teknik yardım verilmesi

gibi çalışmalar kırsal kalkınma için yürütülen ilk ulusal faaliyetler olarak kabul edilebilir.

Kırsal kalkınmada planlı dönem öncesinde her konuda devlet desteği verilmiştir. Sonrasında 1963'te planlama teşkilatının kurulmasıyla planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatının yapmış olduğu beş yıllık kalkınma planlarında kırsal kalkınmayı tarım sektörü üzerinden anlatılmış ve eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır.

AB süreci; Türkiye 11 Aralık 1999 da Helsinki zirvesinde AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle; bu dönemden sonra AB ile ilişkiler doğrultusunda, Türkiye'nin AB'nin aday ülkelere yönelik topluluk programlarından yararlanması İçin birtakım plan ve stratejiler hazırlaması öngörülmüştür.

Bu plan döneminden itibaren Türkiye'de kırsal kalkınma konusunda da strateji belgesi hazırlanması için çalışmalara başlanmıştır.

2001 – 2005 dönemlerini içine alan Sekizinci BYKP (BeşYıllık Kalkınma Planı) içerisinde ilk kez kırsal kalkınma konusuna özel bir başlık ile yer verilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi; kırsal kalkınma politikaları bakımından AB politikaları ile uyumlu politikalar geliştirdiği için bu plan AB süreci olarak tanımlanmaktadır.

Son olarak Onuncu Kalkınma Planı'nda kırsal kalkınma tarım ürünlerinde verimlilik, bölgesel kalkınma gibi amaçlara yer verilmiştir.

1.1 Tezin Amacı

Kırsal kalkınma kavramının geçmişten günümüze incelemek ve kırsal kalkınma politikalarının, üst ölçekli kararlar ile uygulama ölçeği arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ortaya koymak ve gelecekte izlenmesi gereken politikalarda dikkat edilmesi gereken konularda öneriler geliştirmektir. Bu kapsamda Adıyaman'ın bütün yetiştirilen kırsal alanlarında üst ölçekli kararlar uygulama ölçeğinde incelenmiştir.

1.2 Tezin Hipotezi ve Kapsamı

“Adıyaman kırsal alanında temel geçim kaynağı olan tarım ve tarım ürünleri arasında en çok istihdam ve gelir getiren tütün tarımı olup, Adıyaman ilinde kırsal kalkınma aracı olarak tütün yeniden üretilebilir ve kısa vadede bölge kalkınabilir.” Hipotezinden yola çıkılarak hazırlanan bu tez 6 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı açıklanmıştır.

İkinci bölümde; kuramsal olarak ele alınmış, büyüme ve kalkınma kuramları(dengeli, dengesiz, bağımlılık) , bölgesel ve kırsal temel kuramları (bölgesel gelişme, kırsal kalkınma gelişimi) açıklanmış olup tez konusu olan kırsal kalkınma politikalarına alt yapı oluşturmuştur. Bu bölümde ilk olarak kavramın tanımı yapılmış olup kırsal kalkınmanın nasıl oluştuğu, hangi kavramlarla ilişkili olduğu incelenmiştir.

Üçüncü bölümde çalışmanın konusu olan kırsal kalkınmanın kavramsal açıklaması, (kırsal kalkınmanın önemi ve amacı, kırsal kalkınma politikalarının araçları ve uygulayıcıları) ve Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları (planlı dönem öncesi, planlı dönem ve AB süreci) belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde; kırsal kalkınma politikalarının Adıyaman kırsalına olan etkisinin anlaşılması açısından Adıyaman kırsalına ilişkin hem niteliksel hem de niceliksel bilgiler verilmiştir. Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve çevre illeriyle karşılaştırmalı analizlere gidilmiştir. Adıyaman ilinin analizleri (coğrafi konum, demografik yapısı, ekonomik yapısı, doğal yapısı, toprak niteliği ve arazi kullanımı), sentezi ve değerlendirmeleri irdelenmiştir.

Beşinci bölümde; çalışma alanı olan Adıyaman'da üretilen tütün tarımına değinilmiştir. Tütünün Adıyaman kırsalına sosyo-ekonomik etkisi incelenmiş ve kırsal kalkınma açısından değerlendirilmiştir.

Altıncı bölüm ise çalışmanın sonuç ve önerilerinin bulunduğu bölümdür. Bu bölümde özellikle kırsal kalkınma politikalarının Adıyaman kırsalına olan etkisini tütün tarımı üzerinden açıklanmıştır.

Çalışmada konuyla ilgili yayımlanmış kitaplardan, gazete taramalarından, elektronik kaynaklardan, dergi, makale ve kamu kurumlarının yayımlamış olduğu raporlardan ve istatistik verilerden yararlanılmıştır.

1.3 Tezin Yöntemi ve Literatür Araştırması

Çalışmada ilk olarak konuyla ilgili yapılmış çalışmalar, makaleler, kamu kurum ve kuruluşların yanında sektörle ilgisi olan sivil toplum kuruluşlarının yayınlamış olduğu raporlar incelenmiş ve çalışmada kullanılması muhtemel olan verilerin neler olabileceği saptanmıştır. İkinci aşamada ilgili kurum ve kuruluşların yanında yapılmış çalışmalardan veriler toplanmıştır.

Bölgesel ve kırsal kalkınma kuramları doğrultusunda kırsal kalkınma ve kırsal alan kavramları tanımlanmış ve kırsal kalkınma konusunda Türkiye'de oluşturulmuş üst ölçekli kalkınma politikalarının örnek çalışma alanındaki etkileri incelenmiştir.

2. BÖLGESEL VE KIRSAL KALKINMA KURAMLARI VE DEĞİŞEN PARADİGMALAR

2.1 Büyüme ve Kalkınma Kuramları

Kalkınma İktisadı, 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan azgelişmişlik-gelişme gibi problemleri belirleme, anlama ve çözüm önerilerinde bulunan teori ve modellerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İktisat yazını içinde önemli bir yere sahip olan Kalkınma İktisadı bu dönemde hızlı bir gelişme süreci geçirmiştir.

1930 ekonomik krizini ve ikinci dünya savaşını takip eden ekonomik ve siyasal yapılanma süreci, Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyası ve bu gücü besleyecek olan uluslararası kurum, kuruluş ve anlaşmaların gelişmesi ve sömürge ülkelerin gelişme ve modernleşme çabaları, azgelişmiş ülkelerin gelişme sorununu siyasal ve ekonomik alanda dünyanın gündemine getirmiştir. Söz konusu siyasal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan azgelişmişlik ve bunun aşılması sorununa yönelik analiz ve çözüm arayışlarına iktisat biliminden sağlanan katkı da kalkınma iktisadı üzerinden olmuştur (Türkay, 1995). Buna göre; modern ve geleneksel ikilemi üzerine şekillenen modernleşme kavramı ile birlikte, azgelişmiş ülkelerin kalkınmaları sorunu, gelişmiş ülkelerin sahip olduğu sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik değerlere kavuşmak olarak anlaşılmaktadır (Tipps, 1976). Üretim faktörlerinin yüksek verim sağlayacak şekilde bir araya getirilmesini içeren denge sorunu, teknolojik gelişme ve pazarın genişlemesi gibi konularla ilgilenen klasik büyüme teorilerinin (Hunt, 1989) aksine, ekonomik kalkınma kavramı iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir (Yavilioğlu, 2002a).

Colin Clark (1940) "The Conditions of Economic Progress" makalesinde ekonomileri gelişmelerine göre sınıflaması dolayısıyla kalkınma kuramlarının öncüsü olarak kabul edilmektedir (Türkay, 1995). Tarımsal işgücünün fazlalığı, verimsiz üretim, yetersiz sermaye birikimi, hızlı nüfus artışı, piyasalara aşırı veya yetersiz

devlet müdahaleleri, gelişmiş dünya ekonomilerine bağımlılık ve piyasaların darlığı vb. çoğunlukla ekonomik kökenli sorunlarla uğraşan kalkınma kuramları, azgelişmiş toplumların kalkınmaları için çözüm arayışı içinde olmuştur. Bu çözüm arayışının pratik politika önerileri ile azgelişmiş ülkelere odaklanmış olması, kalkınma kuramlarını Keynezyen ve neoklasik ekonomi kuramlarından farklılaştırmıştır (Peet, 1999). Söz konusu kalkınma kuramlarının politika önerilerine de bağlı olarak dengeli büyüme kuramları, dengesiz büyüme kuramları (Başkaya, 2001), bağımlılık kuramları ve neoliberal yaklaşımlar olarak birbirinden ayrıldıkları görülmektedir (Yavilioğlu, 2002b) (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1: Büyüme ve Kalkınma Kuramları (Bölüm kaynaklarından yararlanılarak tez kapsamında üretilmiştir.).

	Teorisyen	Yıl	Kuram	Temel Açıklama
Dengeli Kalkınma Kuramı	P.Rosenstein-Rodan	1966	Büyük İtiş	Büyük altyapı ve sanayi yatırımı
	Ragnar Nurkse	1961	Fakirliğin döngüsü	Az gelişmişliğin kendini besleyen bir süreç olması
	Dudley Seers	1969	-	Neo-Klasik teorinin az gelişmiş ekonomileri açıklamada yetersizliği
	Hans Singer	1964	-	İhracata dayalı büyüme
	Arthur Lewis	1966	Sınırsız Emek Arzı	Devlet müdahalesi
	Gunner Myrdal	1957	Birikimli Nedensellik	Bir Bölgedeki Ekonominin diğer bölgeler üzerindeki olumsuz etkisi
Dengesiz Kalkınma Kuramları	Albert Hirshman	1958	Sosyal Öğrenme ve Gelişme	İleri-Geri bağlantıların önemi
	Francois Perroux	1958	Kalkınma Kutupları	Kıt kaynakların verimli kullanımı
	Raul Prebisch	1950	Merkez-Çeper	
Bağımlılık Kuramları	Paul Baran	1957	Bağımlılık Kuramı	Az gelişmişliğin gelişmiş ekonomilere bağımlılığı ve merkez ülkelerle ticari ilişkiler
	Immanuel Wallerstein	1974	Dünya Sistemi	

2.1.1 Dengeli kalkınma kuramı

İlk olarak Rosenstein-Rodan tarafından tanımlanan ve Nurkse ve Lewis'in geliştirdiği dengeli kalkınma teorileri, temelde sanayinin alt sektörleri arasında olduğu gibi, tarım ile sanayi arasında ve ülkenin değişik bölgeleri arasında dengeli yatırımların yanısıra devlet müdahalesinin ve planlamanın gerekliliğini

vurgulamaktadır (Başkaya, 2001). Rosenstein-Rodan (1966) Doğu Avrupa'nın az gelişmiş ekonomileri üzerine yaptığı çalışmasında “büyük itiş” kuramı olarak tanımlanan (The Big Push) teorisinde sanayileşmenin etkisi üzerinde durmuştur. Nurkse (1966) ise “Fakirliğin Kısırdöngüsü” (Vicious Circle of Poverty) teorisi ile az gelişmişliğin kendi kendini besleyen bir süreç olduğunu savunmuş, belirli endüstrilere aynı anda yapılacak yatırımların bu kısır döngüyü bozacağını belirtmiştir (Nurkse, 1966 ; Lewis, 1966).

2.1.2 Dengesiz kalkınma kuramları

Dengeli kalkınma teorilerinin aksine, dengesiz kalkınma teorilerinde, dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan çok, canlandırıp ekonomiyi dinamik kılacağı varsayılmaktadır. Bunun yanısıra dengeli kalkınma teorilerinin eleştirisi bağlamında; az gelişmiş ekonomilerde zaten kıt olan kaynakların verimsiz kullanımının sakıncaları ile dengeli yatırımların düşük verimliliğe yol açacağı vurgulanmıştır (Dinler, 1994; Streeten, 1966). Dengesiz kalkınma teorilerinin dengeli kalkınma teorilerinden bir diğer önemli farkı da, planlamanın önemi ve devlet yatırımları yerine ağırlığın piyasaların yol göstericiliğine verilmesidir (Başkaya, 2001). Streeten ve Hirschman'ın yanısıra Perroux da kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı anda başlamasının az gelişmiş ekonomilerin kıt kaynakları açısından mümkün olamayacağını “kalkınma kutupları” (Growth Pole) teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Buna bağlı olarak da hammadde, yan sanayi, işgücü...vb. kriterleri gözönünde bulundurarak bazı bölgelerin kalkınmada öncelikli olmasını önermiştir (Parr, 1999). Dengeli ve dengesiz kalkınma teorilerinden farklı olarak Rostow, her toplumun tarihsel olarak aynı aşamalardan geçerek kalkınacağını ileri sürmüştür (Rostow, 1966).

2.1.3 Bağımlılık kuramları

Bağımlılık teorileri ise; bütün diğer kalkınma teorilerinden farklı olarak az gelişmişliğin nedenlerini az gelişmiş ülkeler dışında arayarak paradigmanın değişimine neden olmuştur (Brien, 1992). Az gelişmişliğin nedenini emperyalizmle ilişkilendiren ve ideolojik yönü ile ortaya çıkan bu yaklaşımın öncüsü Raul Prebisch olarak kabul edilmektedir (Gülalp, 1983). Prebisch, dünya ülkelerinin merkez-çeper ilişkisi içinde bulunduklarını, az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinin, gelişmiş birinci dünyanın sanayi hammaddesinin kaynağı olarak gelişmiş ülkelere bağımlı olduklarını belirtmiştir. Bununla beraber, özellikle dış ticarete korumanın önemini

vurgularken, ithal ikameci politikaların da teorik temelini tanımlamıştır (Love, 1980). Prebisch'in yanısıra Baran, Frank, Amin, Emmanuel ve Wallerstein, gibi teorisyenler de bağımlılık okulu, yapısalcı okul ve neo-marksist yaklaşımlar çerçevesinde kalkınma ideolojisinin ülkeler arası eşitsiz güç ilişkilerini açığa çıkarmaya çalışmışlardır (Ercan ve Biçer, 2006).

Kalkınma iktisadı, gelir artışının istihdamı arttıracığına ve gelir dağılımında düzelmeyi sağlayacağına ilişkin varsayımın çökmesi ile güç kaybetmiştir. Bununla birlikte, kalkınma iktisadı 1970'li yılların ortalarına kadar en parlak dönemini yaşamıştır. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasal anlamdaki istikrarsızlıkla etnik ve kültürel kimlik konularında çatışmalar yaşanmıştır. Siyasal istikrarsızlıkla yaşanan etnik ve kültürel kimlik konularındaki çatışmalar, teorilerin güncelliğini yitirmesine neden olmuştur. 1970'li yılların başında petrol krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin yaşanmasıyla birlikte "Kalkınma Ekonomisinde Karşı Devrim" olarak nitelenen neoliberal bakış açısı gelişmiştir.

2.2 Bölgesel ve Kırsal Kalkınma Temel Kuramları

Dengeli ve dengesiz gelişmeler, Kalkınma iktisadının üzerinde durduğu konulardandır. Bununla birlikte bölgesel ve kırsal kalkınma kuramları ortaya çıkan bölgelerarası dengesizliğin giderilmesine yönelik geliştirilen stratejilerin temelini oluşturmuştur. Bölgesel ve kırsal kalkınma yaklaşımlarını değerlendirmek açısından, öncelikle iki temel kavramın tanımlanması gerekmektedir.

"Bölge" çoğunlukla bir mekan parçasının diğerlerinden farklılıklarını belirtmek amacıyla kullanılan bir kavram olmuştur. Kentin çevresindeki kırsal alanı da içeren geniş alanların, bölgelerin tanımlanmasının geçmişte de çok yaygın olduğu görülmekle birlikte; bölgenin bilimsel olarak tanımlanması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Su havzalarının belirli bir bütünlük göstermesinin keşfiyle ilk bölge tanımları, nehirler ve dağ zirveleri tanımlanarak yapılmaya çalışılmış, coğrafyacıların da konu ile ilgilenmeleri farklı coğrafik özelliklere dayalı bölge tanımlarını gündeme getirmiştir (Eraydın, 2004). Böylece bölgeler doğal kaynaklara, ekosistem ve diğer coğrafi sınırlara bağlı olarak tanımlanmış, nüfus ve doğal kaynakların farklılıklarına bağlı olarak açıklanmıştır. Örneğin Markusen bölgeyi, tarihsel olarak gelişmiş, fiziksel, sosyo ekonomik, politik ve kültürel çevreyi ve sınır paylaştan ayrıca bu özellikleriyle diğerlerinden ayrılan birimler olarak tanımlamıştır (Dawkins, 2003).

1950’li yıllardan başlayarak kalkınma ekonomisinin güncellik kazanması bölge kavramının yükselen bir değer olarak gündeme gelmesini sağlamıştır. 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik bunalımla birlikte, ulusun bir alt birimi olarak tanımlanan bölge yerine, kendi olanakları, birikimleri ve potansiyellerine dayalı olarak gelişmesini sağlayacak yerel ve yerellik kavramı gündeme gelmiştir. 1980’li yıllarda ise, söz konusu yerel birimlerin değişen dünya düzenine bağlı olarak artan küresel ilişkiler ve kurumlar çerçevesinde elde ettikleri konumla birlikte tanımlandığı görülmektedir. Bu noktada da yerel ve küresel etkileşiminin yanı sıra, yerelin bu etkileşim içinde sürdürülebilir gelişmesini sağlayacak rekabet gücü ön plana çıkmaktadır. Böylece potansiyeli, ilişkileri ve kurumları ile farklı ağlar içinde varolan bir bütün, bölge olarak algılanmıştır (Eraydın, 2004).

Diğer bir deyişle yaşanan küreselleşme, ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimler geleneksel bölge kavramında da değişime neden olmuştur. Geleneksel anlayışta bölge, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birim olarak tanımlanırken; küresel anlayışta ilişki ağlarıyla belirlenen, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir (Amin ve Thrift, 1995).

“Kırsal Alan” ise, çoğu zaman tarım ve ormancılığın başat sektör olduğu, ancak bunun yanında turizm, küçük ve orta ölçekte sanayinin ve el sanatları gibi diğer iktisadi faaliyetlerin de önemli olduğu, üzerinde insanoğlunun köy, pazar gibi ekonomik ve sosyal yapılar kurduğu, ekolojik açıdan değerli ve kentli insanlarla da sürekli etkileşim halinde olunan mekanlar olarak tanımlanmaktadır (TKB, 2004). İnsan ilişkilerinde yüz yüzeğin yaygın olduğu kırsal alanlarda yaşam ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlı iken; ekonomik- toplumsal- kültürel gelişme sürecinin yavaş işlediği görülmektedir. Teknolojik gelişmelerin yaşama ve üretime yansımalarının oldukça uzun zaman aldığı bu tür yerleşmelerde, gelenek ve göreneklerin yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücünün de fazla olduğu görülmektedir (TKB, 2003).

Bölgesel kalkınma ve bölgenin kalkınmada öncelikli parçası olarak tanımlanan kırsal alanda kalkınma yaklaşımlarında değişimler yaşanmış, kavramlar, öncelikler ve bunlara bağlı olarak da tanımlanan politikalarda farklılıklar olmuştur. Bunları bölgesel ve kırsal kalkınma yaklaşımları olarak ayrı ayrı değerlendirmek kırsal kalkınma konusunun çoğunlukla birlikte anıldığı tarımsal kalkınmadan farklılıkları açısından önemlidir.

2.2.1 Bölgesel gelişme

1950’lerden bu yana bölgesel gelişmede öne çıkan kavramlar sürekli değişmiş, bölgesel gelişmenin dinamikleri dünyanın değişen koşulları ve yeni ortaya çıkan olguların etkisi ile farklılaşmıştır. Ancak bölgesel gelişme kuram ve teorilerinin genel olarak bölgeler arasında yakınlaşma ve ayrışma, içsel ve dışsal ekonomilerin önemi ve bölgesel işgücü pazarının şekillenmesinde mekânın rolü üzerine kurgulandığı görülmektedir. (Dawkins, 2003).

Bölgesel gelişmede 1950’li yıllardan günümüze kadar geçen süreci II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem, 1970 Ekonomik Kriz Dönemi ve 1990 Sonrası Liberal Dönem olarak incelemek mümkündür. 1950 öncesinde, bölgeler arasında ortaya çıkan farkın azalarak bölgelerin ekonomik olarak birbirine yaklaşacağını öngören “Bölgesel Ekonomik Yakınlaşma” teorileri gündemde olmuştur. Bu değerler dizisi ile geliştirilen ihracata dayalı büyüme ve neo-klasik dışsal büyüme teorileri üretim sürecini sadece işgücü ve sermaye ile açıklamışlardır (Dawkins, 2003).

1950’li yılların başından 1970 Ekonomik Krizine kadar geçen dönem, mekânsal örgütlenmede akılcı kuralların arandığı, bölge bilimi ve bölge planlamanın yükselme dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem birikimli nedensellik (Myrdal) ve büyüme kutupları (Hirschman ve Perroux) gibi “Bölgesel Ekonomik Ayrışma” teorilerinin geliştirildiği ve II. Dünya Savaşının da etkisiyle ölçek ekonomilerinin önem kazandığı ve sanayileşme sürecinin öne çıktığı bir dönem olmuştur. Kalkınma ve büyüme kavramları ve mekan organizasyonu üzerine geliştirilen kuramlar ve optimal ölçekli işletmelerin yerseçimi sorunu, üzerinde durulan konular olmuştur. Mekandaki yığılmalar ve kademelenme konusu işletmelerin yerseçim ve örgütlenme biçimlerine dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. “Yer Seçimi” kuramları özellikle sanayi girişimlerinin hammadde ve ürün taşıma maliyetlerine bağlı olarak yer seçiminin kurallarını belirlemeye çalışırken, “Merkezi Yerler” kuramında mekan ve hizmet etkinliklerinin dağılımı üzerine kurgulanmıştır. Ayrıca sanayinin maliyetleri düşürmek için yer seçme eğilimi dışında, dışsal ekomilerden faydalanmak üzere yanyana olmayı tercih edeceği görüşü bu dönemde etkili olmuştur. Bu dönemde geliştirilen ekonomik politikalar, ekonomik büyümede sürekliliğin sağlanması için devlet müdahalesinin gerekliliğini benimsemiştir. Böylece geleneksel modellerde üretim fonksiyonu için tanımlanan işgücü ve sermayeye yığılma ve onun sağladığı

getiriler eklenirken, yeni ekonomik coğrafya teorileri gelişme imkanı bulmuştur (Eraydın, 2004).

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalım, yeni gelişme odakları ve içsel büyüme modellerinin ön plana çıktığı bir dönemi başlatmıştır. Mekan, insan sermayesi, teknoloji, ağlar, güven, kültür ve politikaları içeren yerel yapı, üretim fonksiyonunun bir ögesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Diğer taraftan, bazı bölgelerde ortaya çıkan ekonomik çöküntü ve bu çöküntünün özellikle büyük sanayinin yoğunlaştığı merkezlerde yaşanması, buna karşılık bazı küçük sanayi işletmelerinin ve bunların yığıldığı alanların bu süreçten daha az etkilenmeleri, bu alanlarda izlenen esnek üretim örgütlenmelerinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Böylece değişen ekonomik koşulların getirdiği risklerin firmalar arası bölüştürülmesine yönelik olarak ortaya çıkan esnek üretim örgütlenmesi, seri üretim sisteminin çöküşüne neden olan 1970 bunalımı sonrasında, üretim konusunda benimsenen çözüm olmuştur. Bu çerçevede yeni sanayi bölgelerinin ortaya çıkışı, üretimin yeniden örgütlenmesi ile ortaya çıkan esnek üretim biçiminin mekandaki bir sonucu olarak değerlendirilmiştir (Eraydın, 2004).

Üretimde düşey ve yatay ayrışmanın mekansal yığılma sürecini hızlandırdığı ve bunun sonucu olarak esnek üretim komplekslerinin ve bölgelerinin ortaya çıktığı öne sürülürken, kurumsal ekonomiye referansla bu süreçte üretimin örgütlenmesi kadar yerelde emeğin örgütlenme biçimi, sosyal ve kültürel özellikler, sosyal ilişkilerin niteliği gibi yerelin ve yerel aktörlerin çok farklı özelliklerinin mekansal örgütlenmede etkili olduğu tartışılmıştır (Stöhr, 1987; Urry, 1987; Terluin, 2003). Tüm bu tartışmaların sonucunda ortaya çıkan kavramlardan biri, bölgenin kendine ait kaynaklarının harekete geçirilmesi ve yaratıcılığının geliştirilmesi teması üzerine gelişen “İçsel Büyümeye Dayalı Bölgesel Gelişme” (Endogeneous Regional Development)’dir. Kuram bölgelerin kendine özgü bilgi kaynaklarının ve bölgedeki yığılmaların getirdiği dışsallıkların önemini gündeme getirmiştir. 1990 sonrasında ise, küreselleşen dünyada artan bölgelerarası rekabet, bölgesel yenilik, yaratıcılık ve paylaşım ağlarının önem kazanmasına neden olmuş, üretim fonksiyonuna mekanın yanısıra yenilik de eklenmiştir.

Sanayinin kümelenmesi, bu kümelerde birlikteliğin ve ilişkilerin sağladığı dışsallıklar 1980’li yıllarda bölgesel gelişme dinamiklerinin tanımlanmasında etkili olurken, küreselleşmenin rekabet koşullarını daha da zorlaması bölgesel gelişmede

yığılma ekonomilerinin sağladığı avantajların yeterli olmaması gibi bir durumu ortaya çıkarmıştır. Bölgesel gelişme modellerinin her bir dönemi, üretim fonksiyonları ve teorileriyle birlikte Çizelge 2.2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2.2: Bölgesel gelişme modelleri (Terluin, 2003).

Bölgesel Gelişme Modelleri			
Dönem	Modeller	Üretim Fonksiyonu	Teoriler
1950 Öncesi	Geleneksel Modeller	$Y=f(L,K)$	Neoklasik Büyüme Teorisi İhracata Dayalı Büyüme Teorisi
1950-1970	Yığılma Modelleri	$Y=f(AE,,L,K)$	Birikimli Nedensellik Kalkınma Kutupları Teorisi Yeni Ekonomik Coğrafya Teorileri Yer Seçimi Kuramı Merkezi Yerler Kuramı
1970-1990	Yerel Modeller	$Y=f(LM,L,K)$	İçsel Büyüme Kuramları
1990 Sonrası	Bölgesel Yenilikçi Modeller	$Y= f(I,LM,L,K)$	Yenilikçi Bölge Kuramı, Porter- Bölgesel Yarışmacı Avantaj Storper-Satınalınamayan Karşılıklı Bağımlılıklar
L: İşgücü K: Sermaye AE: Dışsal Etkilere veya ölçek ekonomisine bağlı çarpan etkisi LM: Mekan, insan Sermayesi, teknoloji, ağlar, güven, kültür ve politikaları içeren yerel yapı I: Yenilik			

Bu çerçevede yeni bazı kuramların da gündeme geldiği izlenmektedir. Yeni sanayi mekanları olarak adlandırılabilirler kavramsallaştırma yereldeki karşılıklı bağımlılık ve firmalararası bilgi aktarımı üzerinde dururken, özellikle AR&GE’ye özel bir önem vermektedir (Scott ve Storper, 1987). “Bölgesel Yenilik Sistemleri” kuramı ise ulusal yenilik sistemleri tartışmaları üzerine kurgulanmış olup, öğrenmenin kurumsal yanını vurgulamaktadır. Buna göre, AR&GE ile ilgili farklı kurumlar birbirlerini tamamlayarak veya birbirleri ile yarışarak öğrenme ve yenilik sürecini desteklerler (Gegersen ve Johnson, 1997). “Yenilikçi Ortamlar Kuramı”nda ise bu tür bölgelerde öğrenme ve yeniliğin firmaların birbirleri arasında paylaşımcı bir atmosfer içinde kurdukları ilişkilerle sağlandığı ifade edilmektedir. Son olarak “Öğrenen Bölge Modeli”nde tüm bu fikirler biraraya getirilmekte ve bilgiye dayalı dinamik rekabet gücünü gerçekleştirmek için gereken koşullar tanımlanmaktadır.

Siyasal ve ekonomik ortamın yanısıra, kalkınma kuramlarına da paralel olarak geliştirilen bölgesel gelişme modelleri, kırsal kalkınma kuramlarına da referans olmuştur.

Teorik tartışmaları ve uygulamalarının başlangıcı daha eskilere dayanmakla birlikte, son yirmi yıldır “kırsal kalkınma” kavramı sıkça gündeme gelmektedir. Tüm dünya insanların refah içinde yaşadığı bir ortam dileği ve hedefiyle, kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmış; Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi birliklerin yanı sıra gönüllü kuruluşlar ve hükümetler de bu konuya daha fazla zaman, bilgi ve kaynak ayırma noktasına gelmişlerdir. Tarım, yoksulluk, çevre, kırdan kente göç hareketleri, su kaynaklarının sınırlılığı her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hale gelmiştir. Bu bağlamda da tüm ulusları ilgilendiren küresel sorunlar, küresel yaklaşımlar ve stratejilerle çözülmeye çalışılmıştır.

2.2.2 Kırsal kalkınma gelişimi

Bölgesel gelişme kuramlarının yeni kavramlar ile ortaya konulduğu 1950 yılı sonrasındaki süreçte, kırsal alan da önemli değişimler geçirmiş ve bölgesel kalkınma içinde kırsal kalkınma giderek artan bir öneme sahip olmuştur. Buna göre, farklı yaklaşım ve görüşlerin varlığına rağmen kırsal kalkınma “Kırsal alanların, varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkanlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimler” olarak tanımlanmıştır. Kırsal kalkınma, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine dayandırılmaktadır.

Kırsal kalkınmada temel amaç kırsal alanın varlığının devam ettirilmesi, kır-kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir şekilde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır (TKB, 2004). Başka bir tanıma göre kırsal kalkınma, kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla;

- hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi,
- refahın artırılması,

- bu bölgeler /yörelere /havzalar ile diğer bölgeler / yörelere / havzalar arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması,
- tarımsal yapının iyileştirilmesi,
- tarımsal üretimde kalite ve kantitenin artırılması,
- her ölçekten işleme sanayinin kurulması,
- en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi,
- gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması,
- sağlıksız bir göçün önlenmesi vb.

amaçlarla, tarımsal kalkınmaya ilaveten kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları vb. sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarda ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi ve belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi ve iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir (TKB, 2004). Bu tanım ve amaçtan hareketle geliştirilen, farklı kırsal kalkınma yaklaşımları; dışsal kalkınma, içsel kalkınma, karma kalkınma kuramları ile açıklanmaktadır.

Dışsal kalkınma, 1970’li yıllara kadar kırsal kalkınmayı açıklayan en temel yaklaşım olmuştur. Büyüme merkezleri teorisi ile ilişkili olarak, tarımın modernleşmesinin yanısıra istihdam olanaklarının artırılması amacıyla, imalat sektörünün kırsal alanda yer seçmesinin teşvik edilmesi kırsal kalkınmanın gereklilikleri olarak tanımlanmıştır. Bölgesel gelişme modelleri içinde yığılma modelleri ile birlikte anılan bu yaklaşımlar, 1970’li yıllara gelindiğinde, kırsal alana dışardan kaynak aktarımın sürdürülebilir gelişmeyi sağlamadığı gerekçesiyle terk edilmiştir (Terluin, 2003).

Bölgesel gelişmede yerel modellere paralel olarak kırsal alan için geliştirilen içsel kalkınma yaklaşımları, kırsal çeşitlilik, yerinden yönetim, yerel girişimcinin desteklenmesi ve uygun eğitimin sağlanması politikalarını benimsenmiş; bu yaklaşımla 3 temel kırsal kalkınma kuramı geliştirilmiştir.

Murray ve Dunn’ın (1995) tanımladığı “Topluluk Merkezli Kırsal Kalkınma Teorisi” sürdürülebilir ekonomik kalkınma için yerel aktörlerin kapasitelerinin geliştirilmesi üzerinde odaklanmıştır. Toplulukların kendi anlaşmazlıklarını çözmesini, ortak hedeflerin tanımlanmasını ve liderlik sisteminin işlemlerini öngören kırsal kalkınma

kuramına göre tabandan tavana yönetim yaklaşımı ile yerel, bölgesel ve ulusal otoriteye bağlanmak için kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.

“Bryden Teorisi” (1998) ise; sermaye, kalifiye işgücü, bilgi ve hizmetlerin hareketliliğin ön planda olduğu küreselleşme sürecinde stabil olmayan kaynaklar üzerine ekonomik gelişmenin sağlanmasını beklemek yerine, yerelin yarışmaya açık olmayan taşınmaz kaynaklarının harekete geçirilmesi üzerine odaklanmıştır. Byrden’e göre kırsal yerleşmenin taşınmaz kaynakları sosyal sermaye, kültürel sermaye, çevresel sermaye ve yerel bilgi sermayesi olmak üzere dört tipten oluşurken; kırsal kalkınma bu kaynakların birbiriyle yerel bağlamdaki ilişkisine bağlıdır.

İçsel kırsal kalkınma yaklaşımlarından biri olarak tanımlanan “Yaratıcı Topluluk Kalkınması Teorisi” ise; kırsal mirasın tüketilmesi üzerine odaklanmaktadır. Girişimci bir pazarlama stratejisi ile kırsal alanın kendine özgü yapısının, nostaljik kırsal kökenine dönmek isteyen postmodern müşteriye satılması üzerine kurgulanmıştır (Terluin, 2003). Kırsal alanda tarım dışı faaliyet olarak turizmin geliştirilmesini öngören yaklaşıma göre kalkınma, kır yaşamının pazarlanması ile ilişkilendirilmiştir.

3. TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA, KIRSAL ALAN VE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

3.1 Kırsal Kalkınma

İnsanlığın ortaya çıkışından günümüze kadar insanoğlu her geçen gün farklı sorunlarla karşı karşıya kalmış ve karşılaştığı bu sorunların çözümü için farklı çabalar içerisine girmiştir. Kalkınma kavramının ortaya çıkışı da bu nedenledir. Kalkınma kavramı zaman içerisinde değişiklik göstermiş ve farklı kavramlarla zenginlik kazanmıştır. Ancak dünya üzerindeki ülkelerin coğrafi yapılarının, yaşam biçimlerinin, ekonomik durumlarının; kısaca gelişmişlik düzeylerinin farklılık göstermesi nedeniyle ülkeler düzeyinde kalkınma sürecinde bazı konular ön plana çıkmış ve farklı kalkınma kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramların tanımları da ülkeden ülkeye veya topluluktan topluluğa değişiklik göstermiştir. Bu nedenle diyebiliriz ki kalkınma sınırları ve sonucu olmayan, ekonomik, toplumsal, kültürel boyutları olan dinamik bir süreçtir. Genel bir anlam ve kapsam içeren “kalkınma olgusunun içinde yer alan ve daha çok özel alan ve gruplara hitap eden “Kırsal Kalkınma” kavramı dünyanın hem gelişmekte olan ve hem de gelişmiş ülkeleri tarafından yaygın olarak kabul gören ve ilgi odağı olan bir kavramdır. Bununla beraber evrensel anlamda kabul gören kırsal kalkınma ayrımı veya tanımlaması yoktur. Bu kavram geçmişten günümüze farklı yollardan ve farklı amaçlarla kullanılmış ve buna göre tanımlanmıştır (Bakırcı, 2007).

3.1.1 Kırsal kalkınmanın önemi ve amacı

Birleşmiş Milletlerin, Dünya nüfus beklentileri ile ilgili olarak 2006 yılında hazırladığı raporda, dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 9 milyarı aşacağı belirtilmektedir. Hızla artan nüfusun besin gereksinimlerinin karşılanması için tarım sektörü hayati önemini korumaktadır. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi ve üretimin devamlılığı, üretimin gerçekleştiği yerde yaşamlarını devam ettiren üreticilerin ve ailelerin yaşam şartlarıyla doğrudan ilişkilidir. Hızlı artan nüfus, sanayileşme ve giderek tükenen yenilenemeyen kaynaklar, insanoğlunu geleceğe

yönelik olarak bilinçli ve toplu hareket etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır (Yasar ve Yıldız, 2007). Çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri; toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hale gelmiştir. Bu sorunlar, yerel halkların ve ulusların tek baslarına çözebilecekleri boyutta da değildir. Küresel bir çalışmanın, stratejinin gerektirdiği bu sorunlar, ancak küresel yaklaşımlar ve ulusal önceliklerle çözülür hale gelmiştir. Burada da, kırsal kalkınma çabaları öncelikle devreye girmektedir. (Gülçubuk, 2005).

3.1.2 Kırsal kalkınma politikalarının araçları ve uygulayıcıları

Dünyada ve Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanması için ülkeler bazına ulusal düzeyde ilgili kurumlarca; uluslararası düzeyde Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB), Avrupa Birliği (AB) gibi örgütlerce kırsal kalkınma stratejileri ve hedefleri belirlenerek bu hedeflere ulaşılmasını sağlayacak bölgesel ve yerel düzeyde bütünleşmiş planlar hazırlanmaktadır. Zaman zaman uluslararası konferanslar ve sempozyumlar düzenlenerek ortak hareket etmeye yönelik bu planlar bütün dünya ülkelerine duyurulmakta ve anlaşmalar yapılmaktadır. Bu planlar kapsamında kırsal alanların fiziki ve sosyal faktörlerini ele alarak bunları iyileştirmeye yönelik planların uygulanması için çeşitli mali fonlar oluşturulmakta veya ülkelerin genel bütçesinden kaynak ayrılmaktadır. Oluşturulan bu kaynaklar kırsal kalkınma politikalarında destekleme, koruma, rekabet gücünü artırma, gelir yaratma, sektör gelişmesine yönelik teşvikler, sübvansiyon gibi farklı araçlar olarak kullanılmaktadır. Küreselleşme olarak adlandırılan hızlı toplumsal, ekonomik, kültürel ve teknolojik değişim dönemlerinde, ulusal pazarların hızla dışa açılması ve tarım ticaretinin giderek serbestleşmesi, kırsal alanlar için hem fırsatlar hem de tehditler oluşturmaktadır. Dünyada halen, uzun yıllar kamu tarafından desteklenen tarımsal faaliyetlere bağımlı pek çok kırsal bölge, küresel pazar koşullarına uyum sağlayamamakta ve ekonomik geri kalmışlık sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu çerçevede, ülkeler ve uluslararası örgütler için, kırsal alanların küresel pazarlarda etkin bir şekilde rekabet edebilmesini sağlamaya yönelik olarak, tarım desteklerine dayalı geleneksel politikalardan mekâna dayalı bütünleşmiş kırsal kalkınma politikalarına geçiş sürecinin başlatılması yönünde çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu açıdan, özellikle yerel kalkınma girişimlerini harekete geçirmeye yönelik kırsal

kalkınma projeleri için uluslararası hibe ve /veya kredi olanakları bir hayli artmıştır. (DPT, 2006a).

3.2 Kırsal Alan Kavramı ve Kırsal Alanların Genel Özellikleri

Kırsal alan kavramı ile ilgili farklı görüşeler mevcut en güncel tanımıyla kırsal alan; kentsel yerleşmeler dışında kalan yerler olarak nitelendirebiliriz. ‘kırsal alan’ ile ‘tarımsal alan’ ve ‘kırsal kalkınma’ ile ‘tarımsal kalkınma’ kavramlarını özdeş ya da aynı anlamda saymamak gerekir. ‘kırsal alan’ kavramı, aslında tanımlayıcı somut nesnel öğeleri bulunan bir mekândır.

- Kırsal alanda yaşam ortamı ve ekonomik aktiviteler, önemli ölçüde doğal üretim kaynaklarının kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır.
- Ekonomik - toplumsal - kültürel gelişme süreci, görece olarak yavaş işlemektedir.
- Teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranının, görece olarak gecikmeli olduğu bir alan söz konusudur.
- Gelenek ve törelerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır.
- Yaşam biçimi ve tüketim kalıbı, görece gelenekseldir.
- İnsan ilişkilerinde yüz yüzelik yaygındır (Devlet Planlama Teşkilatı(DPT), 1995).

3.3 Türkiye’de Kırsal Yerleşim Yapısı

Kırsal yerleşmelerin ayrımında kullanılan kriterlere bakıldığında, yeryüzünde bu yerleşmelerin özelliklerinin ortaya konulmasında başta nüfus özellikleri olmak üzere, idari ve iktisadi fonksiyonların sıkça kullanılan kriterler olduğu görülmektedir. Kırsal yerleşmelerin ayrımında “Nüfus Miktarı” gerek dünyada ve gerekse ülkemizde sıkça kullanılan tanım kriterlerinin başında gelmektedir. Türkiye’de Cumhuriyet sonrası kır-şehir ayrımını ele alan ilk resmi belge olan “Köy Kanunu”nda kriter olarak öncelikle nüfus miktarı tercih edilmiş görülmektedir. 1924 yılında kabul edilen ve Cumhuriyet döneminin, kırsal alana yönelik ilk ve en önemli yasal düzenlemesi olan Köy Kanunu; köyü ilk kez bir bağımsız organ olarak tanıması, bu yerleşmelere idari bir kimlik kazandırmak suretiyle onlara özel mülkiyet hakkı tanıması, yeni yönetimin

kırsal alana veya köye verdiği önemi teyit etmesi ve kararlılığını ortaya koyması yanında, kır yerleşmelerine (köy) yönelik bir tanımlama getirmesi bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır (Bakırcı, 2007). Sönmez ve Girgin (1984) kentleşme sürecini tamamlamış bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yerleşim şekillerinin kentlerden köylere doğru bir kademeleşme gösterdiğini belirtmektedirler. Bu yerleşimler en büyükten en küçüğe doğru 1. Büyükşehir, 2. Orta büyüklükteki şehirler, 3. İlçe, 4. Merkez köy, 5. Köy düzeyinde sıralanır (Çevik ve Tekinel, 1998 ve Sönmez ve Girgin, 1984).

3.4 Türkiye’de Kırsal Alanların Temel Özellikleri

3.4.1 Kırsal nüfus

Türkiye’de kırsal nüfus Cumhuriyet’in ilk yıllarında toplam nüfusun $\frac{3}{4}$ ’ ünden daha fazla pay alırken, özellikle 1950’li yıllardan sonra tarımda makineleşmeye geçiş, ekonomik sistemde değişimler ve kente göç ile birlikte kır nüfusu azalmaya ve yaşlanmaya başlamıştır. Bu azalma 1985 yılındaki Genel Nüfus Sayımı’na kadar oransal bir azalma iken, bu dönemde mutlak azalma süreci de başlamıştır (TKİB (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı), 2004). Türkiye’de şehir ve köy nüfusunun yıllara göre değişimi Çizelge 3.1’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.1: Türkiye’de Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusunun Gelişim Seyri (TÜİK, 2004).

Sayım yılı	Toplam (Milyon)	Şehir Nüfusu (Milyon)	Köy Nüfusu (Milyon)	Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (%)	
				Şehir	Köy
1927	13.6	3.3	10.3	24.2	75.8
1935	16.1	3.8	12.3	23.5	76.5
1940	17.8	4.3	13.4	24.4	75.6
1945	18.8	4.6	14.1	24.9	75.1
1950	20.9	5.2	15.7	25.0	75.0
1955	24.1	6.9	17.1	28.8	71.2
1960	27.7	8.8	18.8	31.9	68.1
1965	31.4	10.8	20.5	34.4	65.6
1970	35.6	13.6	21.9	38.4	61.5
1975	40.3	16.8	23.4	41.8	58.1
1980	44.7	19.6	25.0	43.9	56.1
1985	50.6	26.8	23.7	53.0	47.0
1990	56.4	33.3	23.1	59.0	41.0
2000	67.8	44.0	23.8	64.9	35.1

3.4.2 Kırsal alanda eğitim ve sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik durumu

Kırsal alanlarda eğitim ve sağlık hizmetleri kırsal alanlardaki gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Kırsal kalkınma politikalarının temel amaçları içerisinde yer alan

yaşam şartlarının iyileştirilmesi ölçütünün yerine getirilmesi, bu iki hizmetin kalitesinin ve miktarının arttırılması ile mümkündür. 2000 yılı nüfus sayımına göre Türkiye genelinde okur-yazar oranı %87.5'dir. Okur-yazarlık oranının cinsiyetler arasındaki dağılımına göre ise kadınlar, erkeklerin çok gerisinde yer almaktadır. Erkeklerin %95,3'ü, kadınların ise %80'i okuryazardır. Kırsal alanda ise erkeklerin %91'i, kadınların ise %73'ü okuryazardır. Kırsal alanda özellikle kız çocuklarının eğitimden yararlanmaları kırsal alanda köy yerleşimlerinin konumuna, alt yapının yeterli ya da yetersiz olmasına ve okulların nicelik ve niteliği ile sosyo-kültürel yapılanmaya bağlıdır (Gülçubuk, 2006).

3.4.3 Kırsal alanda altyapı hizmetleri

Kırsal kalkınma açısından bu alanlarda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve kır-kent arasındaki fiziki faktör farklılıklarının azaltılması öncelikli önem taşımaktadır. Bu da ancak ulaşım imkanlarının iyileştirilmesi, temiz ve sağlıklı içme suyuna erişilebilirliğin sağlanması, köylerin dağınık yerleşim yapısının kırsal alan planlaması ve imar planları ile düzenlenmesi, çevre düzenlemesi ve kanalizasyon eksikliğinin giderilmesi için yapılan çalışmalarla giderilebilir. Bu konularda yasal düzenlemeler yapılması ve uygulamaya konulması kırsal kalkınma için gereklidir. (Gülçubuk, 2006).

3.4.4 Mülkiyet yapısı

Kırsal alanlarda mülkiyet yapısına geçmeden önce Türkiye'de arazi kullanış biçimlerinin incelenmesi ve bu arazilerden ne kadarının tarım arazisi olarak kullanıldığını belirtmekte yarar vardır.

3.4.5 Kırsal alanda genel ekonomik durum ve tarım sektörü

Türkiye için kalkınmanın gerçekleşebilmesi hemen hemen tümüyle tarım sektörünün başarısına bağlıdır. Bugüne kadar, ülke için ihtiyaç duyulan enerjinin sağlanması dahil, tüm dış alım en çok tarım kesiminden elde edilen gelirle karşılanabilmiştir. Kuruluş ve dışa açılma dönemindeki sanayimiz, hem tarımdan aktarılan sermaye ve işgücüne hem de ana dalları itibariyle hammadde olarak tarım ürünlerine dayanmıştır (Girgin, 2000).

3.4.6 Örgütlenme

Kırsal kalkınma ve tarımsal üretim çalışmalarının önemli bir boyutunu kırsal alanda kamu tarafından merkezi kamu kurumlarının taşra teşkilatları, yerel yönetimler tarafından ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen örgütlenmeler oluşturmaktadır. Tarımsal üretimi arttırmanın, kaliteli ürün elde etmenin ve tarım ile uğraşanların/kırsal alanda yaşayanların yaşam düzeylerini yükseltmenin en önemli yollarından biri de, üreticilerin etkili bir biçimde örgütlenmesidir. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, tarımın gelişip sanayileştiği ve üreticilerin de örgütlendiği görülür. Çünkü tarım politikalarını oluşturmak, uygulama koşullarını belirlemek ve böylece politik mekanizmaları etkileyebilmek, pazarda etkin olabilmek, çağdaş üretim yöntemlerini kullanıp verimliliği arttırarak kırsal alan kalkınmasını gerçekleştirmek, ancak örgütsel güçle yani örgütlü üreticilerle olmaktadır (Gülçubuk, Özer, 2007).

3.5 Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları

Bu bölümde, Türkiye’deki kırsal kalkınma kavramının ve politikalarının gelişimini ortaya koymak için Beş Yıllık Kalkınma planları anlatılmaktadır.

3.5.1 Planlı dönem öncesi (1920-1959)

Köylüye yönelik; Köy Kanunu’nun çıkarılması ve daha sonraki süreçte yapılan Birinci İktisat Kongresi ve Birinci Köy Kongresi ile kırsal kesimin kalkındırılması için değişik görüşler ortaya atılmış, bunlara bağlı olarak aşar vergisinin kaldırılması, İskan Kanunu’nun çıkarılarak topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasının amaçlanması ve kırsal kesimde eğitimin sağlanabilmesi için Köy Enstitüleri’nin kurulması, nispeten başarılı sonuçlar vermiş ve planlı döneme kadar kalkınma yolunda önemli çalışmalar yapılmasını sağlamıştır (TKİB, 2004).

3.5.2 Planlı kalkınma dönemi (1960-2004)

27 Mayıs 1960 sonrasında asker ve sivil yöneticilerden yansıyan ortak görüşe göre ülkenin kalkınmasının belli planlar çerçevesinde yürütülmesine karar verilmiştir. Bu amaçla bu tarihten itibaren planlama ve planlama teşkilatının kurulması çalışmaları kamuoyuna açılmış ve üniversitelerle tam bir işbirliğine girilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın kuruluşunu ve görevlerini belirleyen yasa Ekim 1960’dan itibaren uygulamaya konulmuştur. Sözü edilen dönemde ülkemizin planlı kalkınma

amaçlarına yönelik olarak beş yıllık kalkınma planları oluşturulmuş ve bu planlar çerçevesinde faaliyetler yürütülmüştür.

3.5.3 Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967)

Birinci BYKP toplumun refahını arttırma amacını gütmektedir. Bunu yaparken, 1961 Anayasası'ndaki "Sosyal Devlet" ilkesine uygun olarak yeni bir "Karma Ekonomi Sistemi" anlayışı getirmekte ve içerdği sosyal adalet önlemlerinin yoğunluğuyla göze çarpmaktadır (Basol, 2001).

3.5.4 İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)

Birinci planın toplum kalkınması ile köy kalkınmasını eş anlamlı gören yaklaşımı, kentsel alanları kapsam dışı bırakması ve yönetsel sorunları nedeni ile bazı sorunlar taşımakta idi. Toplum kalkınması yaklaşımı pilot proje uygulamalarında, çalışmaların başlangıç aşamasında Köy İşleri Bakanlığı'nın kurulması ve köy toplum kalkınması çalışmalarının bu bakanlığa bırakılması sonucu bir duraklama yaşamıştır. Toplum kalkınması gibi, çeşitli kuruluşların her kademede ortak çalışmalarını gerektiren bir metodun uygulanmasında, tek bir organın tüm faaliyetlerden sorumlu olduğu gibi bir anlayışın uyanması, çalışmaları sırlamıştır. Çalışmaların aksamadan yürüyebilmesi için merkezde, il ve ilçelerde koordinasyonu sağlayacak bir düzenin kurulması gerçekleştirilememiştir. Pilot proje alanlarında, yetiştirilen idareci kadrosunun devamlılığı sağlanamamış, eğitime devamlı bir nitelik verilememiş, bu konuda yüksek kademe personelini yetiştirmekle sorumlu olacak, araştırma ve değerlendirme yapacak "Toplum Kalkınması Enstitüsü" kurulamamıştır. Bu sebeplerden dolayı ideal bir kalkınma yaklaşımı olan bu metot istenilen başarıyı sağlayamamıştır (DPT, 1967). İkinci planda bu eksikliklerin giderilmesine yönelik olarak "köy ve köylü sorunları" adıyla "toplumun güvenlik içinde gelişmesi ve refahı" bölümünde bir başlık açılmış, buna karşılık toplum kalkınması, alanı oldukça daraltılarak yine planın aynı bölümünde "küçük toplum birimlerinde teşebbüs gücünün geliştirilmesi" başlığı kapsamında köy veya şehirlerde yaşayanlara yönelik toplum kalkınması metodu ile yeni düzenlemeler hedeflenmiştir (DPT, 1967).

3.5.5 Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977)

Üçüncü plan dönemi Türkiye açısından içerde ve dışarıda önemli sıkıntıların yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur. Ülke içeride siyasal bir boşlukla karşı karşıya

kalmış, inanılmaz çekişmelere ve çatışmalara sahne olmuştur. Bu dönemde 7 başbakan yani ardı ardına 7 hükümet değişikliği yaşanmıştır. Her hükümet değişikliği Merkez Bankası, Maliye ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'lerin üst yöneticilerinin değişmesine yol açmış bu nedenle ekonomik kararların zamanında ve etkin biçimde oluşturulması mümkün olmamış ve kaynak israfı önlememiştir. Bu dönemde yaşanan büyük siyasal ve ekonomik çalkantılara rağmen DPT müsteşarı 5 yıl görevde kalmayı başarmıştır.

Dışarıda 1973'te Arap-İsrail savaşları etkisiyle petrol ihraç eden ülkeler petrol fiyatlarını arttırmış ve bu petrol soku Türkiye'nin dış ticaret açığının önceki döneme göre üç kat artmasına neden olmuştur. Ayrıca 16 Ağustos 1974'te ikinci "Barış Harekatı" ile Kıbrıs'a asker çıkarılmış ve bugünkü sınırlar çizilmiştir (Tokgöz, 2004).

3.5.6 Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983)

Dördüncü BYKP yine ülkede önemli siyasi ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Dördüncü plan döneminde ekonomide önemli darboğazlara girilmiş, başta altyapı olmak üzere, yatırımlarda zaman zaman dağınıklık, gecikmeler, üretimde ve dış satımda düşmeler ile enerji bunalımları görüldüğünden söz edilmiştir. Bu nedenle dördüncü plan esas olarak; bu plan döneminde temel darboğazları önlemek, gidermek ve kaynakların rasyonel kullanımını sağlamayı amaçlamıştır (DPT, 1978).

3.5.7 Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989)

1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra ilk genel seçimlerde I.Özal hükümeti göreve başlamıştır. 1984 yılı için bir geçiş programı hazırlanmış ve 1985 yılında da Beşinci beş yıllık kalkınma planı hazırlanmıştır. Bu hükümet uzun süre iktidarda kaldığı için, ilk kez planını kesintisiz uygulama imkanı bulmuştur. En önemli hedefler; enflasyonu düşürmek ve ödemeler bilançosunu dengeye getirmek olarak belirlenmiştir. I. ve II. Özal hükümetinin görev aldığı bu yıllar liberalleşme yılları olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandırıcı tedbirler alınmış ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'lerin özelleştirme süreci de bu dönemde başlamıştır (DPT, 1984).

Tarım bu tarihten itibaren devlet tarafından daima koruma ve piyasa düzenlemesi yapılan yaklaşımdan uzaklaştırılmıştır. Kimyasal gübre dışındaki sübvansiyonlar kaldırılmış ve dış ticarete korumacılık sınırlandırılmıştır. Tarıma girdi sağlayan ve tekel konumunda olan bazı kurumlar özel sektöre açılmıştır. Sabit sermaye yatırımlarından tarımın aldığı pay düşmüş ve tarım işletmelerinin sayısı artarken ortalama arazi genişliği de küçülmüştür (DPT, 1984).

3.5.8 Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990-1994)

Altıncı BYKP'nin temel amaçları; "Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek; hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak" olarak planın ilk sayfasında belirtilmiştir. Tarım sektöründe üretim metotlarının modernleştirilerek hava şartlarına bağımlılığının azaltılacağı, artan nüfusun gıda maddeleri ihtiyacını karşılayacağı yönünde üretim yapılacağı ve tarımsal ürün ihracatının geliştirileceği işaret edilmiştir. (DPT, 1989).

3.5.9 Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000)

Yedinci Plan dünyada ve Türkiye'de demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve liberalizm gibi kavramların ortak değerler olarak önem kazandığı, mal ve finans piyasalarının, bilgi ve teknolojinin ülke sınırlarını aştığı ekonomik ve bir anlamda da siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru gidilen bir dönemde hazırlanmış ve uygulamaya konmuştur (DPT, 1995). 1993 yılında tamamlanan Uruguay Turu, küreselleşme sürecinin dünya ticaretinin çok yönlü olarak serbestleştirilmesi konusunda katettiği önemli bir aşamadır. Uruguay Turu sonunda varılan Anlaşma ile uygulamayı yönetmek ve gözetmek için Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. Anlaşmada tarım ürünlerine yönelik desteğin ve ihracat sübvansiyonlarının azaltılması kararlaştırılmıştır. Uruguay Round sonrası dünya tarım politikalarında daha az devlet, daha çok piyasa ifadesiyle özetlenebilen liberal eğilimler etkili olmaya başlamıştır. AB ülkeleri başta olmak üzere, gelişmiş ülkeler 1994 Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde, tarım ürünlerinin dış rekabete karşı korunmasında, ihracat sübvansiyonlarında ve iç desteklerde önemli indirimler gerçekleştirmişlerdir (Sahinöz, 2008).

3.5.10 Sekinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)

Bu beş yıllık kalkınma planı diğerlerinden farklı olarak ilk defa “kırsal kalkınma” kavramından söz edilmiştir. Dolayısıyla bu plan ve sonrasında gerçekleşen planlar daha ayrıntılı ele alınmıştır. Bu bölümde daha önceki planlarda başlatılan bütünleşmiş kırsal kalkınma projelerinin mevcut durumundan söz edilmiş ve bu projelerle gerçekleştirilen yatırımlara yer verilmiştir.

Sekizinci plan öncesi dönemde yani 2000'deki sayıma göre kırsal nüfus %35'lik oranla azalmaya devam etmiş önceki döneme göre (1990'da %41) oransal olarak yine önemli bir azalış göstermiştir. Bu oransal düşüş tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmış, 1990'da %48 olan tarımsal istihdam 2000'de toplam istihdam içindeki payı %36'ya gerilemiştir. 2000 yılında tarımın GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) içindeki payı da %13'e düşmüştür (Bakırcı, 2007).

Bu dönemde özellikle AB (Avrupa Birliği) ile ilişkiler doğrultusunda birtakım plan ve stratejilerin hazırlanması öngörülmüştür. 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde, Türkiye diğer aday ülkelerle eşit şartlarda AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler çerçevesinde aday ülke olduğunun ilanı ile birlikte, Türkiye'nin üyeliği için gerekli olan reformların gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir Katılım Öncesi Strateji geliştireceği belirtilmiştir. Ayrıca katılım sürecinde Türkiye'nin da aday ülkelere yönelik Topluluk Programlarından yararlanacağı ve AB ile diğer aday ülkeler arasında yapılacak toplantılara katılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye tarafından AB müktesebatının benimsenmesine ilişkin bir Ulusal Program hazırlanması öngörülmüştür (DPT, 2000a).

Sekizinci BYKP (Beş Yıllık Kalkınma Planı) çalışmalarında, 98 adet özel ihtisas komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonlardan biri olan “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu” olarak kırsal kalkınmada amaçların belirlenmesi ve bu amaca ulaşmak için stratejilerin belirlendiği bir rapor hazırlamıştır. VIII. Plana hazırlık çerçevesinde hazırlanan bu raporda Modern Köy ve Modern Tarım ilkesinden hareketle kırsal kalkınma konusunda ulaşılmak istenen amaçlar şu şekilde belirtilmiştir (DPT, 2000b).

- Kırsal alanda yaşayan insanların refah ve yaşam seviyelerinin yükseltilmesi için alt yapı hizmetlerinin eksiksiz olarak götürülmesi amaçlanmıştır.

- Kırsal alanda yolu olmayan yerleşim yeri kalmamalı ve grup köy yollarına öncelik verilerek tamamı asfaltlanmalıdır.
- Dağınık yerleşim yerlerinin toplulaştırılarak, tarımsal altyapısı ile birlikte sosyal altyapı bir bütün olarak planlanmalıdır.
- Yerleşimin dağınık ve küçük olduğu yerlerde cazibe merkezleri oluşturularak imarlı ve planlı bir şekilde sosyal, kültürel ve ekonomik tesisleri yapıp çevredeki küçük yerleşim birimlerinin bu merkezlerdeki hizmetlerden faydalanılması sağlanmalıdır.
- Yerleşim yerlerinin gelişme alanları imar planı doğrultusunda yapılarak, bozuk yapılaşmanın önlenmesi sağlanmalıdır. Kırsalda imar planı uygulaması zorunlu olmalıdır.
- Projeli konut yapılması ve denetimlerinin yapılması sağlanmalıdır.
- Depremle ilgili mevzuatın kırsal alanda da uygulanmasının zorunlu tutulması sağlanmalıdır.
- Tarım arazilerinin korunarak, verimlerini artırıcı uygulamaların yapılması, sulanamayan araziler için uygun sulama projelerinin yapılması, sulama teknikleri ile sulama veriminin artırılması sağlanmalıdır.
- Tarım arazilerinin teknoloji yoğun tarım için toplulaştırılması sağlanmalıdır.
- Ürünün kaldırılması ve pazarlanabilmesi için tarla içi ve diğer ulaşım imkânları iyileştirilmeli, yollar yapılmalıdır.
- Çiftçilerin ihtiyacı olan tarımsal girdilerin sağlanmasında ve ürünün pazarlanmasında çiftçilere kolaylık sağlanması ve yardımcı olunması için demokratik kooperatiflerin desteklenmesi veya üreticilerin sosyal dayanışmasını sağlayıcı derneklerin/birliklerin kurulması sağlanmalıdır.
- Kırsal alandaki bu hizmetler gerçekleştirilirken çevrenin korunmasına ve kirlenmemesine özen gösterilmelidir. Ülke ekonomisine kısa sürede katkı sağlayacak projelere öncelik verilmelidir. Kırsal alana götürülen hizmetlerden yararlanacakların mali, fiziksel, düşünsel anlamda katılımları sağlanmalıdır.
- Kırsal alanda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmek için yöresel ve bölgesel potansiyeller harekete geçirilmeli ve kredi imkânları sunulmalıdır.
- Ülke genelinde kırsal kalkınma stratejilerine dâhil edilecek alanların çerçevesi belirlenerek bu alan sınırları içerisinde yeni cazibe merkezleri tespit edilmelidir.

Tarım sektörü ve tarımsal desteklerle ilgili olarak belirlenen amaçlarda, devletin piyasadaki fiyat oluşumuna müdahalesi yerine çiftçinin gelirini arttırıcı ve üretimde istikrarı sağlayıcı diğer politika araçlarının kullanılması, tarım politikalarının esaslarının Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarım anlaşmasının öngördüğü yükümlülükler ile AB'ye tam üyelik sürecine girerken AB Ortak Tarım Politikasında ve uluslararası ticaretteki gelişmeler çerçevesinde belirlenmesi vurgulanmıştır (DPT, 2000a).

Tarım reformu faaliyetlerine destek olmak ve tarım sektörünü güçlendirmek üzere uygulamaya konan proje dört ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar (<http://www.arip.org.tr/trup.htm>.):

- Projenin A bileşeni, çiftçilere sağlanan sübvansiyonların, kredi ve fiyat desteklerinin kaldırılmasının kısa vadedeki olası olumsuz etkilerinin azaltılması ve verimli üretim modellerine geçisin kolaylaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği (DGD) ödemelerinin yapılması için bir çiftçi kayıt sistemi kurularak; tapu kayıtları bilgisayar ortamına aktarılacaktır.
- B bileşeni kapsamında arz fazlası olan ürünlerden, çiftçilerin alternatif ürünlere yönelmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır.
- C bileşeni ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nın ve birliklerinin yeniden yapılandırılması ve özleştirilmesiyle, kendi üyelerinin sahipliğinde üyelerine hizmet eden kuruluşlara dönüştürülmesi ve tarım ürünlerinin pazarlanması ve işlenmesinde devletin rolünün azaltılması hedeflenmektedir.
- D bileşeni kapsamında eğitim de dâhil olmak üzere, hizmetlerin finansmanı yoluyla proje kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetler ve programlar için ülke çapında bir kamuoyu bilgilendirme kampanyasının tasarımı ve uygulaması gerçekleştirilecektir.

3.5.11 Tarım stratejisi (2006-2010) ve Türkiye ulusal kalkınma stratejisi

Sekizinci plan döneminde AB ile gelişen ilişkiler çerçevesinde tarım sektörü ve kırsal kalkınma ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Uzun vadeli stratejinin benimsendiği Dokuzuncu Plan hazırlıkları ile birlikte ve AB politikalarına uyum kapsamında, uzun vadeli bir Ulusal Kırsal Kalkınma Planı için ön çalışma olarak Tarım Stratejisi ve Ulusal Kırsal Kalkınma Strateji Belgesi hazırlanmıştır. Bu strateji

2006-2010 yılları arasında, AB'ye uyumu da dikkate alarak, tarım sektörü ile ilgili kesimlerin karar almalarını kolaylaştırmak, kalkınma hedef ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesini sağlamak ve 2004 sonuna kadar çıkarılacak Tarım Çerçeve Kanunu ile bu kanuna dayalı oluşturulacak ikincil mevzuatın temelini oluşturmak için hazırlanmıştır (DPT, 2004).

Tarım stratejisinde benimsenen temel ilkeler AB Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına uyum ve DTÖ Tarım Anlaşması'nın esas alınmasıdır. Yeni dönemde tarımsal politikalarda uygulanacak destekleme araçları piyasa mekanizmasını bozmayacak şekilde ve devletin destek amacıyla çiftçiden gereğinden fazla ürün olarak yüksek stok maliyetlerine yol açmayacak şekilde uygulanacaktır. Tarımsal destekleme politikalarında ve kırsal kalkınma politikasında yararlanıcıların katılımcılıklarının sağlanması benimsenen bir diğer ilkedir. Tarım stratejisinin amaçları şu şekilde belirtilmektedir (DPT, 2004):

- Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması,
- Üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarın sağlanması, üretim maliyetlerini azaltarak ve üretimde teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirleri uygulayarak üreticilerin rekabet gücünün yükseltilmesi,
- Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi, pazarlara erişimin kolaylaştırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinde nitelikli ve uygun hammaddenin temin edilmesi ve tüketici tercihlerinin karşılanması amacının güdülmesi,
- Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan yaklaşıma dayalı kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması ve söz konusu projelerin kırsal yaşam şartlarını iyileştirecek biçimde uygulanması,
- Kamudan bağımsız biçimde üreticiye üretimden pazarlama safhasına kadar destek olacak, kar amacı gütmeyen tarımsal üretici birliklerinin kurulması ve benzeri diğer üretici örgütlerinin geliştirilmesi ve bu örgütlerde özerkleştirilmesi

Kırsal kalkınmaya belgede ayrıca yer verilmiştir. Kırsal kalkınma program, proje ve faaliyetlerinde; katılımcılık, tabandan yukarı yaklaşım, yerel kapasitenin geliştirilmesi ve kurumsallaşması ilkesi çerçevesinde, tarım dışı sektörlerde

istihdamın geliştirilmesi, üretici gelirlerinin arttırılması ve farklılaştırılması, kadın ve genç nüfusun eğitim ve girişimcilik düzeyinin yükseltilmesi ile uygun kırsal teknolojilerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması esas alınacaktır. Bu doğrultuda yardımlar (DPT, 2004):

Çiftçi ve çiftçi grupları tarafından yapılan köy bazlı yatırımlar,

- Özel sektör, Sivil Toplum Kuruluşları ve çiftçi kuruluşları tarafından yapılan kırsal yayım hizmetleri,
- Arazi toplulaştırma faaliyetleri,
- Mikro-finans faaliyetleri, kadın ve dezavantajlı gruplara yönelik programları kapsayacaktır.

Tarımsal destekleme araçları da belirlenen dönem içerisinde DGD ödemeleri, Fark Ödemeleri, Hayvancılık Destekleri, Çevre Amaçlı Tarımsal Alanların Korunması (ÇATAK) Programı Destekleri, Telafi Edici Ödemeler, Ürün sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma ve diğer destekler olarak belirlenmiştir (DPT, 2004). Diğer yandan, 2006 yılında uzun zamandır gerekli olan “Tarım Kanunu” çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plan ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır. Tarım politikalarının amaçları ise; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin arttırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmektir (TKİB, 2006a). Söz konusu belgede, kırsal alanların güçlü, zayıf yönlerinin ve fırsatlarının veya tehditlerin ortaya konulduğu bir analiz yapılmış ve bu analizde kırsal alanların zayıf yönleri oldukça anlaşılır bir şekilde ortaya konulmuştur. Bunlar (DPT, 2006b):

- Kırsal istihdamın ve gelir kaynaklarının ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetlere dayanması, tarım sektöründe gizli işsizlik ve tarımda kayıt dışılığın yaygınlığı,
- Tarımın yapısal sorunları (işletme büyüklüğü, pazarlama, tarım-sanayi entegrasyonu, sermaye yetersizliği, doğal koşullara bağımlılık, kalite ve standartlara uyum sorunu),

- Orman köyleri başta olmak üzere kırsal yerleşimlerde yoksulluğun yaygın olması,
- Genel eğitim düzeyinin ve kız çocuklarının okullaşma oranının düşük olması,
- Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin etkinleştirilme ihtiyacı,
- Yerleşim birimlerinin sayıca fazla, plansız, dağınık ve küçük olması,
- Kırsal altyapı yetersizlikleri ve mevcut altyapının modernizasyon ihtiyacı,
- Doğal kaynakların koruma-kullanma dengesi ile ilgili sorunlar,
- Toprak kalitesinin düşüklüğü, engebeli yapı nedeniyle erozyon tehlikesi ve toprakların özelliklerine uygun kullanılmaması,
- Kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon yetersizliği,
- Kırsal alanların ekonomik ve sosyal yapılarının analizinde ihtiyaç duyulan verilerin yetersizliği olarak sıralanmıştır.

3.5.12 Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu BYKP (Beş Yıllık Kalkınma Planı), değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, Plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika belgesidir. Bu kapsamda dokuzuncu Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu ve "Uzun Vadeli Strateji" (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır (DPT, 2006).

Sekizinci Plan döneminde 2005 yılında kapatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM)'nin iskanla ilgili görevleri Bayındırlık ve İskan Bakanlığına, köylere ilişkin diğer görevleri ise İstanbul ve Kocaeli illerinde Büyükşehir belediyelerine, diğer illerde ise il özel idarelerine devredilmiştir. Buna paralel olarak, 2005 ve 2006 yıllarında köy altyapılarının iyileştirilmesi amacıyla il özel idareleri ile mahalli idare birliklerine doğrudan kaynak tahsis edilmiş ve KÖYDES (Köylerin Altyapısını Desteklenme Projesi) uygulamaya konulmuştur. Ancak, kırsal yerleşim birimlerinin

parçalı ve dağınık bir yapıya sahip olmaları, fiziki ve sosyal alt yapı hizmetlerinin etkin ve yaygın bir şekilde sağlanmasını sınırlandırmaktadır. Bu dönemde yine terör nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalanlara yönelik geri dönmek isteyenlere ekonomik ve sosyal altyapı sağlanmaya devam edilmektedir. (DPT, 2006c:50). Planda kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması konusunda şu hedefler ortaya konulmuştur (DPT, 2006c):

- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda, Kırsal Kalkınma Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.
- Kırsal kesimin örgütlenme kapasitesi geliştirilecek ve üretici örgütlenmeleri güçlendirilecektir. Farklı üretici örgütlenmelerinin işlevleri AB tarım piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenlenecektir. Üretici örgütlenmelerine sağlanan destekler etkinleştirilecektir.
- Sulama altyapısının işletme ve yönetiminin katılımcı mekanizmalarla gerçekleştirilmesi sağlanacak, toprak ve su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımı için üreticilere yönelik programlar uygulamaya konulacaktır.
- Kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetleri geliştirilecektir.
- Kırsal alanda tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelik insan kaynakları geliştirilecektir.
- Kırsal kesimde kalkınmanın hızlandırılmasında ilçe merkezleri ve belde belediyeleri ile diğer gelişme ve çevresine hizmet sunma kapasitesi bulunan merkezi yerleşim birimlerine öncelik verilmek suretiyle kaynakların etkin kullanımı sağlanacak ve uygulama ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.
- Kırsal kesimde merkezi yerleşim birimleri öncelikli olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçları karşılanacaktır. Ekonomik ve sosyal gelişmeye yönelik proje ve destekler ile eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunda bu merkezi birimlere öncelik verilecektir.
- Kırsal yerleşim planlamasının esas ve kriterleri, kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenecek, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verilecektir.

- Yerel düzeyde aktörler arası işbirliğini geliştiren, yerel ihtiyaçlara duyarlı kalkınma girişimlerini tabandan tavana yaklaşımla güçlendiren, katılımı ve maliyet paylaşımını esas alan projeler, öncelikle pilot düzeyde uygulamaya konularak, iyi uygulama örnekleri yaygınlaştırılacaktır.
- Kırsal kesimin kaynak ihtiyacının giderilmesine yönelik olarak uygun finansman araçları geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.
- Başta il özel idareleri olmak üzere, yerel yönetimler ile birliklerinin kırsal kalkınma konusundaki etkinliğini artırmak için teknik, mali ve kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir.
- AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için gerekli kurumsal çerçeve oluşturularak, kırsal kalkınma fonlarının yönetimine ve etkin kullanımına ilişkin idari kapasite geliştirilecektir.

Dokuzuncu planda da politikaların oluşturulmasında alınan kararlarda katılımcılık ön planda tutularak ilgili kuruluşların bir araya gelmesi ile 57 adet Özel İhtisas Komisyonu Raporu (ÖİKR) oluşturulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu (ÖİKR)'dir. Kırsal kalkınma ile ilgili izlenecek politikalar ayrıntılı olarak bu raporda toplanmaktadır. Raporda TKİB (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı) sorumluluğunda; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) çerçevesinde iç ve dış kaynaklarla finanse edilecek tedbir ve faaliyetlere ilişkin olarak, Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) kapsamında sağlanacak fonların kullanımına ilişkin esasları düzenleyen bir Kırsal Kalkınma Planının hazırlanması öngörülmüştür. Bunun yanında hazırlanacak planın UKKS (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi) kapsamında belirlenen stratejik amaçlar ve önceliklere ulaşılması yönünde belirlenecek diğer tedbirleri de içereceği belirtilmiştir (DPT, 2006a).

AB (Avrupa Birliği) ile ilişkiler doğrultusunda AB tarafından sunulan ilerleme raporlarında 2004 ve 2005 yıllarında tarım ve kırsal kalkınma konusuna vurgu yapılmıştır. 2004 yılı ilerleme raporunda Türkiye için kısa vadeden orta vadeye kadar geçen sürede temel önceliğin tarım sektörünü yeniden yapılandırıp, modernize etmek ve kırsal kesimde alternatif istihdam olanakları yaratmak olduğu vurgulanmıştır. AB projesiyle kırsal kalkınma planına ilişkin çalışmalara başlandığı belirtilmiş ancak 1 Ocak 2007'den itibaren geçerli olacak IPARD fonlarından zamanında yararlanması

ve gerekli kurumsal yapılanma hazırlığı için acil siyasi kararların alınması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 2006a).

Kırsal alana yönelik idari ve yasal çalışmaların hızla devam ettiği 2006 yılında, geçmişten beri eksikliği veya yetersizliği sıkça dile getirilen tarımsal yayım konusunda da bir yönetmelik hazırlanmıştır. 8 Eylül 2006'da yürürlüğe giren “Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik” adını taşıyan düzenlemeyle; tarımsal işletme sahiplerinin bilgi, teknik ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasıyla ilgili usul ve esasların belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu hedef çerçevesinde adı geçen yönetmelik; kamu yayım hizmetleri ve sivil toplum örgütleri, ziraat odaları, tarımsal danışmanlık şirketleri, serbest tarım danışmanlarınca yerine getirilecek tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin yürütülmesi ile ilgili ilke ve kural belirleme, strateji ve program geliştirme, yönlendirme, özendirme, eğitim, sertifikalandırma, belgelendirme, görev ve sorumluluk tanımlama, izleme, değerlendirme, denetim ve yaptırım uygulama görevleriyle ilgili usul ve esasları, tarımdan girdi alan ve tarıma girdi veren kuruluşların ticari faaliyetleri çerçevesinde yapacakları çiftçi bilgilendirme faaliyetlerine ilişkin usul ve esasları kapsar (TKİB, 2006b).

Özel İhtisas Komisyonu (ÖİKR)'de ülkemizin 2013 yılı için kırsal kalkınma vizyonu; “Kırsal nüfusun yerinde istihdamını ve insanca yasama koşullarına erişimini sağlamak için; kendi gücüne dayandığı, doğal ve kültürel varlıkları koruyarak yaralandığı, etkin, yaygın ve sürdürülebilir kalkınmanın bütünlük içeren katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirildiği bir Türkiye” olarak benimsenmiştir (DPT, 2006a).

Kırsal kalkınmada bu vizyona yönelik amaçlara ulaşmak için gerekli temel araçlar; kırsal kesimde gelir yaratan/arttıran; beşeri ve doğal kaynakların geliştirilmesini esas alan; yerel örgütü davranışı ve katılımcılığı güçlendiren; kırsal kalkınmada ilgili merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarının işbirliği ve koordinasyonunu azami düzeyde sağlayan ve sürekli kılan bütüncül program ve projelerin oluşturulması ve desteklenmesidir. Bunlar, çoğunlukla kadın emeğine ve ücretsiz aile işçiliğine dayanan tarım istihdamının çözülmesi sürecinde alternatif tarım iş kolları ile tarım dışı istihdam imkanlarını güçlendiren, AB (Avrupa Birliği) uyum sürecine de hizmet eden entegre ve model kırsal kalkınma projeleri olmalıdır (DPT, 2006a).

3.5.13 Onuncu kalkınma planı (2014-2018)

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı, ülkenin 2023 hedefleri doğrultusunda, toplumu yüksek refah seviyesine ulaştırma yolunda önemli bir kilometre taşı olacaktır. Plan, küresel ekonomide geleceğe dönük risklerin ve belirsizliklerin sürdüğü, dünya ekonomisinde değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, yeni dengelerin oluştuğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir ortamda hazırlanmıştır (KB, 2013).

Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik alanında; merkezde ve mahallinde kurumsal yapılar oluşturulmuş, eyleme dönük muhtelif programlar uygulanmıştır. Bu kapsamda, merkezi düzeyde Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, bölgesel düzeyde 26 kalkınma ajansı ve bunlar bünyesinde 81 ilde yatırım destek ofisleri faaliyete geçirilmiş, tüm ülke için bölgesel gelişme planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Kalkınma ajansları bölgelerin rekabet gücüne de katkıda bulunan kapsamlı mali ve teknik destekler sağlamaya başlamış, GAP (Güney Doğu Anadolu Projesi) hedeflerini daha kısa sürede gerçekleştirmek için bir eylem planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. GAP Bölge Kalkınma İdaresine ek olarak DAP (Doğu Anadolu Projesi), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) için bölge kalkınma idareleri teşkil edilmiştir. Ayrıca yatırım teşvik sisteminin bölgesel boyutu güçlendirilmiş, cazibe merkezleri programı, köy altyapısına yönelik Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), belediyeler için Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) ve SUKAP (Su ve Kanalizasyon Altyapı Programı), sosyal kalkınma bakımından öncelikli illere yönelik SODES (Sosyal Destek Programı) programları uygulamaya konulmuş; kümelenme desteklerinin hukuki ve kurumsal altyapısını geliştirme çalışmaları tamamlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Onuncu Kalkınma Planı döneminde sanayi sektörlerinin yanı sıra tarım ve kritik hizmet alanlarında da aynı perspektifle bir dönüşümün gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (KB, 2013).

Tarım sektöründe süregelen verimlilik sorunlarının aşılması ve sektörden ayrılması muhtemel işgücünün ekonominin daha üretken sektörlerinde istihdam edilmesi önem taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı(KB), 2013). Büyüme ve istihdam gelişmelerinin hedefleri Çizelge 3.2’de gösterilmiştir.

Çizelge 3.2: Büyüme ve İstihdam Gelişmeleri ve Hedefleri (Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri TÜİK’e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir.

	2006	2012	2013	2018	2014-2018
Temel Göstergeler					
Büyüme (%)	6,9	2,2	4,0	5,9	5,5
GSYH (1998 Fiyatlarıyla, Milyar TL)	96,7	117,8	122,4	159,7	5,5
GSYH (Cari, Milyar TL)	758,4	1.416,8	1.556,7	2.535,2	10,2
GSYH (Cari, Milyar Dolar)	526,4	786,3	850,5	1.285,5	8,6
Nüfus (Yıl Ortası, Milyon Kişi)	69,4	74,9	76,1	80,4	1,1
Kişi Başına GSYH (Cari, Dolar)	7.586	10.504	11.183	15.996	7,4
Üretim Faktörleri Artışı (%)					
Sermaye Stoku	7,5	5,6	5,2	6,3	5,7
İstihdam	1,8	2,9	4,2	3,0	2,9
TFV	2,3	-1,1	-0,5	1,2	1,1
Sektörel Katma Değer (Cari, GSYH'ya Oran, %)					
Tarım	8,3	7,9	7,7	6,8	7,2 ²
Sanayi	20,1	19,3	19,2	20,4	19,9 ²
Hizmetler	59,7	61,9	61,6	61,9	61,9 ²
Dolaylı Ölçülen Mali Ara. Hiz. ¹	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6 ²
Vergi-Sübvansiyon	13,2	12,4	13,1	12,6	12,7 ²
İşgücü Piyasası					
İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,3	50,0	51,1	53,8	52,6 ²
İşgücü (Milyon Kişi)	22,8	27,3	28,5	32,2	2,5
İstihdam (Milyon Kişi)	20,4	24,8	25,9	29,9	2,9
İstihdam Oranı (%)	41,5	45,4	46,4	49,9	48,2 ²
İşsizlik Oranı (%)	10,2	9,2	9,2	7,2	8,2 ²

3.5.13.1 Tarım ve gıda

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminin başında, dünya gıda arz-talep dengesinde sürekli ve hızlı değişimlerin ve aşırı havadan hareketlerin etkisiyle tarım ürünleri fiyatlarında meydana gelen artış istikrarsızlığa neden olmuş, bu durum gıda krizini beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan, 2007-2012 dönemi boyunca ülkemizdeki tarımsal ürünler fiyat endeksi, toplam üretici fiyatları endeksine göre daha hızlı yükselmiş, göreceli olarak kârlı bir sektör haline gelen tarıma yapılan yatırımlar dolayısıyla istihdam artmıştır (KB, 2014).

Plan döneminin başında ülkemizde yaşanan kuraklık sonucu 2007 yılında tarım sektörü önemli oranda küçülme gösterse de 2007-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,1 olarak büyümüştür. 2007 yılı dikkate alınmadığında ise, tarım sektöründeki yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 3,9 olmaktadır. 2006 yılında yüzde 24 düzeyinde olan tarım sektörü istihdamının toplam istihdamdan aldığı pay, 2012 yılında yüzde 24,6 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) içindeki payı, Plan dönemi başında yüzde 8,3 seviyesindeyken 2012 yılı sonuna gelindiğinde yüzde 7,9'a gerilemiştir (KB, 2014).

2013 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksinde, Türkiye 105 ülke arasında 36'ncı sırada yer almıştır. Bu endekste gıda güvenliğinin boyutlarına göre Türkiye

erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 44'üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 26'ncı ve kalite ve gıda güvenilirliği boyutunda ise 35'inci sırada bulunmaktadır (KB, 2014).

Tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatında yaşanan hızlı gelişmeler ve artan yurtiçi talep, tarımsal ürün ithalatının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, tarım ihracatı 2006 yılında 3,6 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 8 milyar dolar), ithalatı ise 2,9 milyar dolar (gıda ve içecek sanayii dâhil 5,4 milyar dolar) seviyesinde gerçekleşmişken, 2012 yılında ihracat 5,4 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 14,9 milyar dolar) ve ithalat ise 7,5 milyar dolara (gıda ve içecek sanayii dâhil 12,6 milyar dolar) yükselmiştir (KB, 2013).

Toplam tarımsal destekleme ödemeleri 2006 yılında 4,8 milyar TL iken 2013 yılı bütçesi itibarıyla yaklaşık yüzde 88 oranında artış göstererek 9 milyar TL'ye yükselmektedir. Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına 2009 yılında son verilmesiyle, destekler, alan ve ürün bazlı ödemeler şeklinde sürdürülmüştür. 5488 sayılı Tarım Kanunu'yla çerçevesi çizilen tarımsal politikalar Plan döneminde ürün, üretim ve üretici odaklı ve bölgesel temelli olarak şekillenmiş olup, tarımsal desteklerin tarım havzaları ve işletme temelli bir yapıda verilmesi ve gelir istikrarının sağlanması yönünde geliştirilme ihtiyacı sürmektedir. Buna karşılık, söz konusu politikaların uygulanmasına temel oluşturacak tarım bilgi sistemlerinin kurulmasına devam edilmiştir (KB, 2013).

Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık yapıda olması, pazara erişim ve örgütlenmedeki yetersizlikler ile eğitim-yayım hizmetlerinin yaygınlaştırılamamış olması önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır (KB, 2013).

Tarım sektöründe aynı işlev ve çalışma konularına sahip farklı türlerde üretici örgütlerinin bulunması, bu örgütlerin etkinliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, üretici örgütlerinin pazara erişiminde görülen sorunlar ürün piyasalarında sürekli kamu müdahalesi beklentisinin doğmasına neden olmaktadır (KB, 2013).

Çizelge 3.3'de 2006-2018 yılları arasındaki veriler gösterilmektedir. 2006 yılına kadar toplam 0,6 milyon hektar alanda tamamlanan toplulaştırma çalışmalarının, 2013 yılı sonunda 4,2 milyon hektara ulaşması öngörülmektedir. Diğer taraftan, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne (DSİ) işletmeye açılan net sulama alanı 2006

yılı sonunda 2,53 milyon hektar iken, 2012 yılı sonu itibarıyla 2,81 milyon hektara çıkmış olup, Plan dönemi sonunda 2,91 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. Sulama yatırımları ile arazi toplulaştırma çalışmalarının uyumlu yürütülmesi ve sulama oranı ve randımanının artırılması önceliğini korumaktadır (KB, 2013).

Son on yıllık dönemde, tarımsal işgücü verimliliği artmıştır. Bitkisel üretim verim artışında; TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) başta olmak üzere kamu kesimi ve özel kesimin sertifikalı tohum ve üretimine dönük yatırımları ile kırsal kalkınma destekleri aracılığıyla yapılanlar dâhil mekanizasyon yatırımlarının olumlu sonuçları etkili olmuştur. Bu bağlamda, süt ve beyaz et üretiminin yanı sıra, özellikle mısır, pirinç ve ayçiçeğinde verim artışına bağlı üretim artışları gözlenmiştir (KB, 2013).

Çizelge 3.3: Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, TÜİK, DSI, Orman Genel Müdürlüğü).

	2006	2012	2013	2018
Arazi Toplulaştırma Faaliyetleri (Kümülatif, Milyon ha) ¹	0,6	3,2	4,2	8,0
İşletmeye Açılan Sulama Alanı (Net Kümülatif, Milyon ha) ²	2,53	2,81	2,91	3,75
Ağaçlandırma (Kümülatif, Milyon ha) ³	2,38	2,92	3,05	3,70
Alan Bazlı Desteklerin Destekleme Bütçesindeki Payı (%)	55,9	31,7	29,0	45,0
Sertifikalı Buğday-Arpa Tohumu Kullanım Oranı (%)	30,0	59,5	60,0	70,0
Sığır Varlığı İçerisinde Saf Kültür Irkı Oranı (%) ⁴	26	42	44	56
İyi Tarım Uygulamaları Üretim Alanları (Bin ha)	5	87	96	154
Yağlı Tohumlarda Kendine Yeterlilik Oranı (%) ⁵	28	36	38	45

- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.
- DSI tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.
- Rehabilitasyon hariç, endüstriyel, toprak muhafaza ve genişletme maksatlı olanlar dâhildir.
- 2013 ve 2018 yılı verileri Kalkınma Bakanlığı tahminidir.
- Ayçiçeği, soya ve kolza toplamında kendine yeterlilik ortalaması alınmıştır.
- 2013 ve 2018 yılı verileri Kalkınma Bakanlığı tahminidir.

Tarımsal ürün piyasalarını daha rekabetçi ve verimli bir yapıya dönüştürmek üzere; hâller, lisanslı depoculuk, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon işlemlerine ilişkin düzenlemelere gidilmiştir (KB, 2013).

Tarımsal Ar-Ge (Araştırma Geliştirme) faaliyetlerinde gen bankalarının kurulması, yeni ürün çeşitleri ile biyoteknoloji ve nanoteknoloji alanlarındaki faaliyetlerin geliştirilmesi, tarımsal teknoparkların oluşturulması ile yenilenebilir enerji kullanımı konularında gelişmeler kaydedilmiştir (KB, 2013).

Plan döneminde, “Tarım ve Kırsal Kalkınma”, “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” ile “Balıkçılık” başlıklarında AB’ye uyum çalışmalarına devam edilmiş, ancak sadece “Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı” faslı müzakereye açılmıştır (KB, 2013).

Onuncu Kalkınma Planı’nda tarım ve gıda ile ilgili amaç ve hedefler şu şekilde ifade edilmiştir: Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır (KB, 2013).

Sektörün yıllık ortalama büyüme hızının yüzde 3,1 olması, toplam istihdam içerisindeki payının yüzde 21,9’a gerilemesi ve GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) içerisindeki payının ise yüzde 6,8 olması beklenmektedir (KB, 2013).

3.5.13.2 Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik

Türkiye’de bölgesel gelişme politikası; 2000’li yıllardan itibaren gelişmişlik farklarının azaltılması hedefiyle birlikte, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi hedeflerini de içerecek şekilde dönüşmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, bir taraftan merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikasının etkinleştirilmesine çalışılırken diğer taraftan bölgelerin potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik strateji ve programlar uygulamaya konulmuş, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir (KB, 2014).

Ülkemizde doğu-batı yönünde ve iç-sahil kesimleri arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları önemini korumaktadır. 2008 yılı ve Düzey-2 bölgeleri itibarıyla Gayri Safi Katma Değer (GSKD)’e katkı açısından ilk beş bölge yüzde 55,5 paya sahip iken, son beş bölgenin payı yüzde 4,4 düzeyindedir. Kişi başına GSKD açısından gelir düzeyi en düşük ve en yüksek bölge arasında 4,3 kat fark bulunmaktadır (KB, 2014).

Nüfusun özellikle metropoller ve büyük şehirlerde yoğunlaşma eğilimi devam etmektedir. 2007-2012 döneminde nüfusu bir milyonu aşan il sayısı 18’den 20’ye, bu illerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ise yüzde 62’den yüzde 66’ya çıkmıştır. Türkiye’de göçün yönü, en önemli çekim merkezi İstanbul olmak üzere,

genel olarak doğudan batıya, büyük şehirlere ve iç kesimlerden sahil kesimlerine doğrudur. Son yıllarda göç daha fazla oranda bölgelerin kendi içlerinde gerçekleşmekle birlikte, Düzey-1 bölgeleri itibarıyla özellikle Doğu ve Batı Karadeniz, Ortadoğu ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde gelişmiş çekim merkezi niteliğinde büyük şehirler bulunmadığından daha çok İstanbul'a yönelmektedir. Bu durumu bir ölçüde değiştirmek için, 2008 yılından itibaren ülkenin orta ve doğusundaki bazı önemli şehirlerin çekim merkezine dönüştürülmesini amaçlayan Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı, Diyarbakır, Erzurum, Şanlıurfa ve Van'da uygulanmaya başlanmıştır (KB, 2014).

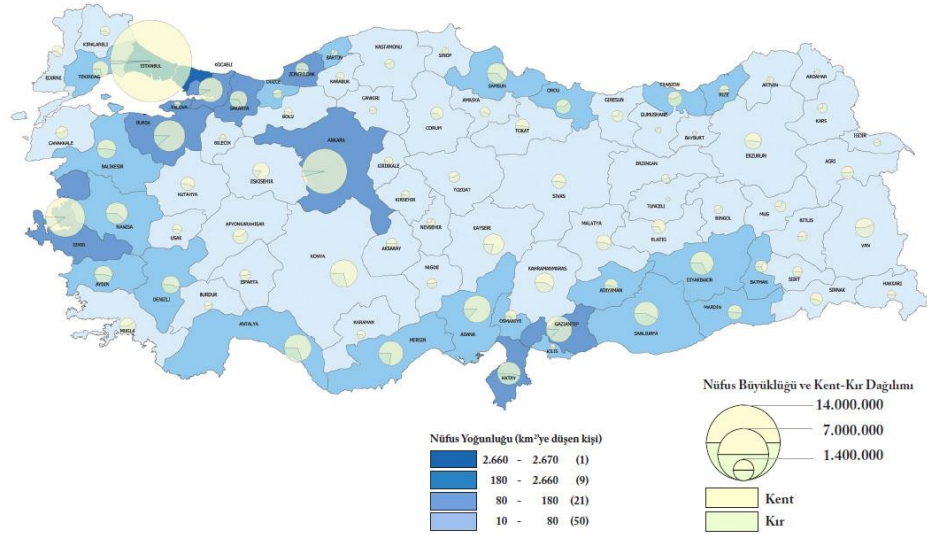
Plan döneminde bölgesel gelişme alanında somut ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2011 yılı itibarıyla toplam ihracat, 2006 yılına göre yüzde 57,7 artarken, Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Endeksine (SEGE 2011) göre son beş sırada yer alan Düzey-2 bölgelerinde yüzde 268 oranında artmıştır. Aynı dönemde bu bölgelerde üniversitede okuyan öğrenci sayısı yüzde 79,4 olan ülke ortalama artışının üzerinde, yüzde 81,4 oranında artmış; hastane yatak sayısındaki yüzde 39,4 artış, yüzde 18,6 düzeyindeki ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Yurt dışında bölünmüş yol yatırımları kapsamında sağlanan gelişmeler özellikle GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ve DAP (Doğu Anadolu Projesi) bölgesinde kendini göstermiş; bu bölgelerde bölünmüş yol uzunluğu toplamı 2002 yılında 497 km iken 2012 yılı sonunda 4.917 km'ye ulaşmıştır (KB, 2014).

Bölgesel gelişme alanında politika ve uygulama birliğini geliştirmek, mali ve kurumsal yönü güçlendirmek için önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi kurulmuş, yerel düzeyde 26 Düzey 2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyete geçirilmiş, ayrıca GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) dışında da üç bölge kalkınma idaresi teşkil edilmiştir (KB, 2014).

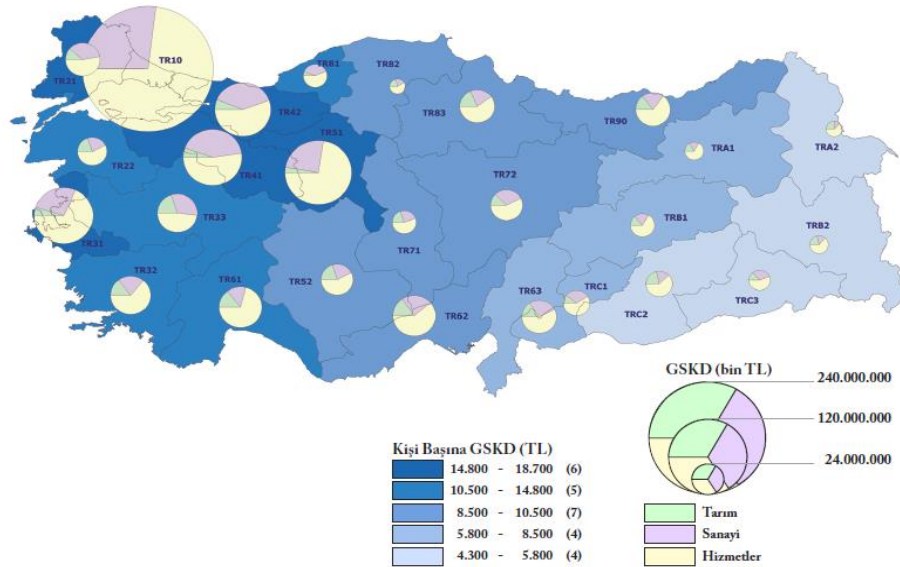
Güney Doğu Anadolu Projesinin hızlandırılması amacıyla GAP Eylem Planı hazırlanmış, 2008-2012 döneminde sulama yatırımları başta olmak üzere önemli ilerleme kaydedilmiştir. Eylem Planı kapsamında 2012 yılı sonu itibarıyla 14,7 milyar TL harcama yapılmış, 610 km ana kanal hizmete alınmış veya hizmete hazır hale getirilmiş ve 1,1 milyon hektar alanda toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Eylem Planının 2014-2018 dönemini içerecek şekilde yenilenmesi çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanında, DAP (Doğu Anadolu Projesi), DOKAP (Doğu

Karadeniz Projesi) ve KOP (Konya Ovası Projesi) bölge kalkınma idareleri, öncelikli kamu yatırımlarını da ihtiva edecek eylem planlarının hazırlık çalışmalarını sürdürmektedir (KB, 2014).

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri doğrultusunda illerin nüfus büyüklükleri, kır-kent dağılımı ve nüfus yoğunlukları Şekil 3.1'deki haritada gösterilmiştir. GSKAD (Gayri Safi Katma Değer) dağılımı ise Şekil 3.2'de gösterilmiştir.

Şekil 3.1: İllerin Nüfus Büyüklükleri, Kır-Kent Dağılımı ve Nüfus Yoğunlukları (Kaynak: TÜİK verilerine göre üretilmiştir.)

Şekil 3.2: 2008 Yılı İtibarıyla Bölge Düzeyinde Gayrisafi Katma Değer Dağılımı (Kaynak: TÜİK verilerine göre üretilmiştir.)

AB ile ekonomik ve sosyal uyum alanında yürütülen çalışmaların, Türkiye’de bölgesel politikaların gelişimine önemli katkısı olmuştur. 2007-2013 döneminde, Türkiye’ye Katılım Öncesi Mali İşbirliği aracılığıyla bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak tahsis edilmiştir. Bu kaynaklar, Bölgesel Rekabet Edebilirlik, Çevre, Ulaştırma ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Operasyonel Programları kapsamında hazırlanan projeler aracılığıyla kullanılmaktadır (KB, 2014).

Onuncu Kalkınma Planı’nda amaç ve hedefler şu şekilde ifade edilmiştir: Bölgesel gelişme politikalarıyla, bir taraftan bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülke sathına daha dengeli yayılması sağlanacak, diğer taraftan tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkıları azami seviyeye çıkarılacaktır (KB, 2014). Çizelge 3.4’de bölgesel gelişme ve rekabet edebilirlik alanlarındaki gelişme ve hedefler gösterilmiştir.

Çizelge 3.4: Bölgesel Gelişme ve Rekabet Edebilirlik Alanlarında Gelişme ve Hedefler (Kaynak: 2006 ve 2012 yılı verileri Ekonomi Bakanlığı, TOBB, TÜİK’e aittir. 2013 ve 2018 yılı verileri Onuncu Kalkınma Planı tahminleridir).

	2006	2012	2013	2018
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başına Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgeye Oranı ¹	4,4	4,3	---	<4
Bölge Ekonomisinde Sanayi ve Hizmetlerin Payı En Düşük Bölge Değeri (%)	72,0	75,4	---	>80
Eğitim Düzeyi En Düşük 5 Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı (%) ²	---	6,3	---	>12
SEGE’ye Göre Son Beş Bölgenin İşgücüne Katılım Oranı (%)	38,0	38,9	---	>42
Teşvik Sisteminde 5. ve 6. Bölge İllerindeki Teşvik Belgeli Yatırım Tutarının Teşvik Belgeli Toplam Yatırım İçindeki Payı (%) ³	7,8	14,9	16,0	>20
Teşvik Sisteminde 5. ve 6. Bölge İllerindeki Teşvik Belgeli İstihdamın Teşvik Belgeli Toplam İstihdam İçindeki Payı (%) ³	9,7	22,8	25,0	>30
Kurulan Girişim Sayısı (En Düşük 5 Bölge Ortalaması, Milyon Kişi Başına)	252 ⁴	535	570	>850
Kurulan Girişim Sayısı (En Yüksek 5 Bölge Ortalaması, Milyon Kişi Başına)	1.216 ⁴	2.083	2.250	>2.900

- Not: Bölge ifadesi, teşvik sistemine dair göstergeler dışında, Düzey-2 istatistiki birimlerini ifade etmektedir.
- Kişi Başı GSKD olarak 2008 yılı (en güncel) verileri kullanılmıştır.
- Eğitimde 15 yaş ve üzeri nüfus baz alınmıştır. 2011 yılı verileridir.
- 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında belirtilen illerdir.
- TÜİK 2007 yılı verileri

2007-2012 döneminde ülke nüfusu toplamda yüzde 7,1 oranında artarken, nüfusu 20 binin üzerindeki yerleşimler itibarıyla şehir nüfusu bundan iki kat hızlı artmıştır.

Böylece şehirleşme oranı yüzde 67,5'ten yüzde 72,3 seviyesine yükselmiştir. Bu oranın 2018 yılında yüzde 76,4'e ulaşması beklenmektedir (KB, 2014). Çizelge 3.5'te nüfus, nüfus dağılımı ve nüfus artışı veriler ölçüsünde şehirleşmeye ilişkin gelişmeler gösterilmiştir.

Çizelge 3.5: Şehirleşmeye İlişkin Gelişmeler (TÜİK verilerine göre üretilmiştir).

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Nüfus (Bin Kişi)	Türkiye	70.586	71.517	72.561	73.722	74.724	75.627
	Kent ¹	47.652	49.515	50.873	52.341	53.631	54.705
	Kır	22.934	22.003	21.689	21.382	21.093	20.922
Dağılım (%)	Kent	67,5	69,2	70,1	71,0	71,8	72,3
	Kır	32,5	30,8	29,9	29,0	28,2	27,7
Nüfus Artışı (‰)	Türkiye	---	13,2	14,6	16,0	13,6	12,0
	Kent	---	39,1	27,4	28,9	24,6	20,0
	Kır	---	-40,6	-14,3	-14,2	-13,5	-8,1

- Yıl sonu nüfus verileri kullanılmıştır.
- Nüfusu 20.000'in üzerinde olan yerleşimler kent kabul edilerek hazırlanmıştır.

3.5.13.3 Kırsal kalkınma

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde kırsal kalkınma politikaları, ağırlıklı olarak kırsal altyapının geliştirilmesini ve tarım dışı ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini destekleyecek şekilde tarım politikalarıyla eşgüdüm içerisinde uygulanmıştır. Daha etkili bir kırsal kalkınma politikası yönetimi için ilk defa UKKS ve Kırsal Kalkınma Planı belgeleri yürürlüğe konulmuş, Planın izlenmesi için çok taraflı bir izleme komitesi oluşturulmuş, uygulamalar büyük ölçüde yerel kurumlara devredilmiştir. Yerel düzeyde kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal kapasite güçlendirilmiştir. Bu kapasitenin oluşumuna katkı sağlayan kurumların başında; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, kalkınma ajansları, il özel idareleri ve köylere hizmet götürme birlikleri gelmektedir. Yeni düzenlemeyle birlikte, 30 ilin büyükşehir belediyesi ve bunların ilçe belediyeleri de kırsal kalkınma konusunda kilit aktörler haline gelmiştir. 2005 yılında pilot düzeyde başlatılan KÖYDES, 2010 yılında küçük ölçekli tarımsal sulama ve 2011 yılında atık su bileşenlerinin dâhil edilmesiyle bütünleşmiş bir kırsal altyapı programına dönüştürülmüştür. 2005-2013 döneminde projeye cari fiyatlarla yaklaşık 8,5 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir. 2012 yılı sonuna kadar yaklaşık 7.000 km ham, 74.000 km oturtulmuş, 98.000 km asfalt ve 2.500 km beton yol olmak üzere toplamda 181.500 km'lik köy yolu yapılmış, 32.000 km uzunluğunda yol onarımı

gerçekleştirilmiş ve 2.600 km uzunluğunda kilit parke döşemesi yapılmıştır. Ayrıca, susuz veya suyu yetersiz 47.461 kırsal yerleşim birimi yeterli ve sağlıklı içme suyuna kavuşturulmuştur. Bu dönemde toplam köy yolu ağı yaklaşık 35.000 km artmış, asfalt-beton yol oranı yüzde 33'ten yüzde 45'e ulaşmıştır. Suyu yeterli ünite oranı ise yüzde 81'den yüzde 91'e yükselmiştir (KB, 2014).

Kırsal nüfustaki azalma ve yaşlanma eğilimi devam etmektedir. 20 bin nüfus eşiğini esas alan kır-kent tanımına göre, 2007- 2012 döneminde ülke nüfusu toplamda yüzde 7,1 artarken, kırsal nüfus yüzde 8,8 oranında azalarak yaklaşık 22,9 milyondan 20,9 milyon kişiye düşmüştür. Böylece kırsal nüfusun toplam içindeki payı yüzde 32,5'den yüzde 27,7'ye gerilemiştir. 2012 itibarıyla kırsal nüfusun yüzde 57'si köylerde, yüzde 24'ü beldelerde ve yüzde 19'u ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Aynı dönemde, kırsal kesimde 65 yaş ve üzeri nüfusun payı yüzde 9,6'dan yüzde 11,3'e yükselmiş, 0-14 yaş grubunun payı ise yüzde 27,8'den yüzde 25,5'e gerilemiştir. Kırsal nüfustaki azalmaya ve yaşlanmaya karşın kırsal kesimde işgücüne katılma oranı yüzde 50,8'den yüzde 53,6'ya yükselmiştir. Ancak kırsal işgücü ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam edilmektedir. 2007-2012 döneminde kırsal kesimde tarımın istihdam içindeki payı yüzde 61 civarında seyretmiş, tarım istihdamı yaklaşık 1,1 milyon, tarım dışı istihdam ise yaklaşık 600 bin kişi artmıştır. Plan döneminde tarım istihdamındaki artışa rağmen kırsal yoksulluk önemini korumaya devam etmektedir. Zira tarım istihdamı büyük ölçüde atıl işgücü barındıran geçimlik işletmelerdedir. Bu işletmelerin ölçek ve pazarlama sorunları yeterli ve düzenli işletme geliri elde etmelerini engelleyerek yoksulluk ve göç sorunlarını tetiklemektedir. Tarım istihdamındaki olası çözülme karşısında, kırsal alanda tarım dışı istihdam imkânlarının artması ve kırsal işgücünün tarım dışı sektörlerdeki istihdam edilebilirliği daha önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda, 2007-2012 döneminde kırsal işgücü içinde lise ve üstü eğitime sahip olanların payı yüzde 18'den yüzde 18,2'ye yükselmiştir. Kırsal yoksullukla mücadelenin etkili ve sürdürülebilir yollarından biri eğitim hizmetlerine erişimdir. Köylerde okul öncesi eğitim hizmetlerinde belirgin bir iyileşme görülmektedir. Ayrıca, 2008-2012 döneminde 6 ve üzeri yaş grubunda okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 13,3'ten yüzde 7,3'e gerilemiştir. Diğer taraftan köylerde nüfus azalmasına paralel olarak okul çağındaki nüfusun düşmesi nedeniyle faal örgün eğitim kurumu sayısı azalmıştır. Bu eğilim taşınmalı eğitim hizmetlerinin iyileştirme ihtiyacını artırdığı gibi

ailesi köylerde yerleşik olan ortaöğretim öğrencilerinin il ve ilçe merkezlerinde barınma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Kırsal nüfusun bilgiye erişiminde bilişim teknolojileri altyapısının ve mobil uygulamaların önemi giderek artmaktadır. Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde bireysel internet erişimi kırsal alanda yüzde 15'ten yüzde 26'ya, hanelerde bilgisayar sahipliği ise yüzde 11'den yüzde 28'e yükselmiştir. Bu gelişmelere rağmen bilgisayar sahipliği ve internet erişimi bakımından kır ve kent arasındaki farkın azaltılması önemini korumaktadır (KB, 2014).

Türkiye'de Dokuzuncu Kalkınma Planı'ndan itibaren kırsal kalkınma kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Dokuzuncu ve Onuncu kalkınma planlarında kırsal kalkınma ile ilgili temel amaç ve hedefler şu şekilde belirtilmiştir: Kırsal kesimdeki asgari refah düzeyinin ülke ortalamasına yaklaştırılması temel amaçtır. Hizmet sunumunda kırsalın yeni demografik yapısını ve coğrafi dezavantajlarını gözeterek yenilikçi yöntemler geliştirilecek; arz yönlü bir hizmet sunumu için ihtiyaç duyulan kurumsallaşma, merkezi ve yerel idarelerin işbirliğiyle gerçekleştirilecektir. Kırsal kalkınma politikasının temel hedefi, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının bulunduğu yörede iyileştirilmesidir. Kırsal politikanın genel çerçevesini ise; kırsal ekonominin ve istihdamın güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması, sosyal ve fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevre ve doğal kaynakların korunması oluşturacaktır (KB, 2014).

3.5.14 AB'ye uyum sürecinde kırsal kalkınma

AB kırsal kalkınma politikaları; Ortak Tarım Politikası (OTP)'nin bir parçası olarak tarım sektörünün yapısal sorunları ile ilgilenen bir politikadan, mal ve hizmet üretiminin yanında tarımın topluluk üzerindeki çok yönlü etkisini ve kırsal alanların karşı karşıya kaldığı sorunları dikkate alan bir politikaya dönüşmüştür (Gülçubuk, 2005).

AB'de tarımsal yapıların düzenlenmesi gereği ilk olarak en kapsamlı şekliyle 1968 yılında Malsholt Planı olarak adlandırılan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'de Tarım Reformu Memorandumu ile gündeme gelmiş ve tarım reformu planında tarım işletmelerinin modernizasyonu, tarım nüfusunun azaltılması ve tarımda çalışanların sosyoekonomik bilgilerinin ve mesleki yeterliliklerinin artırılması hedef olarak belirlenmiştir (Aksoy ve diğ, 2005).

1980’li yılların sonlarına doğru birliğe yeni üye olan ve olması muhtemel ülkelerin kırsal alanlarının ihtiyaçları, kırsal kalkınma boyutunun bölgesel politikalar kapsamına alınması gereğini doğurmuştur. 1987 yılında kabul edilen Avrupa Tek Senedi ile birlik 1992 yılında tek pazar oluşturma hedefini üstlenmiş ve bu çerçevede malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımındaki engellerin kalkması bunun yanında Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun farklı bölgeleri arasında ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanması hedef alınmıştır. Maastricht Anlaşması ile AB’yi kuran antlaşmanın ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik hedeflerle ilgili maddesine eklenen “kırsal bölgeler de dâhil olmak üzere” ibaresi ile kırsal kalkınmaya yasal dayanak sağlanmıştır (TKİB,2003).

AB Gündem 2000 OTP reformundan itibaren kırsal kalkınma politikaları ile ilgili olarak benimsenen ilkeler (European Commission, 2008b) ;

- Tarımın çok fonksiyonluluğu,
- Kırsal alanlardaki aktiviteleri çeşitlendirmek, yeni gelir ve istihdam kaynakları yaratmak ve kırsal mirası korumak için kırsal ekonomileri çok sektörlü ve bütünleşmiş yaklaşımlar getirilmesi.
- Kırsal kalkınma yardımlarında esneklik, yerinden yönetim; bölgesel, yerel ve ortaklık düzeyinde danışmanlık.

Programların oluşturulmasında ve yürütülmesinde, basitleştirilmiş ve ulaşılabilir kanuni düzenlemelerle şeffaflık sağlanması yeni kırsal kalkınma politikalarının temel özellikleri şu şekilde belirlenmiştir (European Commission, 2008b):

- Tarım ve ormancılık sektörünün güçlendirilmesi,
- Kırsal alanların rekabet gücünün geliştirilmesi,
- Kırsal çevre ve mirasın korunması

AB 2000-2006 yılı kırsal kalkınma politikalarında uygulanacak önlemlerin finansmanı, üye ülkelerin kullanımına yönelik olarak oluşturulan Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (EAGGF) fonundan sağlanmıştır. (European Commission, 2008b).

2000-2006 döneminde; AB üye ülkeleri için oluşturulan yeni kırsal kalkınma politikaları ve bunların finansmanı için oluşturulan fonun yanında; AB’nin genişlemesinin sonucu olarak AB’ye aday özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile ilgili endişeler sonucunda iki yeni fonun oluşturulmasına karar verilmiştir. Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı ve Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım

Programı, katılım sürecinde aday ülkelerin tarım sektörünün ve kırsal alanların yeniden yapılandırılmasında Avrupa Birliği politikalarına yardımcı olması için oluşturulmuşlardır (European Commission, 2003).

Son olarak AB ülkeleri, Gündem 2000 reformları uygulamasının dönem ortası değerlendirmesinde Haziran 2003 veya Landmark ya da Fischler Reformu olarak adlandırılan ve OTP’de öncekilere göre çok daha köklü değişiklikleri öngören bir reform paketi üzerinde anlaşmışlardır (Eraktan ve Ören, 2005):

Yeni yapılan reformlarla OTP’nin, tarım sektörüne yapılan doğrudan ödemelerinin, hem tarım sektörünün yeniden yapılanmasını hem de kırsal alanların rekabet edebilirliğinin artırılması ve çevresel değerlerin korunması hedeflerini kapsayan OTP’nin ikinci ayağı olan kırsal kalkınma politikalarına aktarıldığı görülmektedir.

Türkiye, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile AB üyelik sürecini başlatmış ve uzun yıllar devam eden ilişkiler, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi’nde ülkemizin resmen AB üyeliğine aday ülke olarak belirlenmesinin ardından yeni bir sürece girmiştir. Bu gelişmenin ardından AB Konseyi tarafından 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilen tek pazar ile AB’nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi amacıyla, Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritası ortaya çıkmıştır. Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB)’a karşılık olarak aynı yıl Ulusal Programı’nı hazırlamıştır. 12-13 Aralık 2002 tarihindeki Kopenhag Zirvesi’nde, Aralık 2004 tarihinde yapılacak zirvede, komisyonun rapor ve önerileri doğrultusunda, Türkiye’nin Kopenhag Siyasi Kriterleri’ni yerine getirdiğine kanaat getirildiği takdirde, AB’nin üyelik müzakerelerine gecikmeksizin başlaması kararı alınmıştır. Bu sürecin bir parçası olarak konsey, komisyondan yeni gelişmeler çerçevesinde Gözden Geçirilmiş KOB’un hazırlanmasını talep etmiştir. 25 Mart 2003 tarihinde Avrupa Komisyonu’nun Türkiye için hazırladığı ikinci KOB yayınlanmış ve Türkiye de Ulusal Programını güncelleyerek 24 Temmuz 2003’de yürürlüğe koymuştur (Aksoy vd., 2005). KOB belgelerinde Türkiye’nin AB sürecinde yerine getirmesi gereken konular kısa ve orta vadeli öncelikler şeklinde sıralanmıştır. 2003 yılı KOB’da tarım için kısa vadeli öncelikler içinde AB kırsal kalkınma politikası ve ormancılık stratejisine giriş için bir Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanması, orta vadeli öncelikler içerisinde de AB kırsal kalkınma politikası ile ormancılık stratejisinin uygulanması için gerekli idari yapıların kurulması belirtilmiştir (DPT, 2003a).

AB 2007-2013 döneminde Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya gibi aday ülkelere katılım öncesi mali yardım sağlamak üzere Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) Katılım Öncesi Yardım Aracı adında bir fon oluşturmuştur. Aday ülkelerin AB standartları doğrultusunda gerekli politik, ekonomik ve kurumsal reformları gerçekleştirebilmeleri amacını taşıyan bu fonun daha önce oluşturulan Ekonomilerini Yapılandırmak İçin Yardım (PHARE), Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı (ISPA) ve Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (SAPARD) programlarının yerini alması planlanmıştır (European Commission Enlargement, 2008). IPA'nın beş bileşeni bulunmaktadır. 1-Geçiş Yardımları ve Kurumsal Düzenlemeler, 2-Sınırlar Ötesi İşbirliği, 3-Bölgesel Kalkınma, 4-İnsan Kaynakları Gelişmesi, 5-Kırsal Kalkınma (European Union, 2006).

IPA'nın Türkiye'ye getireceği en önemli yeni kaynaklardan birisi, AB'ye üye olan sekiz Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi ile Bulgaristan ve Romanya'da uygulanmış olan Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD), ilkeler ve uygulama açısından büyük benzerlikler taşıyan kırsal kalkınma (IPARD) bileşenidir. IPARD bileşeninin temel amacı; AB Ortak Tarım Politikası ile ilgili müktesebatın uygulanması ve aday ülkelerde tarım sektörü ve kırsal alanların sürdürülebilir biçimde adaptasyonu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır. Avrupa Komisyonu tarafından IPARD kapsamındaki üç öncelik altında dokuz adet tedbir belirlenmiş olup, her ülkenin kendi koşullarına göre uygun tedbirleri seçmesi ve seçilen bu tedbirler temelinde planlarını hazırlamaları şart koşulmuştur (Aksoy vd.,2007):

Kırsal kalkınma planının hazırlanmasında, daha önceki başlıklarda sözü edilen Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Belgesi temel belge olarak kullanılacaktır. Planın etkili bir şekilde uygulanması, izlenmesi ve değerlendirmesini koordine etmekten sorumlu Yönetim Otoritesi olarak "TKİB Strateji Geliştirme Başkanlığı Proje Yönetimi ve Mali Kontrol Dairesi Başkanlığı" 17 Mayıs 2006 tarih ve 145 sayılı onay ile görevlendirilmiştir. Ayrıca Yönetim Otoritesi IPARD Ajansı kuruluş görevini de üstlenmiştir (Aksoy vd., 2007).

Türkiye'nin AB Kırsal Kalkınma Politikasına uyum çalışmalarına destek sağlamak amacıyla TKİB Strateji Geliştirme Başkanlığı Proje Yönetimi ve Mali Kontrol Dairesi Başkanlığı tarafından AB finansmanı ile yürütülen iki önemli proje bulunmaktadır. AB Katılım Öncesi Mali İşbirliği 2004 yılı programında "Kırsal

Kalkınma” alt bileşenleri olarak “Teknik Destek Kısmı: Kırsal Kalkınma Planının Hazırlanması için Teknik Destek” ve “Eşleştirme Kısmı: Kırsal Kalkınma Planının Etkin Uygulanması için Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi” bulunmaktadır. Teknik destek kısmı için 450 000 € ayrılmış olup projeye 13 Aralık 2006 yılında başlanmıştır. Bu kapsamda; AB Katılım Öncesi Politikasıyla ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ile uyumlu olacak bir IPARD Planı taslağı hazırlamak için uluslararası şirketin teknik ekibi ile Bakanlık çalışanları 5 ay süre ile birlikte çalışarak teknik destek almıştır. 12 ay süre ile yürütülen Eşleştirme Projesi için ise 550 000 € kaynak aktarılmıştır. 10 Şubat 2006 tarihinde başlayan projenin amacı AB müktesebatına uyumlu olarak hazırlanacak olan Kırsal Kalkınma Planının uygulanmasına destek için gerekli altyapının belirlenmesini içeren, Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) bileşeninin yürütülmesine yönelik kurumsal kapasitenin güçlendirilmesidir (Aksoy vd., 2007).

AB Katılım Öncesi Mali Yardımları 2005 Yılı Mali İşbirliği kapsamında ise IPARD Ajansının kurulması için “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kurulması Eşleştirme Projesi” kabul edilmiştir. Amaç, AB tarafından finanse edilen ve aday ülkelerin AB mevzuatını tam olarak uygulayabilmeleri için gerekli kurumsal ve idari kapasitelerini güçlendirmeleri amacıyla üye ülkelerin tecrübelerinin aktarılmasıdır. Proje Mart 2007 tarihinde başlamış olup 19 ay sürmesi öngörülmüştür. Tarım gıda sektörünün rekabet gücünün artırılması ve kırsal ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi için kurumsal yapının oluşturulmasının hedeflendiği projenin üç alt bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu’nun merkez ve yerel ofislerinin kurulması ve tam isler duruma getirilmesi; kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve kamuoyu bilgilendirme kampanyasının gerçekleştirilmesidir (Turhan, 2005a).

Şekil 4.2: Adıyaman İlinin Türkiye’deki Konumu (<http://www.adiyaman.bel.tr/>).

Şekil 4.3: Adıyaman İli-İlçeleri (Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı).

Çizelge 4.1’de Adıyaman İli ve ilçelerinin yüzölçümleri gösterilmiştir. Bu veriler doğrultusunda Adıyaman Merkez ilçesinin yüzölçümünün yüzde 21.4 oranıyla Adıyaman bölgesinde en yüksek yüzölçümüne sahip olduğu görülmektedir. Besni ilçesi ise 1.151 km² yüzölçümü ve yüzde 16.3 yüzölçümü oranıyla Merkez ilçesinden sonra en büyük ilçesidir. Yüzölçümü en düşük ilçeler, Samsat, Sincik ve Tut’dur. Samsat ilçesi 153 km² ve yüzde 2.2 oranla Adıyaman ilinin ilçeleri arasında en düşük yüzölçümüne sahip ilçesidir. Samsat ilçesini sırasıyla Sincik ve Tut takip etmektedir.

Çizelge 4.1: Adıyaman İli ve İlçeleri (Adıyaman-Şanlıurfa-Diyarbakır 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı).

İlçe	Yüzölçümü (km ²)	Oran (%)
Merkez	1.507	21.4
Besni	1.151	16.3
Çelikhan	651	9.3
Gerger	628	8.9
Gölbaşı	816	11.6
Kahta	1.179	16.8
Samsat	153	2.2
Sincik	461	6.6
Tut	487	6.9
Toplam	7.033	100,0

4.1 Ülke Ulaşım Ağındaki Yeri

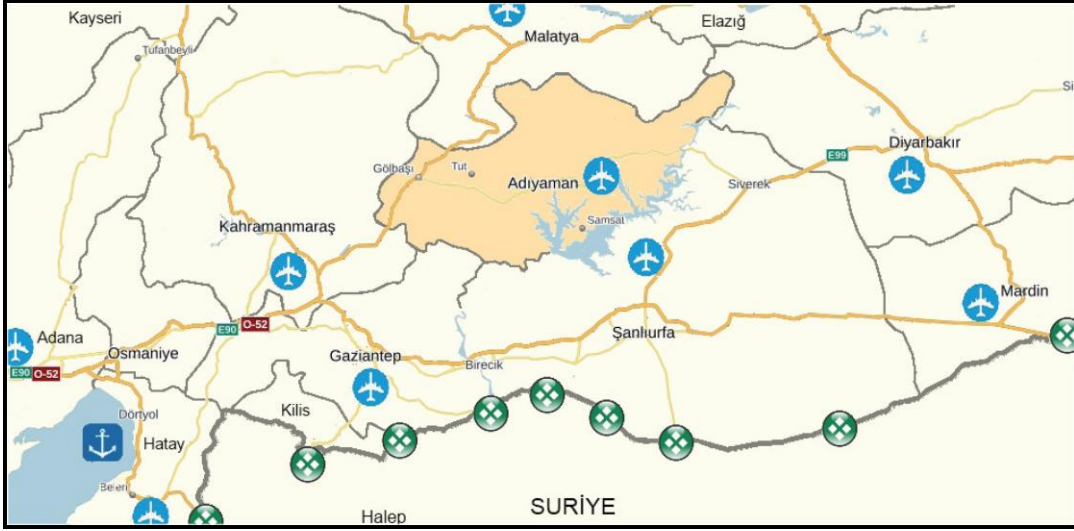
Adıyaman ili, doğu-batı yönünde Kahramanmaraş'tan gelip Atatürk Baraj Gölü'ne kadar devam eden D-360 karayolu ile Gaziantep – Adıyaman – Malatya güzergâhı D-850 karayolu üzerinde yer almaktadır. Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır gibi bölgenin önemli illeri arasında bulunmasına karşın, çeşitli ulaşım bağlantıları üzerinde transit niteliği yeterince gelişmemiştir. İlde diğer ulaşım türlerine göre, karayolu ulaşımı ön planda gelmektedir.

Adıyaman-Kahta-Siverek-Diyarbakır Karayolu, Atatürk Baraj Gölü üzerine Nissibi Köprüsü 2014 yılında hizmete açılmış olup uzunluğu 610 m'dir. Gölbaşı ilçesi tam bir kavşak yeri olup, Malatya-Kahramanmaraş-Gaziantep karayolu ulaşımı Gölbaşı üzerinden sağlanmaktadır.

İlin önemli merkezlere, yakın çevresindeki bazı illere ve idari sınırları içindeki ilçe merkezlerine uzaklıkları Çizelge 4.2'de verilmiştir. Şekil 4.4'de ise Adıyaman ilinin komşu illeriyle ulaşım bağlantıları harita üzerinde gösterilmiştir.

Çizelge 4.2: Adıyaman ili – Önemli İl Merkezleri ve İlçelere Uzaklıkları (<http://www.kgm.gov.tr>).

İl/İlçe	Mesafe (km)	İl/İlçe	Mesafe (km)
Ankara	756	Mersin	398
İstanbul	1.209	Besni	44
İzmir	1.229	Çelikhan	57
Antalya	889	Gerger	100
Diyarbakır	205	Gölbaşı	63
Şanlıurfa	110	Kahta	35
Kahramanmaraş	164	Samsat	47
Gaziantep	150	Sincik	69
Malatya	185	Tut	59

Şekil 4.4: Adiyaman İlinin Ulaşım Bağlantıları Haritası (<http://www.adiyaman.bel.tr/>).

4.1.1 Havayolu ulaşımı

Adiyaman Havaalanı, il merkezine 14 km. uzaklıkta olup, 1998 yılında hizmete girmiştir.

4.1.2 Demiryolu ulaşımı

Adiyaman iline en yakın demiryolu istasyonu 63 km. uzaklıktaki Gölbaşı'nda bulunmaktadır. Malatya – Fevzi Paşa demiryolu ilçeden geçmekte, il sınırları içinde Kumlu, Gölbaşı, Çelik ve Haydarlı olmak üzere 4 istasyon bulunmaktadır. Ayrıca Gerger ilçesinden Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine Atatürk Baraj Gölü üzerinden feribotla ulaşım yapılmaktadır.

4.2 Bölgesel Ekonomik Yapısı

DPT tarafından yapılan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması 2003” araştırmasına göre Adiyaman, Türkiye genel gelişmişlik endeksinde 65'inci sırada yer almaktadır. İlin ekonomik yapısının en karakteristik özelliği olan tarım sektörleri ağırlığı ile sanayi üretim düşüklüğü endekslere de yansımaktadır. Tarım sektörünün il genelindeki payı %74 düzeyindedir.

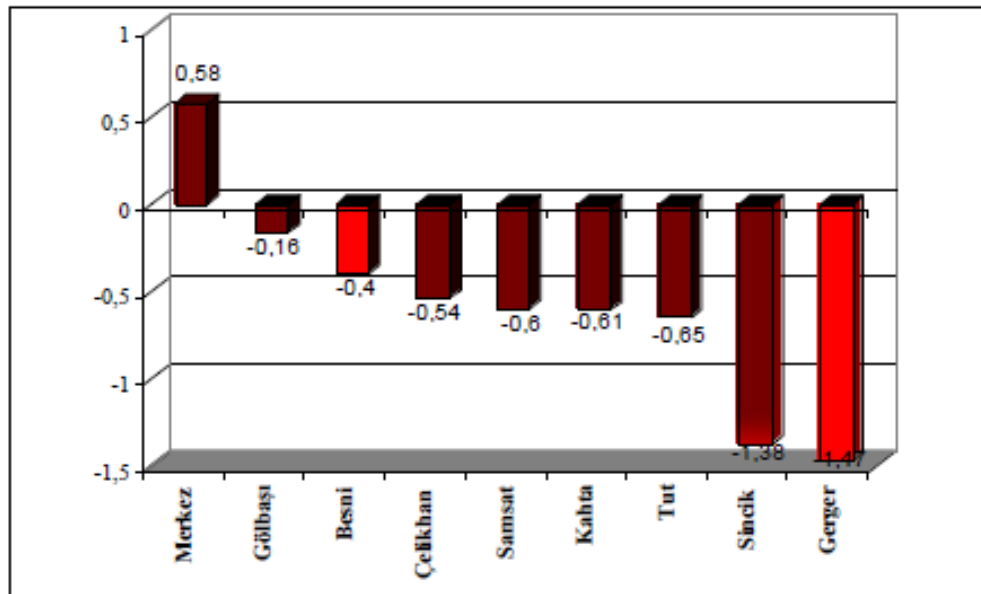
Adiyaman ilinde, sahip olduğu tarım alanları ve yaylaları ile özellikle kuru tarım ve hayvancılık ön plandadır. Özellikle yöresel gereksinimlerin sonucu olarak tarıma dayalı sanayi tesisleri ile tekstil fabrikalarının sayısı fazladır. Kuzey kesimlerindeki orman varlığı ile dikkat çeken ilde, orman ürünleri potansiyeli de önemlidir. Yer altı

kaynakları açısından belirli bölgeler öne çıkmış olup, bakır, demir, kil, fosfat, kömür ve ham petrol gibi kaynaklar Çelikhan, Besni ve Gölbaşı ilçelerinde yoğunlaşmıştır.

Çizelge 4.3’de Adıyaman ilçelerinin gelişmişlik grupları gösterilmiştir. Adıyaman ilinin en gelişmiş ilçeleri Merkez ve Gölbaşı iken, en az gelişmiş ilçeleri ise Sincik ve Gergerdir. Gölbaşı ilçesi Adıyaman ilinin ulaşım bağlantıları en güçlü ilçesi olduğu için gelişmiştir. Merkez ilçesi ise ticaretin en yoğun yapıldığı ilçe olmasından dolayı gelişmiştir. Adıyaman ili-ilçeleri farklı sosyo-ekonomik gelişimler göstermiştir. Şekil 4.5’de Adıyaman ilçelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri gösterilmiştir. Çizelge 4.4’de ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) verilerinden yararlanarak Adıyaman ili sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması oluşturulmuştur.

Çizelge 4.3 : Adıyaman ili - ilçelerinin Gelişmişlik Düzeyleri (DPT, 2004).

İLÇE	GELİŞMİŞLİK GRUBU
MERKEZ	3
Gölbaşı	3
Besni	4
Çelikhan	4
Samsat	4
Kahta	5
Tut	5
Sincik	6
Gerger	6

Şekil 4.5: Adıyaman ili - ilçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksleri (DPT, 2004).

Çizelge 4.4 : Adıyaman İli Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (DPT, 2004).

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	ADİYAMAN	Güney Doğu Anadolu	TÜRKİYE	SIRA (81 İlçe)
	DEMOGRAFİK GÖSTERGELER						
1	Toplam Nüfus	2000	Kişi	623.511	6608619	67803927	35
2	Şehirleşme Oranı	2000	Yüzde	5433	62,69	6490	44
3	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1990-	Binde	19,98	24,79	18,24	21
4	Nüfus Yoğunluğu	2000	Kişi/Km	55,70	88	88	24
5	Doğurganlık Hızı	2000	Çocuk	3,66	4,86	2,53	15
6	Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	2000	Kişi	6,26	6,55	4,5	13
	İSTİHDAM GÖSTERGELERİ						
7	Tarım İşkolunda Çalışanların	2000	Yüzde	73,54	61,35	48,38	7
8	Sanayi İşkolunda Toplam İstihdama	2000	Yüzde	4,30	7,06	13,35	63
9	Ticaret İşkolunda Çalışanların	2000	Yüzde	4,25	6,21	9,67	66
10	Mali Kurumlar İşkolunda	2000	Yüzde	1,01	1,17	3,11	65
11	Ücretli Çalışanların Toplam	2000	Yüzde	23,17	33,21	43,52	71
12	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam	2000	Yüzde	4,31	3,72	8,81	43
13	İşverenin Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	1,07	1,51	2,61	63
	EĞİTİM GÖSTERGELERİ						
14	Okur Yazar Nüfus Oranı	2000	Yüzde	79,83	73,22	87,30	68
15	Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam	2000	Yüzde	70,57	60,16	80,82	67
16	Üniversite Bitirenlerin Okul	2000-	Yüzde	5,27	4,99	8,42	56
17	İlköğretim Okullaşma Oranı	2000-	Yüzde	96,01	94,12	98,	144
18	Liselerin Okullaşma Oranı	2000-	Yüzde	35,78	27,32	36,90	37
19	Meslek Liselerinin Okullaşma Oranı	2000-	Yüzde	8,66	6,60	20,49	70
	SAĞLIK GÖSTERGELERİ						
20	Tarım İşkolunda Çalışanların	2000	Yüzde	73,54	61,35	48,38	7
21	Sanayi İşkolunda Toplam İstihdama	2000	Yüzde	4,30	7,06	13,35	63
22	Ticaret İşkolunda Çalışanların	2000	Yüzde	4,25	6,21	9,67	66
23	Mali Kurumlar İşkolunda	2000	Yüzde	1,01	1,17	3,11	65
24	Ücretli Çalışanların Toplam	2000	Yüzde	23,17	33,21	43,52	71
	SANAYİ GÖSTERGELERİ						
25	Organize Sanayi Bölgesi Parsel	2000	Parsel	86	1.733	28.725	45
26	Küçük Sanayi Sitesi İş Yeri Sayısı	2000	Adet	350	7.044	81.302	57
27	İmalat Sanayi İş Yeri Sayısı	2000	Adet	12	359	11.118	61
28	İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar	2000	Kişi	1.849	31.576	1.130.488	51
29	İmalat Sanayi Kurulu Güç Kapasite	2000	Beygir	35.028	381.183	13.478.07	49
30	Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik	2000	Kws	158	196	550	48
31	Fert Başına İmalat Sanayi Katma	2000	Milyon	38	73	350	57
	TARIM GÖSTERGELERİ						
32	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim	2000	Milyon	727	883	1.224	69
33	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye	2000	Yüzde	0.77	8.14	100.00	49
	ALTYAPI GÖSTERGELERİ						
34	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol	2000	Yüzde	37,47	36,24	45,23	50
35	Yeterli	2000	Yüzde	81,51	74,44	84,96	53
36	TCK Asfalt Yol Oranı	2000	Yüzde	85,75	84,65	91,28	61
	DİĞER GÖSTERGELER						
37	On bin Kişiye Düşen Özel Otomobil	2000	Adet	218	208	652	60
38	On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara	2000	Adet	373	505	1056	65
39	Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı	2000	Adet	0,8	0,9	1,4	48
40	Fert Başına Telefon Kontür Değeri	2000	Adet	565	837	1.552	78
41	Yeşil Kartlı Kişi Oranı	2000	Yüzde	36	23	15	3

4.3 İdari Yapı ve İdari Sınırlar

Adıyaman, Diyarbakır ve Malatya'ya bağlı kaldıktan sonra 1954 yılında il statüsü kazanmıştır. Adıyaman'ın Merkez, Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kahta, Samsat, Sincik ve Tut olmak üzere dokuz ilçesi vardır (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5: Adıyaman İlçe ve Beldeleri (Kentsel Nüfus) (TÜİK, 2009).

İLÇE	BELDE	NÜFUS(2009)	İLÇE	BELDE	NÜFUS(2009)
Merkez İlçe	Adıyaman Merkez	198.433	Çelikhan	Çelikhan	8.224
	Atakent	1.878		Pınarbaşı	3.420
	Hasancık	1.494	Gerger	Gerger	3.242
	Kömür	3.842	Gölbaşı	Gölbaşı	27.800
	Yaylakonak	2.020		Balkar	2.352
Besni	Besni	26.788		Belören	2.104
	Çakırhüyük	2.593	Kahta	Harmanlı	2.231
	Kesmetepe	2.190		Kahta	61.243
	Köseceli	1.568		Akıncılar	2.240
	Sarıyaprak	2.200	Samsat	Bölükçayla	2.649
	Sugözü	944		Samsat	4.455
	Suvarlı	2.879		Sincik	4.331
	Şambayat	4.245	Sincik	İnlice	2.855
	Üçgöz	1.761		Tut	4.101

Adıyaman ili idari bölünüşü 9 ilçe, 28 belde (belediye) , 428 köy olmak üzere; 384.082 kentsel nüfusa, 204.393 kırsal nüfusa ve 588.475 toplam nüfusa sahiptir.

4.4 Adıyaman İli'nin Doğal Yapısı

4.4.1 İklimsel özellikler

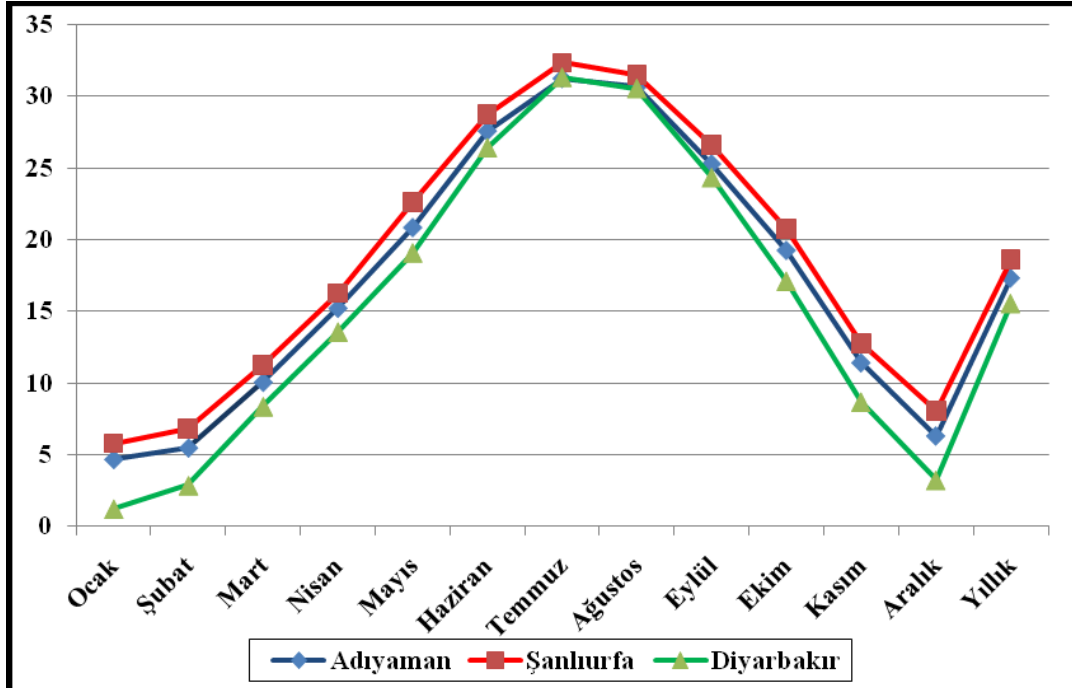
Güneydoğu Anadolu, Akdeniz iklimi ile karasal iklimin iç içe bulunduğu bir bölgedir. Gece ile gündüz arasında oldukça fazla sıcaklık farkları vardır. Bu bölge içerisinde yer alan Adıyaman ili, konum itibarıyla denizden uzak olduğu için sıcaklık bakımından karasal iklim özellikleri görülür. Kışlar oldukça soğuk olup, en çok yağış bu mevsimde düşer. Yaz mevsimi ise enlemin, karaballığın ve güneyden esen çöl rüzgârlarının etkisi ile çok sıcak ve kurak geçer. Bu durum buharlaşma şiddetinin çok fazla olmasından da kaynaklanmaktadır. Adıyaman'ı doğudan batıya doğru bölen

Anti Toroslar'ın kuzeyinde kalan dağlık bölgenin iklimi ile güneyinde kalan dağlık bölgenin iklimi birbirinden farklıdır. İlin iklimi Doğu Anadolu ile Akdeniz bölgeleri arasında köprü konumundadır. Ayrıca Atatürk Baraj Gölü'nün oluşmasından sonra ilin ikliminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Atatürk Baraj gölü'nün oluşmasından sonra ilin ikliminde ılımanlaşma ve nem oranında artış olmuştur.

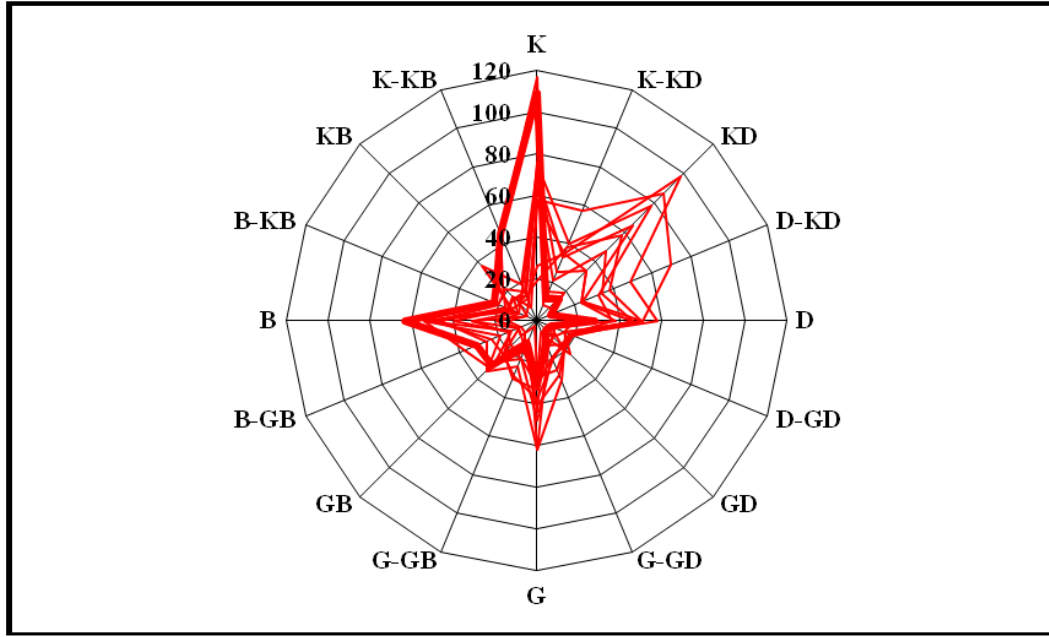
T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre, Adıyaman, çevre illeri için 20 yılın ortalamasının esas alındığı önemli meteoroloji bilgileri Şekil 4.6 ve Şekil 4.7'deki grafiklerde görülebilir. Bu iki grafiğin incelenmesiyle Adıyaman ili ve komşu illeri olan Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri arasındaki yıllık ortalama sıcaklık farkları ifade edilmiştir.

Şekil 4.6'da görüldüğü gibi Adıyaman ili Şanlıurfa ilinin altında, Diyarbakır ilinin üstünde değerlere sahiptir. Adıyaman ilinde yıllık ortalama sıcaklık 17,3°C' dir. En yüksek ortalama sıcaklık Temmuz ayında 31,2 °C ve en düşük ortalama sıcaklık ise Ocak ayında 4,7°C olarak tespit edilmiştir. Haziran, temmuz ve ağustos aylarında Adıyaman, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde yıllık ortalama en yüksek sıcaklıkların olduğu görülmektedir.

Şekil 4.7'de Devlet meteoroloji İstasyonu verilerine göre hakim rüzgar yönleri gösterilmiştir.

Şekil 4.6: Aylık Ortalama Sıcaklık (°C) (Devlet Meteoroloji İstasyonu).

Şekil 4.7: Hakim Rüzgar Yönleri (Devlet Meteoroloji İstasyonu).

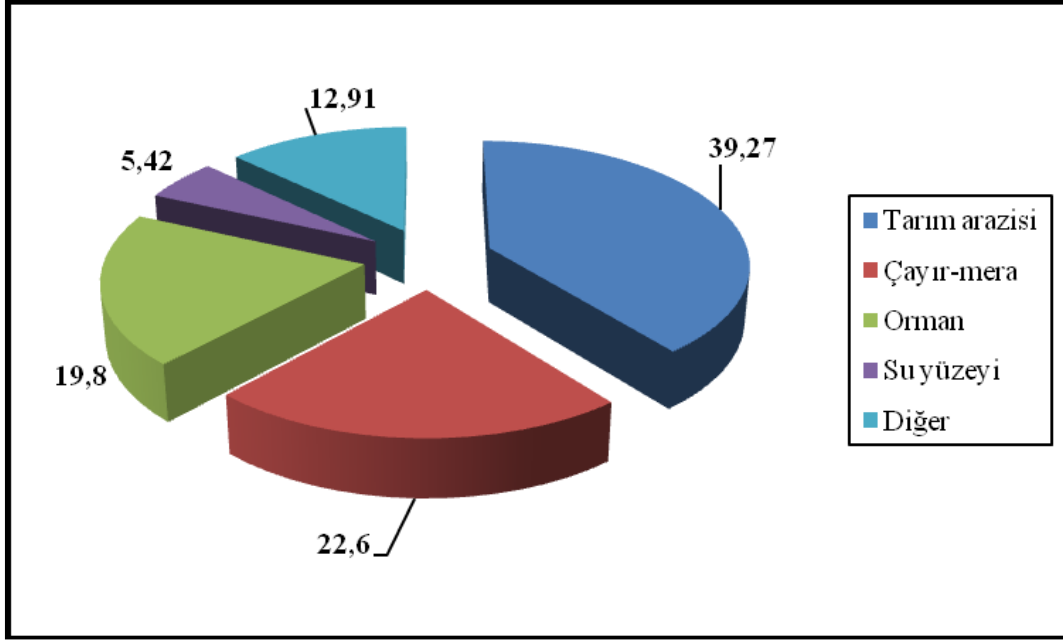
4.4.2 Toprak niteliği

Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Adıyaman ilinin yüzölçümü 7.614 km.² olup, bunun sadece %10'U GAP kapsamına girmektedir. Adıyaman ilinin denizden yüksekliği 669 m. Adıyaman ilinin toplamda 9 ilçe 19 belde, 394 köy ve 607 mezradan oluşmaktadır. Adıyaman ilinin ilçeleri Gölbaşı, Kahta, Besni, Samsat, Tut, Gerger, Sincik ve Çelikhan'dır.

Çizelge 4.6'da görüldüğü üzere Adıyaman ilinin toplam yüzölçümü 761.395 ha. olup, 298.956 ha. tarım arazisi, 40.918 ha'ı tescilli olmak üzere toplam 172.078 ha. çayır mera arazisi, 150.757 ha. orman arazisi, 41.329 ha. su yüzeyi ve 98.275 ha. diğer araziler (yerleşim, kayalık vb.) olarak dağılım göstermektedir. Adıyaman ilinde farklı nitelikte araziler bulunmaktadır. Şekil 4.8'de ise Adıyaman il arazisinin niteliklere göre dağılımı grafik şeklinde gösterilmektedir.

Çizelge 4.6: Adıyaman İli - Arazi Kullanım Durumu (İl Tarım Master Planı, 2004).

Niteliği	Alan (ha)	%
Tarım arazisi	298.956	39.27
Çayır-mera	172.078	22.60
Orman	150.757	19.80
Su Yüzeyi	41.329	5.42
Diğer	98.275	12.91
Toplam	761.395	100,00

Şekil 4.8: Adıyaman İli - İl Arazisinin Niteliklere Göre Dağılımı (%) (İl Tarım Master Planı, 2004).

4.4.3 Tarım reformu uygulama alanları

Çeşitli nedenlerle ekonomik olarak tarımsal faaliyetleri yapmaya imkân vermeyecek biçimde parçalanmış, dağılmış, bozuk şekilli parsellerin modern tarım işletmeciliği esaslarına göre ve sulama hizmetlerinin geliştirilmesi için en uygun biçimde birleştirilmesi, şekillendirilmesi ve yeniden düzenlenmesi işlemine “arazi toplulaştırması” olarak ifade edilmektedir.

Tarım işletmelerinin sahip oldukları küçük, parçalı ve dağınık arazileri modern tarım işletmeciliğine göre yeniden düzenleyerek, daha az zaman, işgücü ve sermaye kullanımını sağlamak, üretim faktörlerinden en iyi biçimde yararlanarak tarımsal üretimi ve tarım işletmelerinin verimliliğini artırmak ve kırsal kesimdeki nüfusun hayat standartlarını yükseltmektir.

Çizelge 4.7’de Adıyaman İli’ndeki tarım reformu uygulama alanları ve yerleşim sayıları verilmiştir. Kahta, Merkez, Samsat olmak üzere üç ilçede tarım alanında reformlar uygulanmıştır. Merkez ilçesindeki otuz dokuz yerleşim sayısında tarım reformunun uygulandığı alanlar mevcuttur. Kahta ilçesinde ondört yerleşim yerinde tarım reformu uygulanmışken, Samsat ilçesinde bu sayı dokuzu bulmuştur. Adıyaman ili’nde bulunan tarımsal sulama alanları şunlardır: Çelikhane, Korucak ve Kurugöl; Gerger, Aşağı Dağlıca; Kahta, Karadut köyü, Önevler mezarısı; Sincik, Geçitli köyü, Sakız köyü, Subaşı ve Gölbaşı, Çankara, Harmanlı, Savranköy.

Çizelge 4.7: Adıyaman İli - Tarım Reformu Uygulama Alanları

İlçe	Yerleşim Sayısı
Kahta	14
Merkez	39
Samsat	9
Toplam	62

4.5 Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Adıyaman Demografik Yapısı

4.5.1 Yıllara göre nüfus değişimi

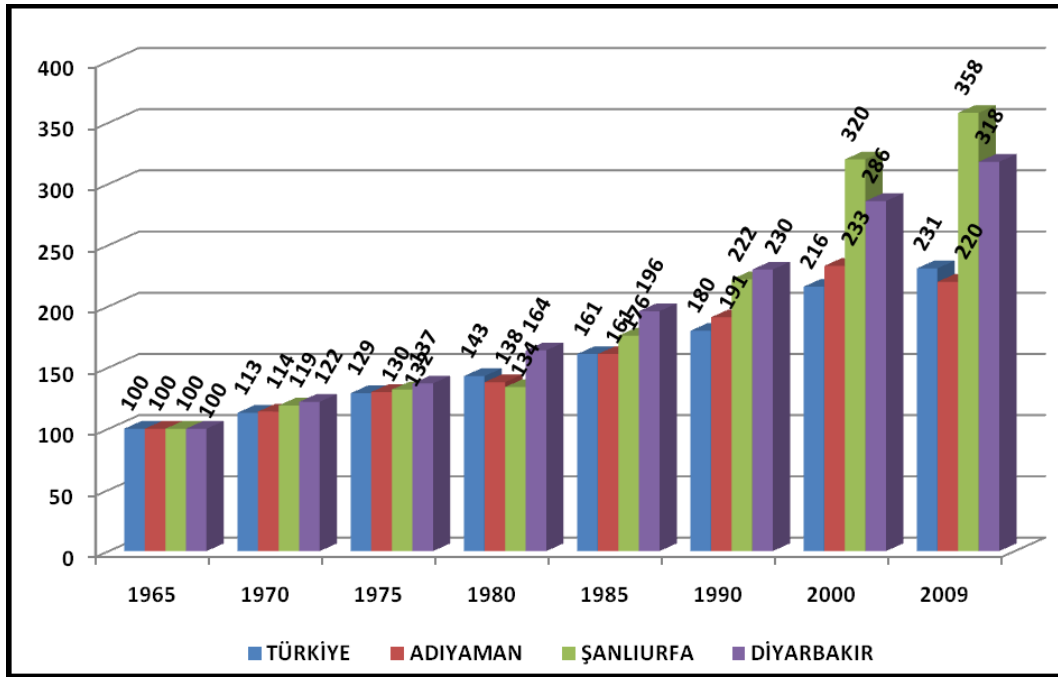
1965 Genel Nüfus Sayımı temel alınarak hazırlanan ve aşağıda verilen tablo ve grafiklerden anlaşılacağı üzere Türkiye nüfusu düzgün artan bir eğilim izlemiştir. Türkiye nüfusu 1990–2009 yılları arasında büyük bir sıçrama yapmış ve 2009 Adrese Dayalı Nüfus Sayımında 1965 Genel Nüfus Sayımı'na göre %131'lik bir artış gözlemlenmiştir. Çizelge 4.8'de Türkiye, Adıyaman ve Adıyaman'ın çevre illeri 1965-2009 yılları arasındaki nüfus ve indeks ile ilgili veriler gösterilmiştir.

Çizelge 4.8: Türkiye ile Adıyaman, Çevre İlleri 1965–2009 Yılları Arasındaki Nüfus ve İndeks (TÜİK,2009).

Yıllar	Türkiye		Adıyaman		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Nüfus	İndeks	Nüfus	İndeks	Nüfus	İndeks	Nüfus	İndeks
1965	31.391.421	100	267.288	100	450.798	100	475.916	100
1970	35.605.176	113	303.511	114	538.131	119	581.208	122
1975	40.347.719	129	346.892	130	597.277	132	651.233	137
1980	44.736.957	143	367.595	138	602.736	134	778.150	164
1985	50.664.458	161	430.728	161	795.034	176	934.505	196
1990	56.473.035	180	510.827	191	1.001.455	222	1.096.447	230
2000	67.803.927	216	623.811	233	1.443.422	320	1.362.708	286
2009	72.561.312	231	588.475	220	1.613.737	358	1.515.011	318

Adıyaman ili Türkiye genelinden farklı olarak 2000 yılına kadar artış grafiği göstermiş; ancak 2009 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı'nda azalmıştır. Buna göre Adıyaman ili nüfusunda 2009 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı'nda 1965 Genel Nüfus Sayımı'na göre %120'lik bir artış gözlenmiştir.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2009 verilerine göre Türkiye, Adıyaman ve Adıyaman'ın çevre illeri 1965-2009 yılları arasındaki nüfus ve indeks grafiği Şekil 4.9'da verilmiştir.

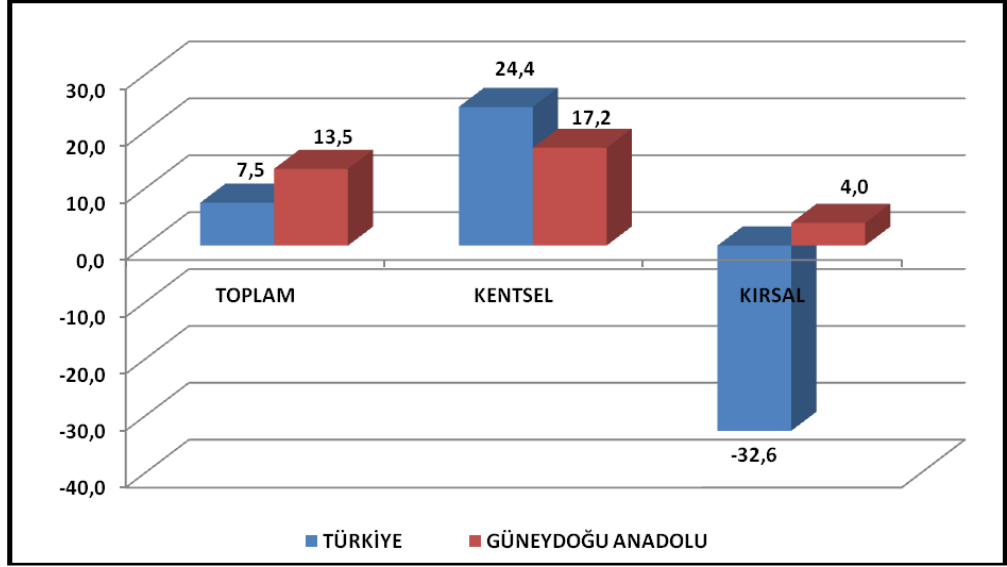
Şekil 4.9: Türkiye ile Adıyaman, ve Çevre İlleri 1965–2009 Yılları Arasındaki Nüfus Ve İndeks Grafiği (TÜİK, 2009).

4.5.2 Kentsel ve kırsal nüfus, nüfus artış hızı

Türkiye'nin 2000–2009 dönemindeki yıllık nüfus artış hızı %7,5, kentsel nüfus artış hızı %24,4 ve kırsal nüfus artış hızı ise –%32,6'dır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi için hem kentsel hem de kırsal nüfusta artış gözlenmiştir. 2000–2009 dönemindeki yıllık nüfus artış hızı %13,5, kentsel nüfus artış hızı %17,2 ve kırsal nüfus artış hızı ise %4'tür (Çizelge 4.9 ve Şekil 4.10). Bu durum, Türkiye genelinde kırsal kesimdeki gerek istihdam, gerekse yaşam koşullarının olumsuzluğu nedeniyle kentlere ciddi bir göç eğilimi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bazı kırsal olarak kabul edilen yerleşim yerlerinin de nüfus artışıyla birlikte kentsel nüfusa dâhil olması bu oranların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle kırsal nüfusun artış göstermesinde, ailelerin çok fazla sayıda çocuğa sahip olması ve doğum hızının yüksek olmasının etkisi büyüktür.

Çizelge 4.9: Türkiye ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2000–2009 Yılları Arasındaki Kentsel, Kırsal ve Toplam Nüfusları ile Yıllık Nüfus Artış Hızları (%) (TÜİK, 2009).

Bölge	2000			2009			Yıllık Nüfus		
	Kentsel	Kırsal	Toplam	Kentsel	Kırsal	Toplam	Kentsel	Kırsal	Toplam
Türkiye	44.066.274	23.797.653	67.803.927	54.807.2019	17.754.093	72.561.312	24,4	-32,6	7,5
Güneydoğu	4.696.052	1.912.567	6.608.619	5.480.414	1.982.479	7.462.893	17,2	4,0	13,5

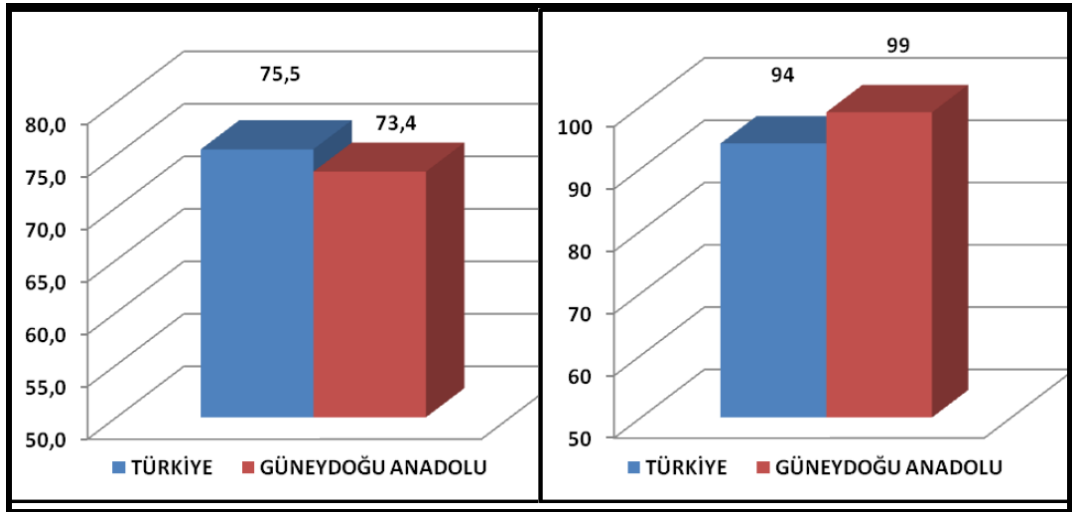

Şekil 4.10: Türkiye İle Güneydoğu Anadolu Bölgesi 2000–2009 Yılları Arasındaki Yıllık Nüfus Artış Hızları Grafiği(%) (TÜİK, 2009).

4.5.3 Kentsel nüfus oranı, yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu

Türkiye'nin toplam yüzölçümü 769.604 km.'dir. Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu (1 kilometrekareye düşen kişi sayısı) 94 kişi iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bu oran 99 kişiye çıkmaktadır. Türkiye'de nüfusun %75,5'i kentlerde yaşamakta iken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne baktığımızda ise halkın %73,4'ünün şehirlerde yaşadığı görülmektedir.

Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kentsel nüfus oranı Şekil 4.11 deki grafikte ve Çizelge 4.10'da gösterilmiştir.

Şekil 4.11: Türkiye ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kentsel Nüfus Oranı (%), Yüzölçümü (Km²) ve Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km²) (TÜİK, 2009).

Çizelge 4.10: Türkiye ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kentsel Nüfus Oranı (%), Yüzölçümü (Km²) ve Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km²) (TÜİK, 2009).

Bölge	2009			Kentsel Nüfus Oranı(%)	Yüzölçümü Km ²	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km ²)
	Kentsel	Kırsal	Toplam			
Türkiye	54.807.219	17.754.093	72.561.312	75.5	769.604	94
Güneydoğu	5.480.414	1.982.479	7.62.893	73.4	75.193	99

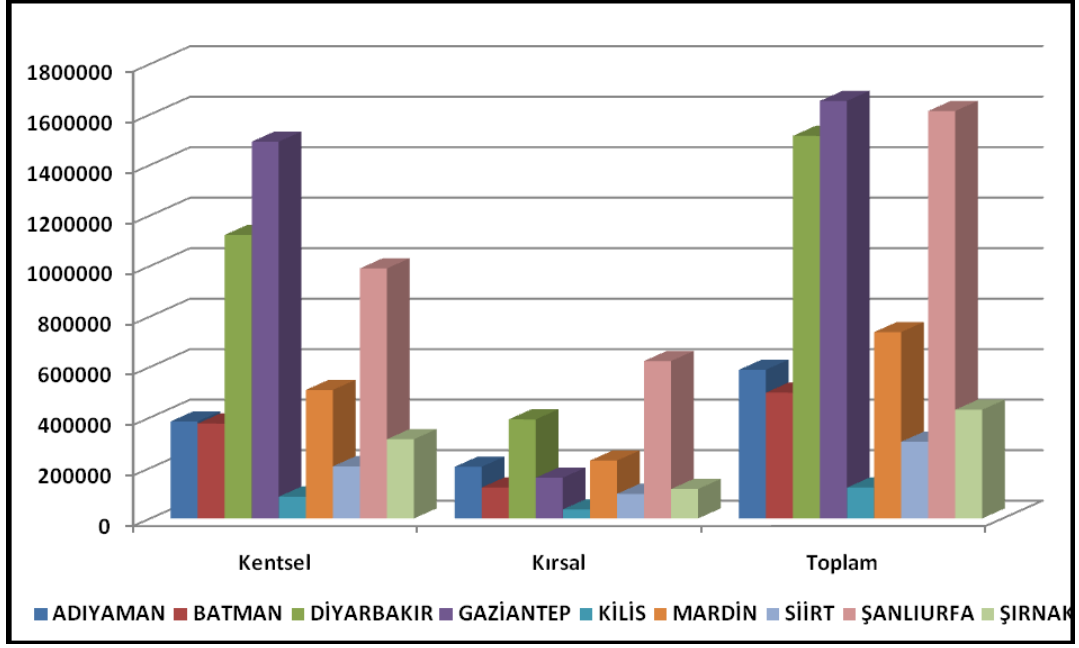
4.5.4 İllere göre kentsel ve kırsal nüfus ve yıllık artış hızı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 2000-2009 dönemindeki yıllık nüfus artış hızı %13,5'tir. Bölgedeki illere baktığımızda en yüksek nüfus artış hızları %28 ile Gaziantep ve %22 ile Şırnak illerine aittir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en düşük yıllık nüfus artış hızları ise -%6,5 ile Adıyaman ve %5 ile Mardin illerine aittir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde kentsel nüfus artış eğilimindedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal nüfusun artış eğiliminde olduğu iller ise Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır.

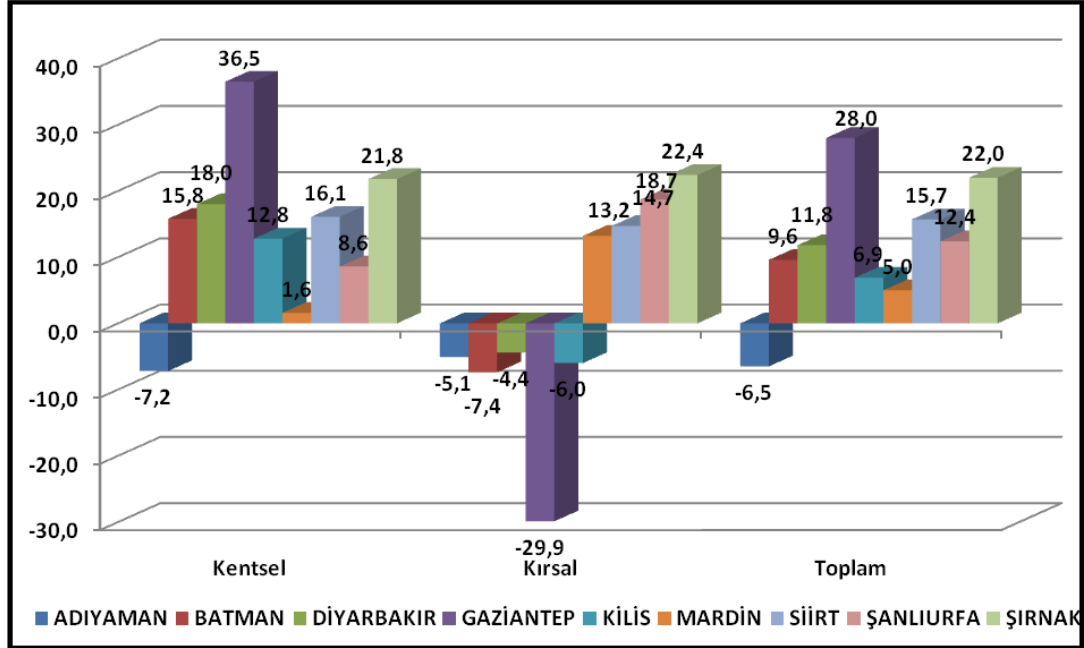
Çizelge 4.11'de görüldüğü gibi Adıyaman ve Mardin illeri yıllık nüfus artış hızları düşüktür. Bu illerin göç durumu 4.5.6 başlığı altında incelenecektir. Göç durumu da incelendiğinde nüfus artış hızlarının düşük olma sebebi ortaya çıkacaktır. Bölgede yıllık artış hızı en yüksek olan il Gaziantep'dir. Gaziantep ilinden sonra Şırnak ili gelmektedir. Çizelge 4.11'deki veriler doğrultusunda Şekil 4.12 grafiği oluşturulmuştur. Şekil 4.12 ve Şekil 4.13 incelendiğinde, Gaziantep ilinin kentsel nüfus artış hızı en yüksek olduğundan dolayı, bölge illeri arasındaki kentsel nüfusunun en yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.11: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Kentsel Ve Kırsal Nüfus Ve Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) (TÜİK, 2009).

	2000			2009			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)		
	Kentsel	Kırsal	Toplam	Kentsel	Kırsal	Toplam	Kentsel	Kırsal	Topla
Güneydoğu Anadolu	4 696 052	1 912 567	6 608 619	5 480 414	1 982 479	7 462 893	17,2	4,0	13,5
Adıyaman	409 832	213 979	623 811	384 082	204 393	588 475	-7,2	-5,1	-6,5
Batman	325 892	130 842	456 734	375 581	122 417	497 998	15,8	-7,4	9,6
Diyarbakır	954 496	408 212	1 362 708	1 122 760	392 251	1 515 011	18,0	-4,4	11,8
Gaziantep	1 074 178	211 071	1 285 249	1 492 351	161 319	1 653 670	36,5	-29,9	28,0
Kilis	76 824	37 900	114 724	86 198	35 906	122 104	12,8	-6,0	6,9
Mardin	501 829	203 269	705 098	508 891	228 961	737 852	1,6	13,2	5,0
Siirt	178 416	85 260	263 676	206 315	97 307	303 622	16,1	14,7	15,7
Şanlıurfa	916 641	526 781	1 443 422	990 365	623 372	1 613 737	8,6	18,7	12,4
Şırnak	257 944	95 253	353 197	313 871	116 553	430 424	21,8	22,4	22,0

Şekil 4.12: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre 2009 Yılı Kent ve Kır Nüfusu (TÜİK, 2009).

Şekil 4.13: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları(%) (TÜİK, 2009).

4.5.5 İllere göre kentsel ve kırsal nüfus, nüfus oranı ve nüfus yoğunluğu

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam yüzölçümü 75.193 km.'dir ve nüfus yoğunluğu 99 kişidir. Bölgedeki iller incelendiğinde, en yüksek nüfus yoğunluğuna 243 kişi ile Gaziantep sahipken en düşük nüfus yoğunluğu ise 55 kişi ile Siirt iline

aittir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusun %73,4'ü kentlerde yaşamaktadır. En yüksek kentsel nüfus oranı %90,2 ile Gaziantep iline, en düşük kentsel nüfus oranı ise %61,4 ile Şanlıurfa iline aittir. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yüzölçümü en büyük il Şanlıurfa (18765 km.²), en küçük il ise Kilis'tir (1428 km.²).

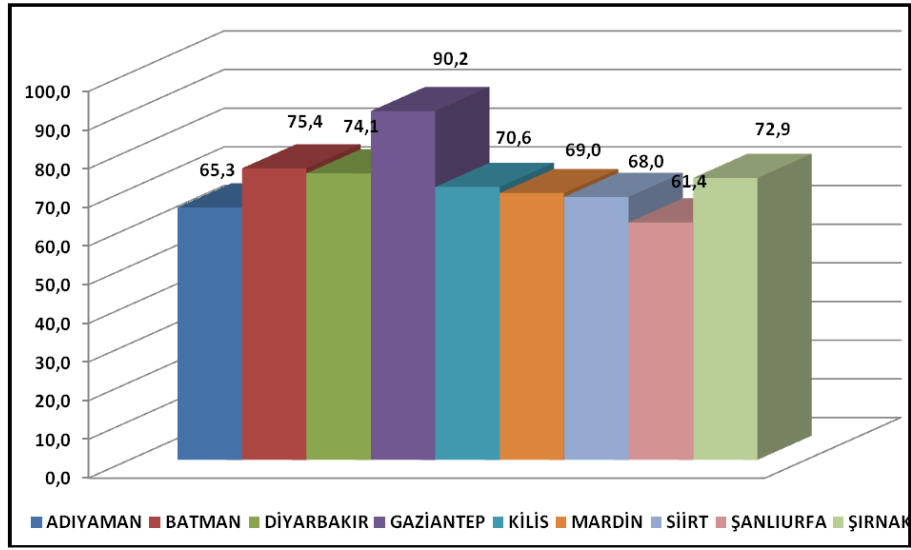
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere göre kentsel ve kırsal nüfus, kentsel nüfus oranı, yüzölçümü ve nüfus yoğunluğu TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2009 verilerine göre ele alınmıştır Çizelge 4.12'de verilmiştir. Bölge illeri arasındaki kentsel nüfus ve kırsal nüfus sayılarına göre en yüksek kentsel nüfus oranına Gaziantep ili sahiptir. Gaziantep ili Diyarbakır ili takip etmektedir. Bölge illeri arasında en düşük kentsel nüfus oranına Kilis ve Kilis'i Adıyaman takip etmektedir. Kırsal nüfus olarak en yüksek orana Şanlıurfa olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'yı Mardin ve Adıyaman takip etmektedir.

Çizelge 4.12: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Kentsel ve Kırsal Nüfus, Kentsel Nüfus Oranı (%), Yüzölçümü (Km²) ve Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km²) (TÜİK, 2009).

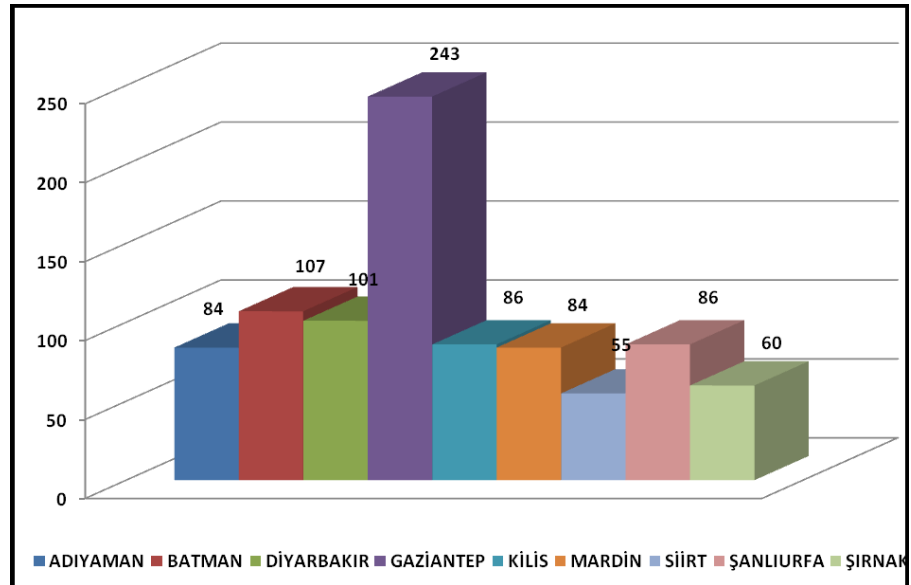
Bölge	2009			Kentsel Nüfus Oranı (%)	Yüzölçümü (Km. ²)	Nüfus Yoğunluğu
	Kentsel	Kırsal	Toplam			
Güneydoğu Anadolu	5 480 414	1 982 479	7 462 893	73,4	75 193	99
Adıyaman	384 082	204 393	588 475	65,3	7 033	84
Batman	375 581	122 417	497 998	75,4	4 659	107
Diyarbakır	1 122 760	392 251	1 515 011	74,1	15 058	101
Gaziantep	1 492 351	161 319	1 653 670	90,2	6 819	243
Kilis	86 198	35 906	122 104	70,6	1 428	86
Mardin	508 891	228 961	737 852	69,0	8 806	84
Siirt	206 315	97 307	303 622	68,0	5 473	55
Şanlıurfa	990 365	623 372	1 613 737	61,4	18 765	86
Şırnak	313 871	116 553	430 424	72,9	7 152	60

Çizelge 4.12 verilerinden Şekil 4.14 grafiği elde edilmiştir. Şekil 4.14'de Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illere göre kentsel nüfus Oranları gösterilmiştir. Gaziantep Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri arasında en yüksek kentsel nüfus oranına sahiptir.

Çizelge 4.12 verilerinden Şekil 4.15 grafiği elde edilmiştir. Şekil 4.15'e göre Güneydoğu Anadolu Bölgesin'deki iller arasında nüfus yoğunluğu en yüksek olan il Gaziantep'dir. Gaziantep ili hem kentsel nüfus oranı hemde nüfus yoğunluğu açısından en yüksek değere sahip olduğu verilen şekil ve çizelgelerin incelenmesiyle belirlenmiştir.

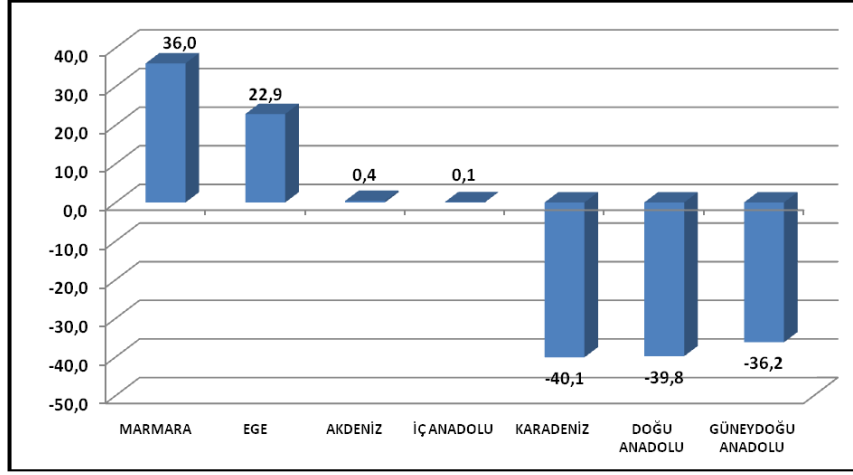
Şekil 4.14: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Kentsel Nüfus Oranı (%) (TÜİK, 2009).

Şekil 4.15: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Göre Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km²) (TÜİK, 2009).

4.5.6 Göç durumu

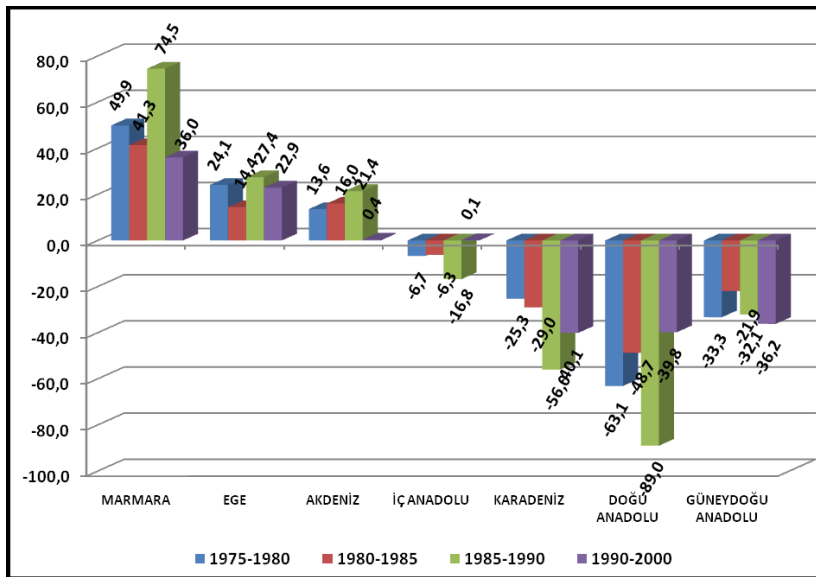
Göç, genel nüfus sayımlarında kişinin bir önceki nüfus sayımında bulunduğu yerden farklı bir yerde olması durumuna denir. Bu kapsamda yerleşim yerleri bir taraftan göç alırken diğer taraftan da göç vermektedir. Bunun farklı sebepleri vardır. Net göç hızı, göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısıdır. Şekil 4.16’da bölgelerin 2000 yılına ait genel nüfus sayımına göre net göç hızları verilmiştir.

Şekil 4.16: Bölgelerin 2000 Genel Nüfus Sayımına Göre Net Göç Hızları (%) (TÜİK, 2000).

Yıllara göre göçler incelendiğinde Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri göç alma eğilimindedir. Bu bölgeler 1985–1990 döneminde en yüksek göçü almıştır. İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri 1980 itibariyle sürekli göç vermiştir. Çizelge 4.13’de TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2009 verilerine göre bölgelerin yıllara göre aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızları verilmiştir.

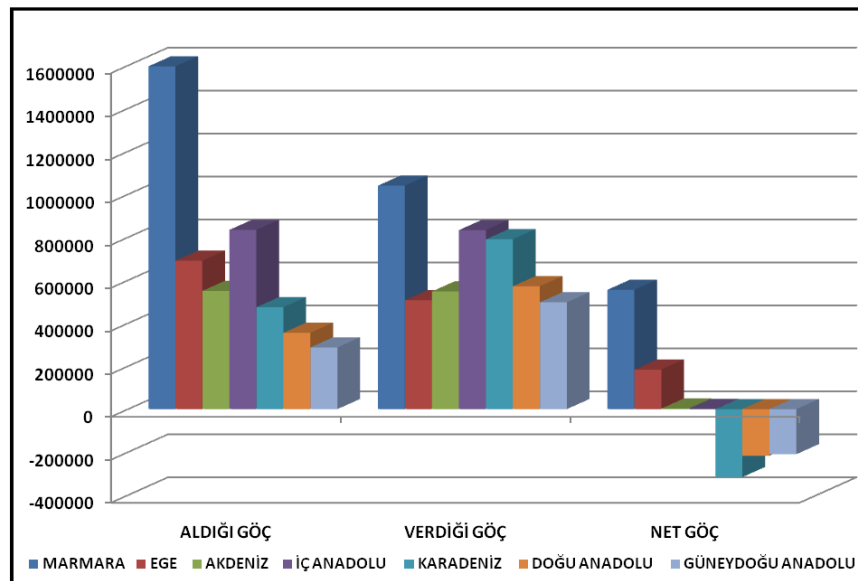
Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin yıllara göre aldığı göçlere baktığımızda 1990-2000 döneminde verdiği ve aldığı göç sayıları artmış ve net göç hızı 2000 Genel Nüfus Sayımına göre -%36,2 olup, diğer yıllara göre net göç miktarı artış göstermiştir (Şekil 4.17). Şekil 4.18’de ise Türkiye’de bölgelerin aldığı göç ve verdiği göçle beraber net göçleri verilmiştir.

Şekil 4.17: Bölgelerin Yıllara Göre Net Göç Hızları (%) (TÜİK, 2000).

Çizelge 4.13: Bölgelerin Yıllara Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızları (%)
(TÜİK, 2009).

Bölge	Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Marmara	1975-1980	920.484	524.082	396.402	49,9
	1980-1985	955.866	564.273	391.593	41,3
	1985-1990	1.525.195	684.543	840.652	74,5
	1990-2000	1.595.725	1.040.226	555.499	36,0
Ege	1975-1980	388.251	265.478	122.773	24,1
	1980-1985	397.411	312.948	84.463	14,4
	1985-1990	564.679	381.698	182.981	27,4
	1990-2000	690.673	506.670	184.003	22,9
Akdeniz	1975-1980	285.416	225.714	59.702	13,6
	1980-1985	339.318	255.381	83.937	16,0
	1985-1990	487.276	356.159	131.117	21,4
	1990-2000	550.474	547.746	2.728	0,4
İç Anadolu	1975-1980	498.146	545.430	-47.284	-6,7
	1980-1985	525.986	576.364	-50.378	-6,3
	1985-1990	671.609	821.715	-150.106	-16,8
	1990-2000	834.426	833.420	1006	0,1
Karadeniz	1975-1980	305.498	473.429	-167.931	-25,3
	1980-1985	303.222	512.080	-208.858	-29,0
	1985-1990	365.896	793.984	-428.088	-56,0
	1990-2000	474.402	790.913	-316.511	-40,1
Doğu Anadolu	1975-1980	180.479	440.625	-260.146	-63,1
	1980-1985	203.890	423.991	-220.101	-48,7
	1985-1990	238.865	671.255	-432.390	-89,0
	1990-2000	355.241	572.076	-216.835	-39,8
Güneydoğu Anadolu	1975-1980	122.703	236.219	-103.516	-33,3
	1980-1985	160.180	240.836	-80.656	-21,9
	1985-1990	211.653	355.819	-144.165	-32,1
	1990-2000	287.252	497.142	-209.890	-36,2

Şekil 4.18: Bölgelerin Aldığı-Verdiği Göçler ile Net Göçleri (TÜİK, 2000).

Çizelge 4.14’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki illerin yıllara göre aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızları verilmiştir. Bu veriler doğrultusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki illerin aldığı-verdiği göçler karşılaştırılmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki iller 1990-2000 yılları arasında aldığı göç bakımından incelendiğinde, en çok göç alan il Gaziantep iken en az göç alan il ise Kilis’tir. Bölgede 1990 2000 yılları arasında en çok göçü Diyarbakır ili verirken en az göçü Kilis ili vermektedir.

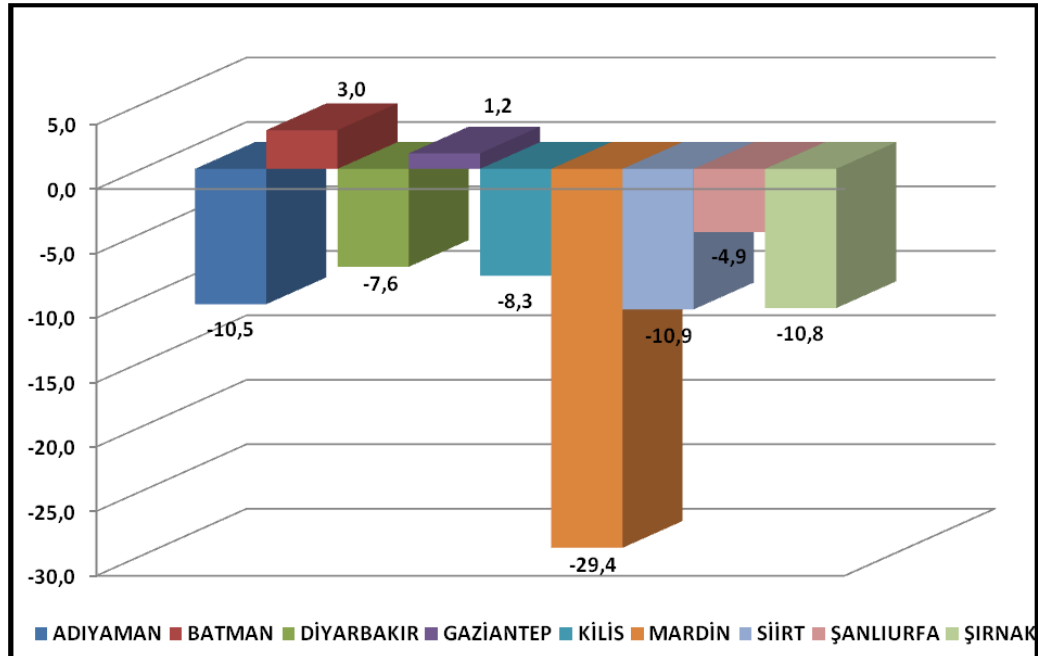
Gaziantep ve Şırnak illerinde 1990-2000 yılları arasında alınan göç miktarı verilen göç miktarından daha fazladır. Net göç hızı en yüksek il Şırnak (%2,2), en düşük il ise Siirt’tir (-%7,5). 2008-2009 yılları ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) sonuçlarına göre, en çok göç alan il Gaziantep iken en az göç alan il ise Kilis’tir. Bölgede 2008-2009 yılları arasında en çok göçü Diyarbakır ili verirken en az göçü Kilis ili vermektedir. Batman ve Gaziantep illerinde alınan göç miktarı verilen göç miktarından daha fazladır. Net göç hızı en yüksek il Batman (%3), en düşük il ise Mardin’dir (-%29,4).

Çizelge 4.14: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin Yıllara Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızları (%) (TÜİK, 2009).

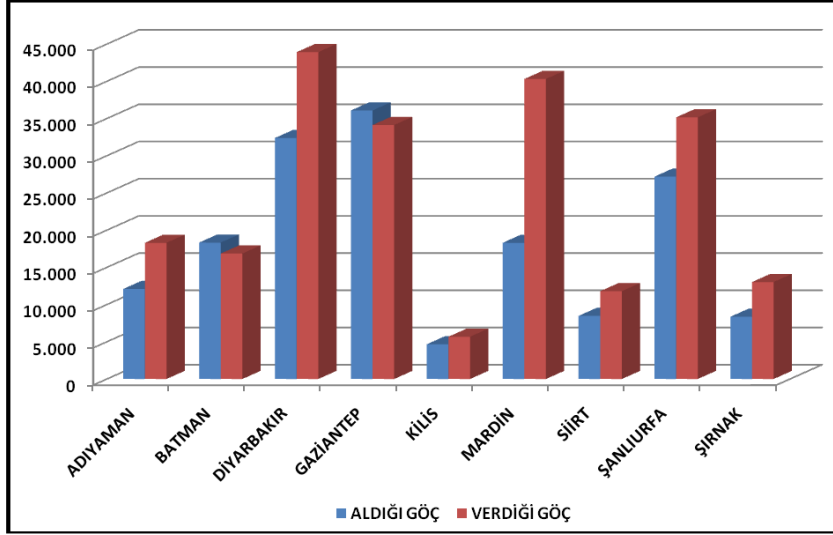
İller	Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Yıllık Net Göç Hızı %
Adıyaman	1990-2000	17 624	58 369	- 40 745	-7,2
	2008-2009	12 091	18 295	-6 204	-10,5
Batman	1990-2000	20 133	38 165	- 18 032	-4,5
	2008-2009	18 326	16 855	1 471	3,0
Diyarbakır	1990-2000	62 996	111 060	- 48 064	-4,0
	2008-2009	32 384	43 918	-11 534	-7,6
Gaziantep	1990-2000	68 550	65 051	3 499	0,3
	2008-2009	36 075	34 125	1 950	1,2
Kilis	1990-2000	7 157	11 199	- 4 042	-3,9
	2008-2009	4 662	5 677	-1 015	-8,3
Mardin	1990-2000	26 083	68 165	- 42 082	-6,8
	2008-2009	18 296	40 308	-22 012	-29,4
Siirt	1990-2000	17 932	34 994	- 17 062	-7,5
	2008-2009	8 475	11 797	-3 322	-10,9
Şanlıurfa	1990-2000	38 320	87 632	- 49 312	-3,9
	2008-2009	27 190	35 154	-7 964	-4,9
Şırnak	1990-2000	28 457	22 507	5 950	2,2
	2008-2009	8 356	13 025	-4 669	-10,8

Çizelge 4.14 verilerine uygun olarak Şekil 4.19 ve 4.20 grafikleri verilmiştir. Bu grafikler doğrultusunda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin 2008-2009 yıllarına göre net göç hızları ve yıllara göre nüfus sayımında aldıkları ve verdikleri göçler değerlendirilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere yurtdışından gelen göçler de mevcuttur; Güneydoğu Anadolu Bölgesine yurtdışından gelen göçlerin %37,1'i Gaziantep'e gelmektedir. Yurtdışından gelen göç potansiyeli en düşük il ise %1,8 ile Kilis ve %1,9 ile Siirt'tir (Çizelge 4.15). Çizelge 4.15'deki veriler kullanılarak Şekil 4.21 grafiği elde edilmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illere gelen yurtdışından gelen göçler incelendiğinde erkek ve kadın nüfusunun Gaziantep ilinde arttığı gözlemlenmektedir. Yurtdışında gelen göçler arasında Kilis ve Siirt illerinin olduğu görülmektedir. Kilis ve Siirt illerinden sonra Adıyaman ve Batman illeri yurtdışından en düşük göç alan iller arasında yer aldığı gözlemlenmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerin kendi içlerinde aldıkları ve verdikleri göçler incelendiğinde, en çok göç alan (36.075) il Gaziantep ve en çok göç veren il (43.918) Diyarbakır iken en az göç alan (4.662) ve göç veren il (5.677) Kilis'tir Çizelge 4.16'da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin bölge içindeki diğer illerden aldığı ve verdiği göç miktarları gösterilmektedir.

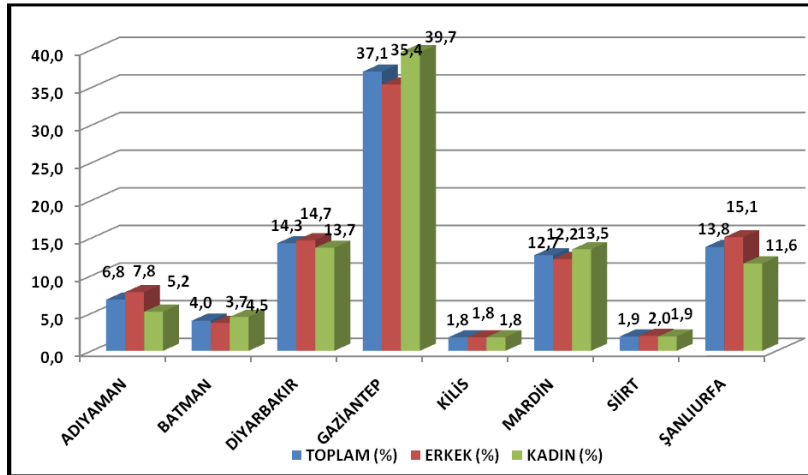
Şekil 4.19: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin 2008-2009 Yıllarına Göre Net Göç Hızı (%) (TÜİK, 2009).

Şekil 4.20: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllerin Genel Nüfus Sayımına Göre Aldığı-Verdiği Göçler (TÜİK, 2009).

Çizelge 4.15: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Yurtdışından Gelen Göçler (TÜİK, 2000).

İller	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Güneydoğu	3 585	2 255	5 840	100	100	100
Adıyaman	279	117	396	7,8	5,2	6,8
Batman	131	101	232	3,7	4,5	4,0
Diyarbakır	527	309	836	14,7	13,7	14,3
Gaziantep	1 270	896	2 166	35,4	39,7	37,1
Kilis	64	41	105	1,8	1,8	1,8
Mardin	439	305	744	12,2	13,5	12,7
Siirt	71	42	113	2,0	1,9	1,9
Şanlıurfa	542	261	803	15,1	11,6	13,8
Şırnak	262	183	445	7,3	8,1	7,6

Şekil 4.21: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki İllere Yurtdışından Gelen Göçler (%) (TÜİK, 2000).

Çizelge 4.16: Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerin Bölge İçindeki Diğer illerden Aldığı Verdiği Göç Miktarları (TÜİK,2009).

Aldığı Verdiği	Adıyaman	Batman	Diyarbakır	Gaziantep	Kilis	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Şırnak	Toplam
Adıyaman	-	135	204	2 034	69	67	36	718	59	18 295
Batman	90	-	1 410	206	18	421	710	153	141	16 855
Diyarbakır	364	2 503	-	638	69	1 290	618	1 760	288	43 918
Gaziantep	1 420	116	430	-	1 711	257	146	3 410	337	34 125
Kilis	43	16	28	2 687	-	21	16	110	2	5 677
Mardin	156	1 449	3 122	615	32	-	221	1 050	737	40 308
Siirt	62	1 233	393	251	25	60	-	85	235	11 797
Şanlıurfa	776	158	1 262	6 269	158	1 008	133	-	88	35 154
Şırnak	87	324	436	491	46	799	567	165	-	13 025
Toplam	12 091	18 326	32 384	36 075	4 662	18 296	8 475	27 190	8 356	-

4.6 Adıyaman Nüfus Gelişimi (Kırsal-Kentsel)

4.6.1 Yıllara göre nüfus değişimi

1980-2009 yılları arası Adıyaman ili ve ilçelerinin nüfus dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir. 1980-1985 genel nüfus sayımlarında ilin Merkez ilçe dâhil 7 ilçesi varken, 1990 Genel nüfus sayımında bu sayı 9'a çıkmıştır. 2009 ADNKS sonuçlarına göre Merkez ilçe dâhil en yüksek nüfus 259497 kişi ile Merkez ilçede iken en düşük nüfus ise 10253 kişi ile Samsat ilçesine aittir.

Merkez ilçede nüfus, 1980 yılından 2009 yılına kadar düzenli bir artış eğilimi göstermiştir. İlçenin kentsel nüfusu 1980-2009 döneminde yüksek miktarda artış göstermiş, kırsal nüfus ise 1980-1990 döneminde artış göstermiş 1990-2009 yılları arasında ise azalmıştır.

Besni ilçesinde nüfus, 1980 yılından 2000 yılına kadar artış eğilimi göstermiş 2009 yılında ise azalmıştır. İlçenin kentsel nüfusu da 1980 yılından 2000 yılına kadar artış eğilimi göstermiş 2009 yılında ise azalmış, kırsal nüfusu ise 1985 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış ancak 1990-2009 yılları arasında azalmıştır. Çelikhan ilçesinde nüfus 1980 yılından 1990 yılına kadar artış eğilimi göstermiş 2000-2009 yıllarında ise düşüşe geçmiştir. İlçenin kentsel nüfusu 1980 yılından 2000 yılına kadar artış

eğilimi göstermiş 2009 yılında ise düşmüş iken kırsal nüfusu 1980-1990 yılları arasında artış göstermiş ancak 2000-2009 yılları arasında giderek azalmıştır. Çizelge 4.17’de Adıyaman ili merkez ve ilçelerinin yıllara göre nüfusları verilmiştir.

Çizelge 4.17: Adıyaman İli Merkez ve İlçelerinin Yıllara Göre Nüfusları (TÜİK,2009).

		1980	1985	1990	2000	2009
Adıyaman	Kentsel	138 144	176 228	246 518	409 832	384 082
	Kırsal	229 451	254 500	266 613	213 979	204 393
	Toplam	367 595	430 728	513 131	623 811	588 475
Merkez	Kentsel	53 219	71 644	103 326	192 267	207 667
	Kırsal	62 043	67 373	72 321	57 263	51 830
	Toplam	115 262	139 017	175 647	249 530	259 497
Besni	Kentsel	28 088	32 772	38 156	68 500	45 168
	Kırsal	44 875	51 576	50 375	40 167	35 513
	Toplam	72 963	84 348	88 531	108 667	80 681
Çelikhan	Kentsel	8 844	11 051	11 544	15 632	11 644
	Kırsal	9 547	9 701	9 847	4 639	3 752
	Toplam	18 391	20 752	21 391	20 271	15 396
Gerger	Kentsel	3 704	4 221	3 854	4 223	3 242
	Kırsal	26 676	28 397	28 733	22 985	22 198
	Toplam	30 380	32 618	32 587	27 208	25 440
Gölbaşı	Kentsel	25 678	28 387	35 989	38 355	34 487
	Kırsal	19 868	21 503	19 369	14 633	13 582
	Toplam	45 546	49 890	55 358	52 988	48 069
Kahta	Kentsel	16 397	25 510	42 222	68 297	66 132
	Kırsal	58 682	67 247	52 706	46 697	50 617
	Toplam	75 079	92 757	94 928	114 994	116 749
Samsat	Kentsel	2 214	2 643	2 458	6 917	4 455
	Kırsal	7 760	8 703	8 993	5 624	5 798
	Toplam	9 974	11 346	11 451	12 541	10 253
Sincik	Kentsel	-	-	2 503	8 428	7 186
	Kırsal	-	-	17 021	13 400	13 702
	Toplam	-	-	19 524	21 828	20 888
Tut	Kentsel	-	-	6 466	7 213	4 101
	Kırsal	-	-	7 248	8 571	7 401
	Toplam	-	-	13 714	15 784	11 502

Gerger ilçesinde nüfus, 1985 yılında zirve yapmış ancak 1990-2009 döneminde ise giderek azalmıştır. İlçenin kentsel nüfusu 1980-2009 döneminde dalgalı bir seyir izlemiş 2009 yılında ise 1980 yılındaki nüfusun altına düşmüştür, kırsal nüfusu ise 1990 yılına kadar artış göstermiş 2000-2009 yılları arasında giderek azalmıştır.

Gölbaşı ilçesinde nüfus 1990 yılına kadar artış göstermiş 2000-2009 döneminde ise düşmüştür. İlçenin kentsel nüfusu 2000 yılına kadar artış göstermiş ancak 2009 yılında bir miktar azalmıştır, kırsal nüfusu ise 1990 yılına kadar artış göstermiş ancak 2000-2009 yıllarında düşüşe geçmiştir.

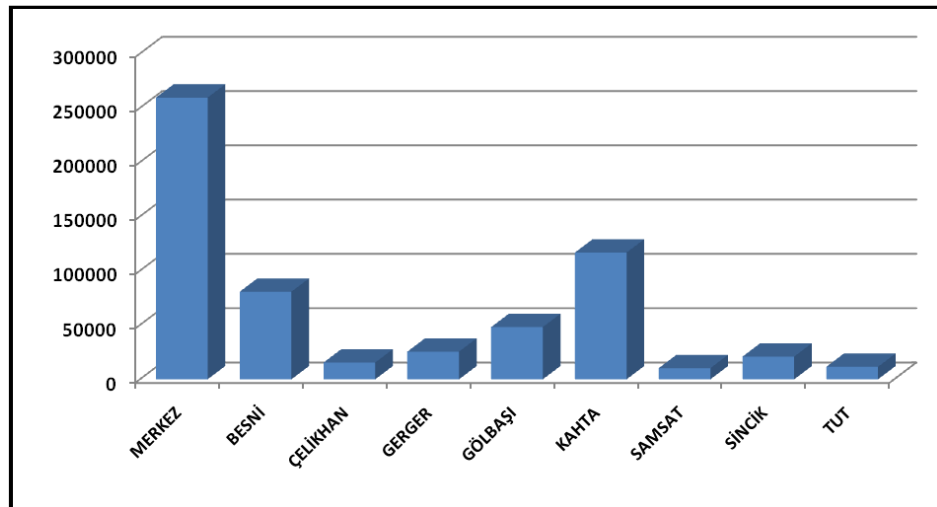
Kahta ilçesinde nüfus, 1980-2009 döneminde sürekli bir artış sergilemiştir. İlçenin kentsel nüfusu 2000 yılında en üst noktasına ulaşmış ancak 2009 yılında azalmıştır. Kırsal nüfus ise 1985 yılında artmış 1990-2000 dönemlerinde azalmış ancak 2009 döneminde tekrar artış göstermiştir (Şekil 4.25).

Samsat ilçesinde nüfus, 2000 yılına kadar artış göstermiş ancak 2009 yılında bir miktar azalmıştır. İlçenin kentsel nüfusu 1985 yılında artış göstermiş 1990 yılında azalmış, 2000 yılında tekrar yükselmiş ancak 2009 yılında tekrar azalmıştır. Kırsal nüfus ise 1990 yılında en yüksek noktaya ulaşmış ancak 2000 yılında azalışa geçmiş, 2009 yılında ise az bir miktar yükselmiştir.

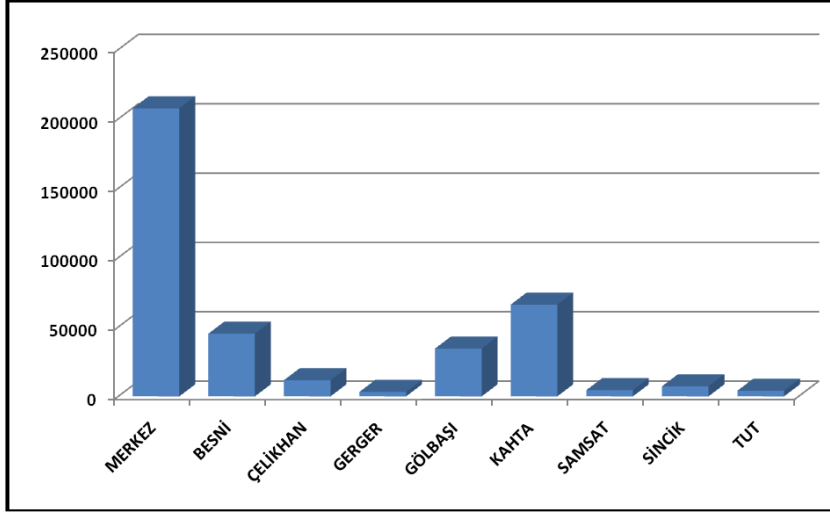
Sincik ilçesinde nüfus 2000 yılında artış göstermiş ancak 2009 yılında bir miktar azalmıştır. İlçenin kentsel nüfusu da 2000 yılında artış göstermiş ancak 2009 yılında bir miktar azalmıştır. Kırsal nüfusu ise 2000 yılında azalmış ancak 2009 yılında bir miktar artış göstermiştir.

Tut ilçesinde nüfus 2000 yılında artış göstermiş, 2009 yılında ise azalmıştır. İlçenin kentsel ve kırsal nüfusu 2000 yılında artmış iken 2009 yılında azalmıştır.

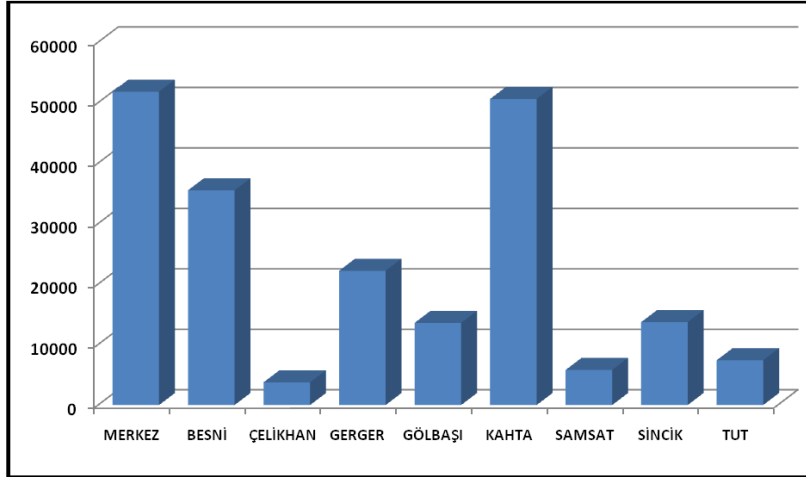
Şekil 4.22, Şekil 4.23 ve Şekil 4.24’de Adıyaman il merkezleri ve ilçelerinin 2009 yılı toplam nüfusları, kentsel nüfusları ve kırsal nüfusları gösterilmiştir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2009 verilerine göre şekiller oluşturulmuştur. Şekiller incelendiğinde kırsal nüfus, kentsel nüfusu ve toplam nüfusu en yüksek değerde olan ilçenin Merkez ilçesi olduğu görülmektedir. Merkez ilçesinden sonra kırsal, kentsel ve toplam nüfus olarak en yüksek değerler Kahta ilçesine aittir (Çizelge 4.18).

Şekil 4.22: Adıyaman il Merkezi ve ilçelerinin 2009 Yılı Toplam Nüfusları (TÜİK, 2009).

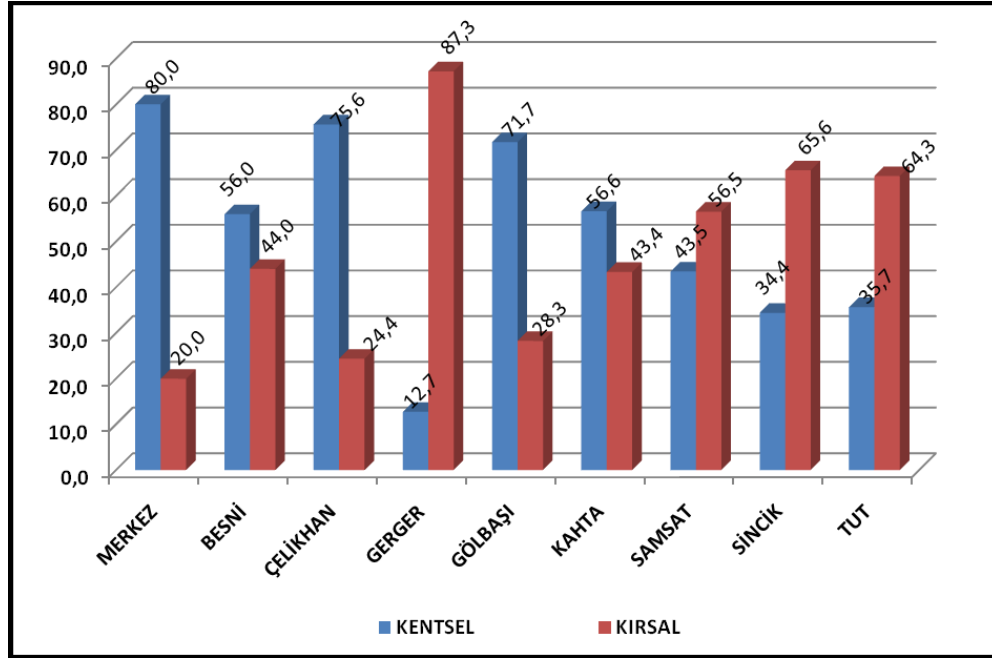
Şekil 4.23: Adıyaman İl Merkezi ve İlçelerinin 2009 Yılı Kentsel Nüfusları (TÜİK,2009).

Şekil 4.24: Adıyaman İl Merkezi ve İlçelerinin 2009 Yılı Kırsal Nüfusları(TÜİK, 2009).

Çizelge 4.18: Adıyaman İli Merkez ve İlçelerinin Kentsel Kırsal Nüfusları ve Oranları (TÜİK,2009).

	Kentsel		Kırsal	
	Nüfus	Oran (%)	Nüfus	Oran (%)
Adıyaman	384 082	65,3	204 393	34,7
Merkez	207 667	80,0	51 830	20,0
Besni	45 168	56,0	35 513	44,0
Çelikhan	11 644	75,6	3 752	24,4
Gerger	3 242	12,7	22 198	87,3
Gölbaşı	34 487	71,7	13 582	28,3
Kahta	66 132	56,6	50 617	43,4
Samsat	4 455	43,5	5 798	56,5
Sincik	7 186	34,4	13 702	65,6
Tut	4 101	35,7	7 401	64,3

Şekil 4.25: Adıyaman İli Merkez ve İlçelerinin Kentsel Kırsal Nüfus Oranları (TÜİK, 2009).

4.6.2 Nüfus artış hızları

Adıyaman ili ve ilçelerinin 1980-2009 yılları arası nüfus artış hızları Çizelge 4.19’da gösterilmektedir. Adıyaman ilinin 1980-1985 yılları arası için hesaplanan yıllık nüfus artış hızı %31,7 olup, bu oran 1985-1990 yılları arasında artarak %35 olarak hesaplanmıştır. Oran 1990-2000 yılları arasında azalarak %19,5 olarak hesaplanmıştır ve 2000-2009 yılları için hesaplanan yıllık nüfus artış hızları ise yüksek oranda düşüş göstererek -%6,5 olmuştur. 2000-2009 yılları için hesaplanan kentsel artış hızı -%7,2 iken kırsal artış hızı -%5,1’dir (Çizelge 4.19).

Çizelge 4.19: Adıyaman İli ve İlçelerinin Yıllık Nüfus Artış Hızları (%) (TÜİK, 2009).

	1980-1985	1985-1990	1990-2000	2000-2009		
				Kentsel	Kırsal	Toplam
Adıyaman	31,7	35,0	19,5	-7,2	-5,1	-6,5
Merkez	37,5	46,8	35,1	8,6	-11,1	4,4
Besni	29,0	9,7	20,5	-46,3	-13,7	-33,1
Çelikhan	24,2	6,1	-5,4	-32,7	-23,6	-30,6
Gerger	14,2	-0,2	-18,0	-29,4	-3,9	-7,5
Gölbaşı	18,2	20,8	-4,4	-11,8	-8,3	-10,8
Kahta	42,3	4,60	19,2	-3,6	9,0	1,7
Samsat	25,8	1,8	9,1	-48,9	3,4	-22,4
Sincik	-	-	11,2	-17,7	2,5	-4,9
Tut	-	-	14,1	-62,7	-16,3	-35,2

- İlçeden ayrılan beldeler bulunmaktadır.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde ilin 1980-2000 döneminde nüfusunun sürekli olarak arttığı ancak 2000-2009 arasında azaldığı söylenebilir. Yıllık artış oranlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Adıyaman ili ilçelerini incelediğimizde ise 2000-2009 yılları arası en yüksek nüfus artış hızı %4,4 ile Merkez ilçeye aitken, en düşük nüfus artış hızı ise -%35,2 ile Tut ilçesine aittir.

Merkez ilçenin 1980–2009 döneminde nüfusu artış eğilimi göstermiştir. Özellikle 1985-1990 yılları arasındaki %46,8’lik artış dikkat çekicidir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel nüfusu artış eğiliminde iken, kırsal nüfus artış hızı negatif değer almıştır.

Besni ilçesinin 1980-2000 döneminde nüfusunun sürekli olarak arttığı ancak 2000-2009 arasında azaldığı söylenebilir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin hem kentsel hem de kırsal nüfus artış hızının negatif değerler aldığı görülmektedir. Bu değerlere bakarak ilçenin hem kentsel nüfusunun hem de kırsal nüfusunun 2000-2009 yılları için azalma eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz.

Çelikhan ilçesinin 1980-1990 döneminde nüfusunun arttığı ancak 1990-2009 arasında azaldığı söylenebilir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin hem kentsel hem de kırsal nüfus artış hızı negatif yönde olmuştur. Bu değerlere bakarak ilçenin hem kentsel nüfusunun hem de kırsal nüfusunun 2000-2009 yılları için azalma eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz.

Gerger ilçesinin 1980–1985 döneminde nüfusu artış eğilimi göstermiş, 1985-2009 dönemlerinde ise azalış eğilimi göstermiştir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel ve kırsal nüfus artış hızı negatif değerler almıştır. Bu değerlere bakarak ilçenin kentsel ve kırsal nüfusunun 2000-2009 yılları için azalış eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Gölbaşı ilçesinin 1980-1990 döneminde nüfusunun arttığı ancak 1990-2009 arasında azaldığı söylenebilir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel ve kırsal nüfus artış hızı negatif değerler almıştır. Bu değerlere bakarak ilçenin kentsel ve kırsal nüfusunun 2000-2009 yılları için azalış eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz.

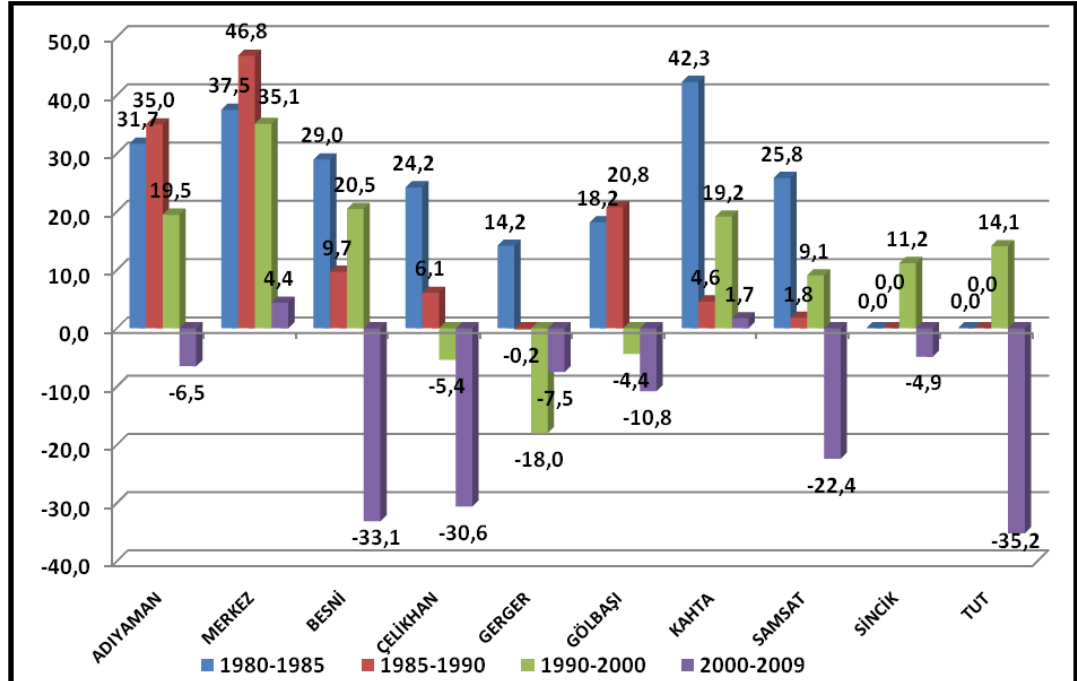
Kahta ilçesinin 1980–2009 dönemlerinde nüfusu artış eğilimi göstermiştir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel nüfusu negatif değer almasına rağmen kırsal nüfus artış hızı pozitif değer almıştır.

Samsat ilçesinin 1980–2000 dönemlerinde nüfusu artış eğilimi göstermiş ancak 2000-2009 döneminde nüfusu azalış eğilimine girmiştir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel nüfusu negatif değer almasına rağmen kırsal nüfus artış hızı pozitif değer almıştır.

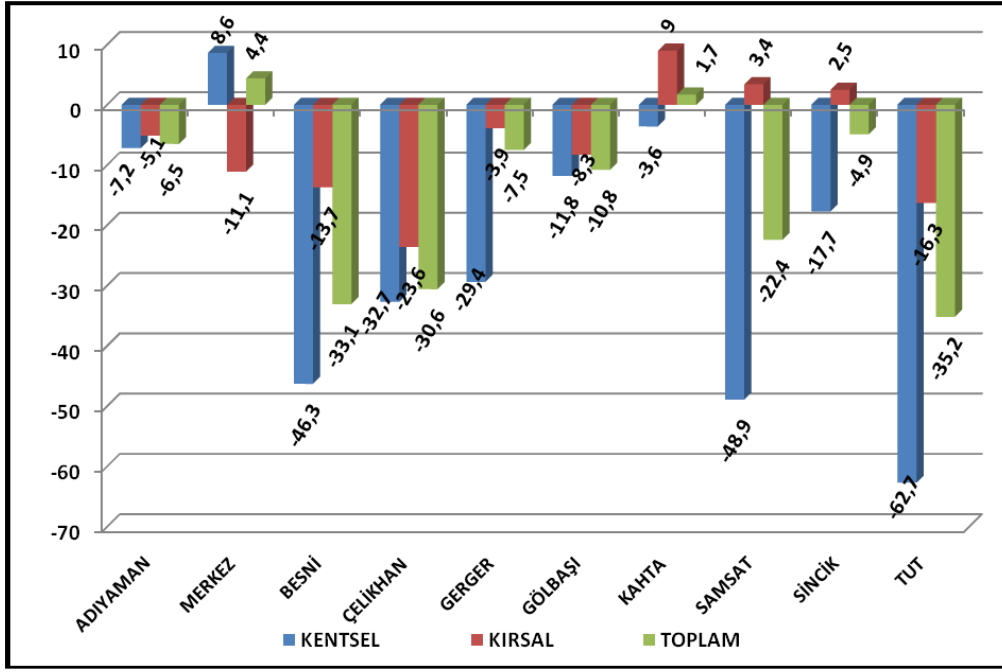
Sincik ilçesinin 1990–2000 döneminde nüfusu artma eğilimi göstermiş ancak 2000-2009 döneminde nüfusu azalış göstermiştir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel nüfusu negatif değer almasına rağmen kırsal nüfus artış hızı pozitif değer almıştır.

Tut ilçesinin 1990–2000 döneminde nüfusu artma, 2000-2009 döneminde ise azalma eğilimi göstermiştir. 2000-2009 yılları arasında ilçenin kentsel ve kırsal nüfus artış hızı negatif değerler almıştır. Bu değerlere bakarak ilçenin kentsel ve kırsal nüfusunun 2000-2009 yılları için azalma eğilimi gösterdiğini söyleyebiliriz.

Çizelge 4.19 verilerinden yararlanılarak Şekil 4.26 ve Şekil 4.27 elde edilmiştir. Şekil 4.26’da 1980-2009 yılları arasında Adıyaman İli’nin yıllara göre yıllık nüfus artış hızı gösterilmiştir. Şekil 4.27’de Adıyaman İli ve İlçeleri 2000-2009 yılları arası yıllık nüfus artış hızları gösterilmiştir. Belirtilen çizelge ve şekillerdeki verilerden yola çıkarak Adıyaman ilinin 1980-2009 yılları arasındaki nüfus değişimi gözlemlenebilmektedir.

Şekil 4.26: Adıyaman ilinin Yıllara Göre Yıllık Nüfus Artış Hızı (TÜİK, 2009).

Şekil 4.27: Adıyaman İli ve İlçeleri 2000-2009 Yılları Arası Yıllık Nüfus Artış Hızları (TÜİK, 2009).

4.6.3 Kentsel nüfus oranı, yüzölçümü ve yoğunluklar

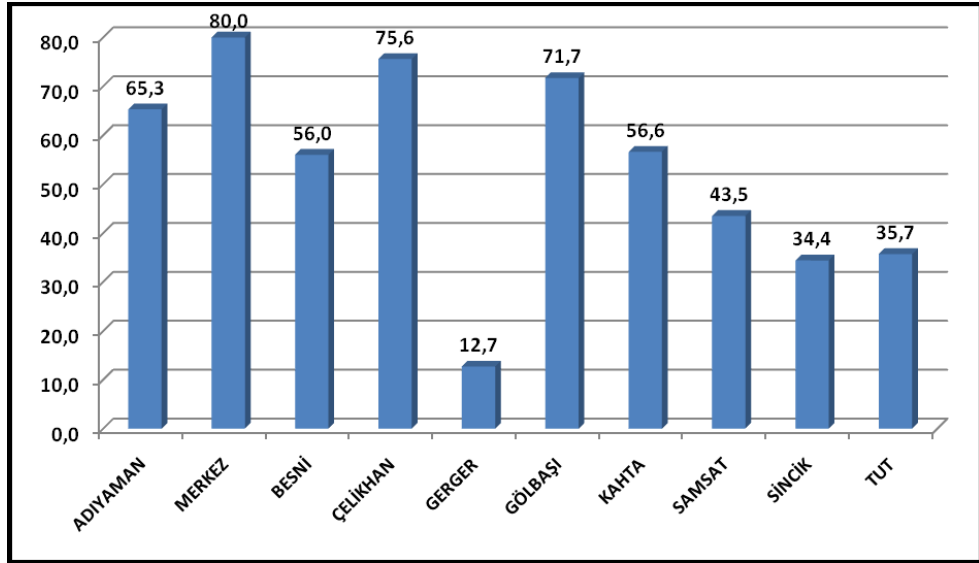
Adıyaman ilinin toplam yüzölçümü 7.033 km.², nüfus yoğunluğu ise 84 kişi/km.² dir. İlçelerin nüfus yoğunluğu incelendiğinde; nüfus yoğunluğu 172 kişi/km.² ile en yüksek ilçesi Merkez ilçe iken, en düşük nüfus yoğunluğu 24 kişi/km.² ile Çelikhan ve Tut ilçeleridir. Çizelge 4.20’de Adıyaman ili ve ilçelerinin nüfus oranları , nüfus yoğunlukları ve ilçelerin yüzölçümleri gösterilmiştir.

Çizelge 4.20: Adıyaman İli ve İlçelerinin Kentsel Nüfus Oranları (%), Yüzölçümleri (Km²) ve Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km²) (TÜİK, 2009).

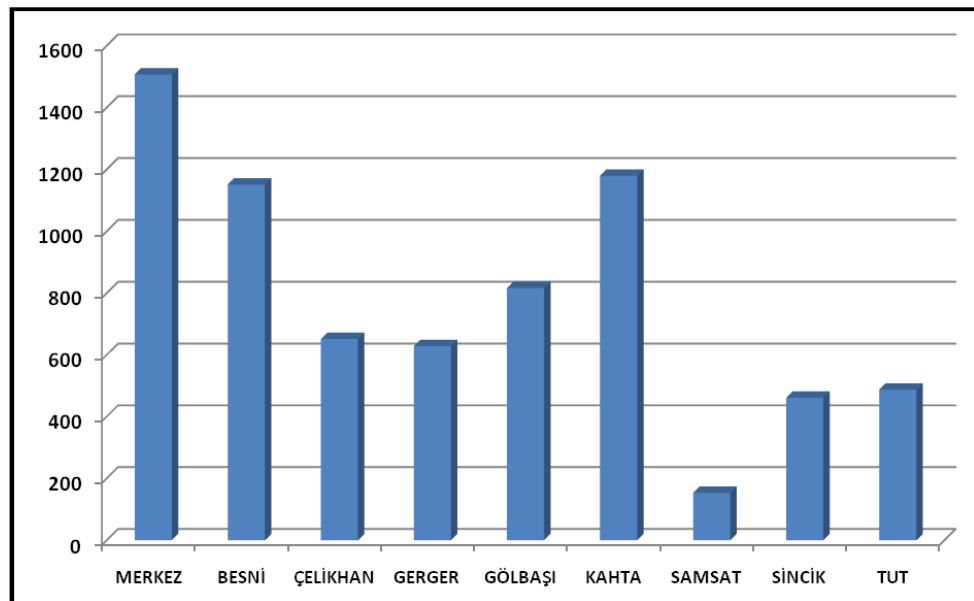
	2009			Kentsel Nüfus Oranı (%)	Yüzölçümü (Km. ²)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km. ²)
	Kentsel	Kırsal	Toplam			
Adıyaman	384 082	204 393	588 475	65,3	7 033	84
Merkez	207 667	51 830	259 497	80,0	1 507	172
Besni	45 168	35 513	80 681	56,0	1 151	70
Çelikhan	11 644	3 752	15 396	75,6	651	24
Gerger	3 242	22 198	25 440	12,7	628	41
Gölbaşı	34 487	13 582	48 069	71,7	816	59
Kahta	66 132	50 617	116 749	56,6	1 179	99
Samsat	4 455	5 798	10 253	43,5	153	67
Sincik	7 186	13 702	20 888	34,4	461	45
Tut	4 101	7 401	11 502	35,7	487	24

Merkez ilçe yüzölçümü (1.507 km.²) bakımından Adıyaman'ın en büyük ilçesi iken, Samsat ilçesi ise yüzölçümü (153 km.²) bakımından en küçük ilçesidir. Adıyaman ilinde kentlerde yaşayan nüfusun oranı %65,3 iken, Merkez ilçesinde kentsel nüfus oranı %80, Gerger ilçesinde ise %12,7'dir (Şekil 4.28).

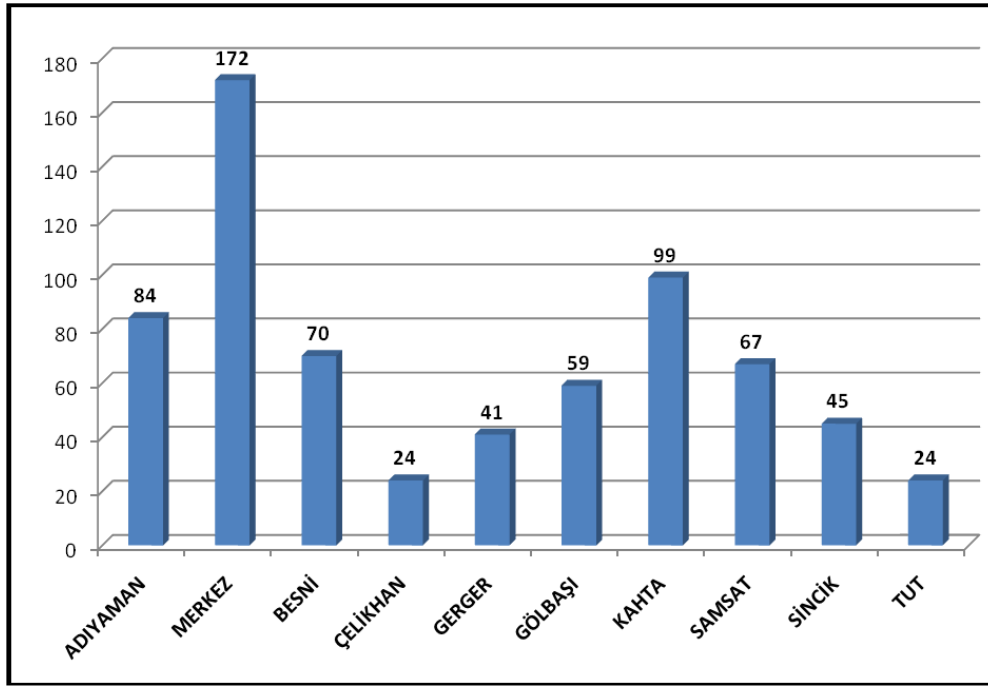
Çizelge 4.20 verileri kullanılarak Şekil 4.29 ve Şekil 4.30 elde edilmiştir. Şekil 4.29 Adıyaman ili ve ilçelerinin yüzölçümünü gösterirken, Şekil 4.30 ise Adıyaman İli ve ilçelerinin nüfus yoğunlukları gösterilmiştir.

Şekil 4.28: Adıyaman İli ve İlçelerinin Kentsel Nüfus Oranları (%) (TÜİK, 2009).

Şekil 4.29: Adıyaman İli ve İlçelerinin Yüzölçümleri (TÜİK, 2009).

Şekil 4.30: Adıyaman İli ve İlçelerinin Nüfus Yoğunlukları (Kişi/Km.²) (TÜİK, 2009).

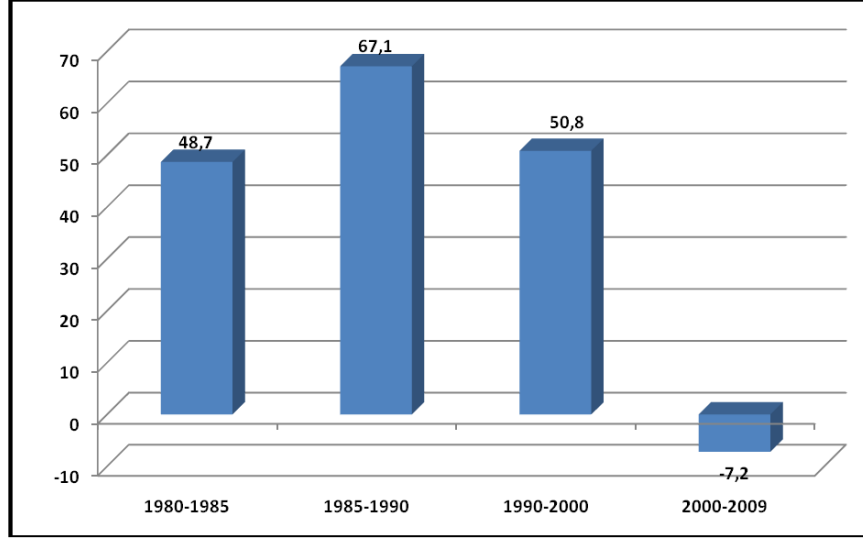
4.6.4 Yıllara göre kentleşme hızı

1980'den 2009'a kadar olan süreç içerisinde Adıyaman ili ve ilçelerinin kentleşme hızlarına bakıldığında, Adıyaman ili geneli için 1980-2000 dönemine kadar kentleşme pozitif yönde gözlenmekte iken 2000-2009 döneminde kentleşme hızında azalma meydana gelmiştir. İlçeler bazında kentleşme hızları incelendiğinde 2009 yılı itibarıyla; en düşük kentleşme hızı Tut (-%62,7) ilçesine aitken, en yüksek kentleşme hızı ise Merkez (%8,6) ilçeye aittir (Çizelge 4.21).

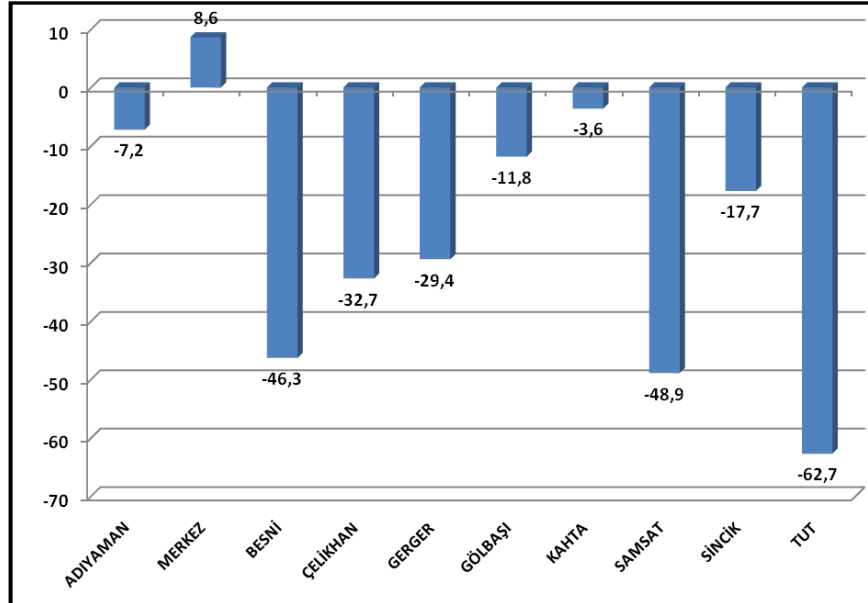
Çizelge 4.21: Adıyaman İli ve İlçelerinin Yıllara Göre Kentleşme Hızları (%) (TÜİK, 2009).

	1980-1985	1985-1990	1990-2000	2000-2009
Adıyaman	48,7	67,1	50,8	-7,2
Merkez	59,5	73,2	62,1	8,6
Besni	30,8	30,4*	58,5	-46,3
Çelikhan	44,6	8,7	30,3	-32,7
Gerger	26,1	-18,2	9,1	-29,4
Gölbaşı	20,1	47,5	6,4	-11,8
Kahta	88,4	100,8*	48,1	-3,6
Samsat	35,4	-14,5	103,5	-48,9
Sincik	-	-	121,4	-17,7
Tut	-	-	10,9	-62,7

Çizelge 4.21 verilerinden yararlanılarak Şekil 4.31 elde edilmiştir. Şekil 4.31 Adıyaman İli'nin yıllara göre kentleşme hızını göstermektedir. Çizelge 4.21 verilerinden yararlanılarak Şekil 4.32 elde edilmiştir. Şekil 4.32 Adıyaman İli ve ilçeleri 2000-2009 yılları arası kentleşme hızlarını göstermektedir.

Şekil 4.31: Adıyaman İli Yıllara Göre Kentleşme Hızları (%) (TÜİK, 2009).

Şekil 4.32: Adıyaman İli ve İlçelerinin 2000-2009 Yılları Arası Kentleşme Hızları (%) (TÜİK, 2009).

Merkez ilçenin kentleşme hızlarına bakıldığında 1980-2009 yılları kentleşmenin pozitif olduğu, 1985-1990 yılında kentleşmedeki artışın tepe yaptığı bu noktadan sonra ise kentleşme artışında düşüş yaşandığı görülmektedir.

Besni, Çelikhan, Gölbaşı ve Kahta ilçelerinde 1990-2000 döneminde kentleşme hızlarının pozitif yönde olduğu, 2000-2009 döneminde ise negatif yönde olduğu görülmektedir.

Gerger ve Samsat ilçelerinin kentleşme hızlarına bakıldığında 1980-1985 ve 1990-2000 yılları arasında pozitif kentleşme hızı görülmekte iken 1985-1990 ve 2000-2009 yıllarında ise negatif yönde kentleşme gözlenmiştir.

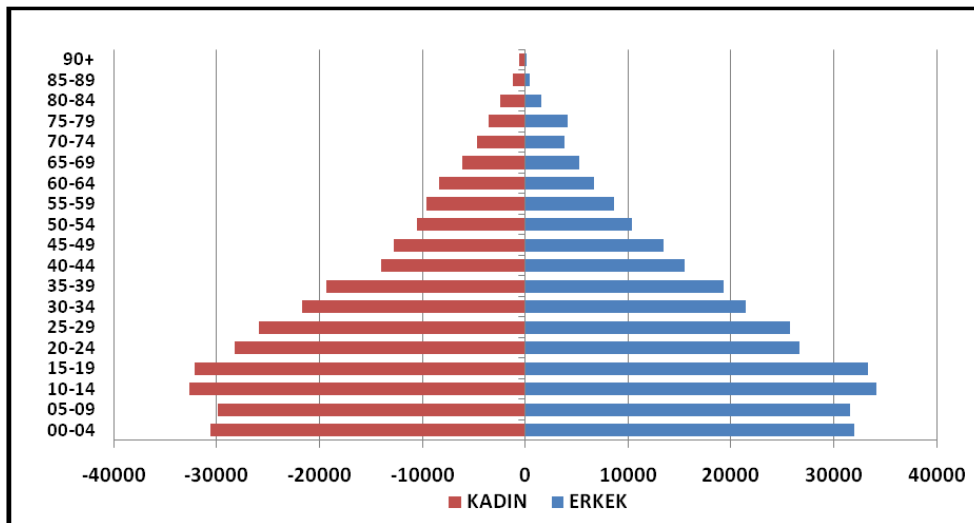
Sincik ve Tut ilçelerinde ise 1990-2000 döneminde kentleşmede artış gözlenmiş iken 2000-2009 döneminde kentleşme hızında düşüş yaşanmıştır.

4.7 Adıyaman Nüfusunun Demografik Özellikleri

4.7.1 Yaş gruplarına göre nüfus dağılımı

2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre Adıyaman ilinin yaş gruplarına göre dağılımını gösteren tablo ve grafik aşağıda verilmiştir. Yaş piramidinden de anlaşılacağı üzere 14 yaşın üstündeki kuşaklarda yaş büyüdükçe nüfus küçülmektedir. En fazla nüfus 10-14 yaş grubunda gözlenmektedir. 49 yaşın üstündeki kuşaklarda kadın nüfusunun erkeklerden yüksek olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek nüfusunun en fazla olduğu yaş grubu 10-14 arasındır.

Çizelge 4.22'de TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2009 verilerinden yararlanılarak Adıyaman ili yaş gruplarına göre nüfusu gösterilmiştir. Çizelge 4.22 verilerinden yararlanılarak Şekil 4.33 elde edilmiştir. Şekil 4.33'de Adıyaman ili kentsel nüfusa ait yaş piramidi gösterilmiştir.

Şekil 4.33: Adıyaman İli Kentsel Nüfusa Ait Yaş Piramidi (TÜİK, 2009).

Çizelge 4.22: Adıyaman ili Yaş Gruplarına Göre Nüfus (TÜİK, 2009).

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
00-04	31 953	30 584	62 537
05-09	31 612	29 866	61 478
10-14	34 191	32 695	66 886
15-19	33 374	32 106	65 480
20-24	26 685	28 204	54 889
25-29	25 720	25 926	51 646
30-34	21 399	21 678	43 077
35-39	19 302	19 332	38 634
40-44	15 526	14 025	29 551
45-49	13 470	12 820	26 290
50-54	10 410	10 509	20 919
55-59	8 638	9 579	18 217
60-64	6 696	8 394	15 090
65-69	5 228	6 065	11 293
70-74	3 808	4 719	8 527
75-79	4 108	3 594	7 702
80-84	1 588	2 435	4 023
85-89	398	1 176	1 574
90+	107	555	662
Toplam	294 213	294 262	588 475

4.7.2 Bağımlılık durumu

Bağımlılık oranı, her 100 kişi için, 0–14 yaş ile 65 ve üstü yaş grubundakilerin, 15–64 yaş grubuna oranıdır. Bir başka deyişle, iktisaden faal olmadığı kabul edilen yaş gruplarının, iktisaden faal olduğu kabul edilen yaş gruplarına oranıdır.

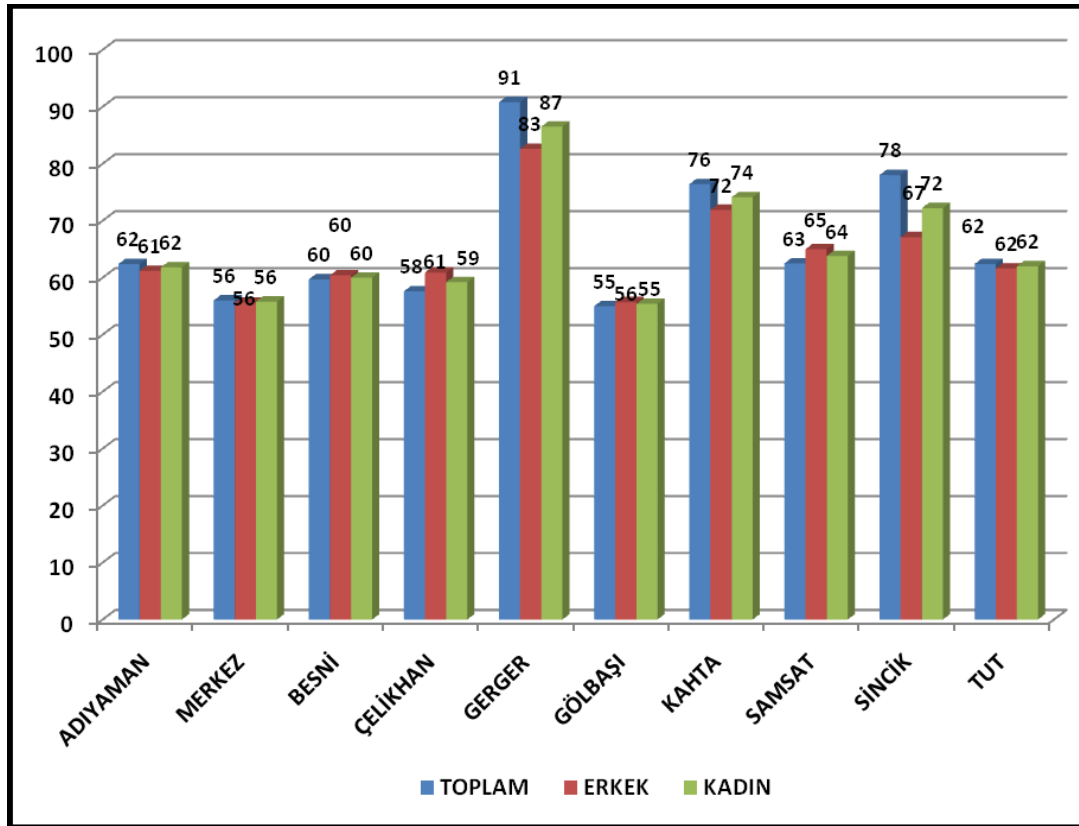
Adıyaman ilinin, toplam bağımlılık oranı, %61,8'dir. Erkek ve kadın bağımlılık oranları sırasıyla %62,4 ve %61,2'dir. Gerger, Kahta, Samsat, Sincik ve Tut ilçelerinde bağımlılık oranları Adıyaman ortalamasının üstündedir. Bu da bize bu ilçelerde genç ve yaşlı nüfus oranının diğer ilçelere nazaran daha fazla olduğunu göstermektedir (Çizelge 4.23).

Merkez ilçe bağımlılık oranları bakımından incelendiğinde değerlerin Adıyaman ortalamasının altında olduğunu görmekteyiz. Bu da bize 15–64 yaşları arasındaki nüfusun oransal olarak il geneline göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Bağımlılık oranı en düşük ilçe ise %55,4 ile Gölbaşı ilçesi olup, Gölbaşı ilçesindeki genç ve yaşlı nüfus oranının diğer ilçelere göre daha az olduğu söylenebilir.

Şekil 4.34'e göre Besni, Çelikhan ve Gölbaşı ilçeleri bağımlılık oranları bakımından incelendiğinde değerlerin Adıyaman ortalamasının altında olduğunu görmekteyiz. Bu da bize 15–64 yaşları arasındaki nüfusun oransal olarak il geneline göre daha düşük olduğunu göstermektedir. İlçelerde kadın bağımlılık oranının erkek bağımlılık oranından yüksek olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.23: Adıyaman İli ve İlçelerine Ait Bağımlılık Oranları (%) (TÜİK, 2009).

	Bağımlılık Oranı (%)		
	Erkek	Kadın	Toplam
Adıyaman	62,4	61,2	61,8
Merkez	56,0	55,6	55,8
Besni	59,7	60,4	60,0
Çelikhan	57,6	60,9	59,2
Gerger	90,8	82,6	86,5
Gölbaşı	55,0	55,7	55,4
Kahta	76,4	71,9	74,1
Samsat	62,5	65,0	63,8
Sincik	78,0	67,1	72,2
Tut	62,4	61,6	62,0

Şekil 4.34: Adıyaman İli ve İlçelerine Ait Bağımlılık Oranları (%) (TÜİK, 2009).

Gerger, Kahta, Samsat, Sincik ve Tut ilçeleri bağımlılık oranları bakımından incelendiğinde değerin Adıyaman ortalamasının üstünde olduğunu görmekteyiz. Bu da bize 15–64 yaşları arasındaki nüfusun oransal olarak il geneline göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Gerger, Kahta, Sincik ve Tut ilçelerinde kadın bağımlılık oranının erkek bağımlılık oranından düşük olduğu, Samsat ilçesinde ise kadın bağımlılık oranının erkek bağımlılık oranından yüksek olduğu görülmektedir.

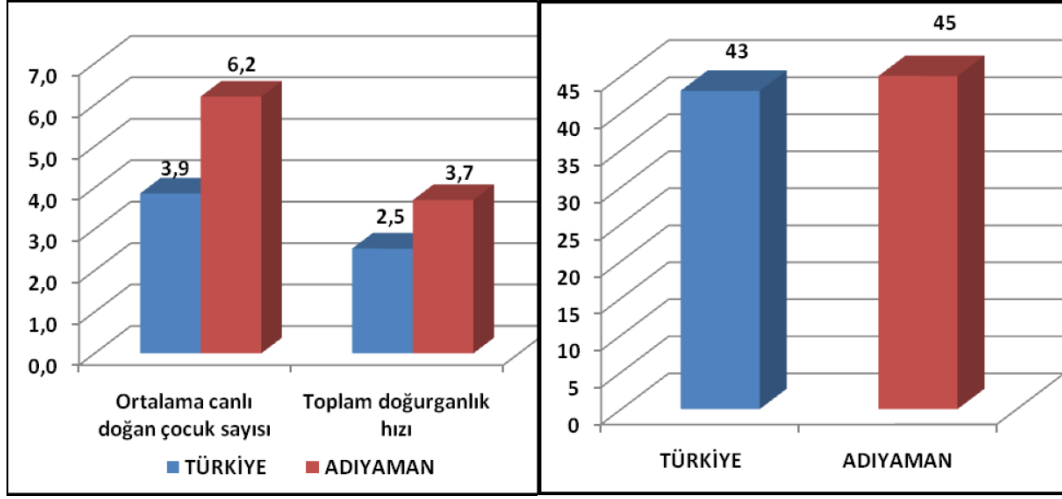
4.7.3 Doğurganlık ve bebek ölüm hızları

2000 yılı verilerine göre, Adıyaman il genelinin toplam doğurganlık hızı ve bebek ölüm hızı, doğurganlığını tamamlamış olan 45–49 yaş grubundaki kadın nüfusu, bu nüfusa ilişkin canlı doğan çocuk sayısı ve ortalama canlı doğan çocuk sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Toplam doğurganlık, bebek ve çocuk ölüm hızı, toplam kadın ve canlı doğan çocuk sayısı, çocuk sahibi olmada ortalama yaş değişkenleri, nüfus ve nüfusa bağlı türev gelişimlerini etkileyen ve sosyal yapıya ilişkin bilgiler veren belirleyici faktörlerdir. Toplam doğurganlık hızı, 15-49 yaşları arasındaki kadın nüfusundan yola çıkılarak hesaplanmış ve Türkiye ortalaması 2,5 iken Adıyaman ili için ise 3,7 olarak hesaplanmıştır. Bu demektir ki Türkiye genelinde 15-49 yaşları arasındaki bir kadın ortalama 2,5 çocuk doğururken Adıyaman ilinde 3,7 çocuk doğurmaktadır. Türkiye genelinde doğan her 1000 bebekten 43’ü bir yaşını doldurmadan ölürken Adıyaman’da bu değer 42’ye düşmektedir. Adıyaman ili bebek ölüm hızlarının Türkiye genelinin altında olması bireylerin doğurganlık konusunda az da olsa daha bilinçli hareket ettiğinin göstergesidir. Türkiye’de doğurganlık döneminin sonu olan 45-49 yaş aralığındaki bir kadın için ortalama çocuk sayısı 3,9 iken bu değer Adıyaman genelinde 6,2’dir (Çizelge 4.24).

Çizelge 4.24’ün verilerinden Şekil 4.35’deki grafikler yapılmıştır. Şekil 4.35’deki grafiklerde, Türkiye ve Adıyaman İli canlı doğan çocuk sayısı, doğurganlık ve bebek ölüm hızları gösterilmiştir.

Çizelge 4.24: Adıyaman İli Canlı Doğan Çocuk Sayısı, Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızları (%) (TÜİK, 2010).

	45-49 Yaştaki Kadın Nüfus			Son Bir Yıl İçinde Canlı Doğan Çocuk Sayısı	Toplam Doğurganlık Hızı	Bebek Ölüm Hızı (%)
	Toplam Kadın Sayısı	Canlı Doğan Çocuk Sayısı	Ortalama Canlı Doğan Çocuk Sayısı			
Türkiye	1 658 012	6 394 157	3,9	1 434 297	2,5	43
Adıyaman	11 440	70 567	6,2	16 616	3,7	42

Şekil 4.35: Adıyaman İli Canlı Doğan Çocuk Sayısı, Doğurganlık ve Bebek Ölüm Hızları (%) (TÜİK, 2000).

4.8 Arazi Kullanımı

Bu bölümde Adıyaman İli ve ilçelerinin arazi durumu, yerleşim karakteristikleri ve fiziksel gelişme eğilimleri incelenmiştir.

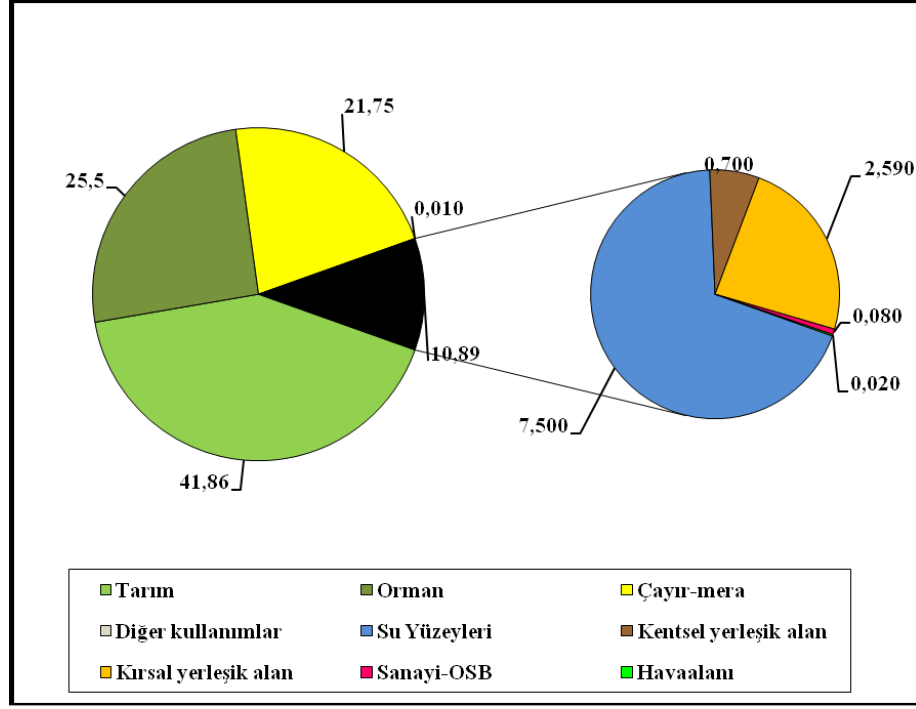
4.8.1 Arazi kullanım durumu

Adıyaman ilindeki arazi kullanım ile ilgili veriler aşağıdaki tablo ve grafikte verilmiştir. İldeki kentsel yerleşik alanları ilçe merkezleri dâhil 28 belde yerleşimi, kırsal yerleşik alanları ise 428 köy yerleşimi oluşturmaktadır.

Çizelge 4.25’de Adıyaman İli arazi kullanımı verileri gösterilmiştir. Çizelge 4.25’e göre bu yerleşimler ve yerleşimlerdeki kullanım alanları, il alanının yaklaşık %3,4’ünü oluşturmaktadır. İl alanının %41,86’sı tarım, %25,5’i orman arazileridir. Çizelge 4.25 verilerinden faydalarak Şekil 4.36 elde edilmiştir.

Çizelge 4.25. Adıyaman İli - Arazi Kullanımı.

Kullanım Alanı	Alan (ha.)	Oran (%)
Kentsel yerleşik alan	4903,75	0,70
Kırsal yerleşim alan	18211,4	2,59
Sanayi + OSB	567,2	0,08
Havaalanı	105,6	0,02
Tarım	294380,2	41,86
Orman	179365,0	25,50
Çayır-mera	152976,9	21,75
Su Yüzeyleri	52747,1	7,50
Diğer Kullanımlar	42,9	0,01
Toplam	703300,0	100,00

Şekil 4.36: Adıyaman İli - Arazi Kullanım Oranları (%).

4.8.2 Yerleşim karakteristikleri ve fiziksel gelişme eğilimleri

Adıyaman, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde olup, doğuda Diyarbakır, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Malatya, güneybatıda Gaziantep, güneydoğuda ise Şanlıurfa illeri ile komşudur. İl, 7.033 kilometrekarelik yüzölçümüne sahiptir.

Tarihi M.Ö.3000 yıllarına dayanan Adıyaman, çok farklı kültürlerin izlerini taşımaktadır. Kommagene Uygarlığı'nın merkezi olması ve Nemrut Dağı'ndaki arkeolojik kalıntılar, ilin tarihsel önemini vurgulamaktadır. Adıyaman 1954 yılında il olmuştur.

Adıyaman, bölgenin önemli illeri olan Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır arasında bulunmasına karşın, çeşitli ulaşım bağlantıları üzerinde transit niteliği yeterince gelişmemiştir. İl merkezinde havaalanı bulunmakta, ilin batısında Gölbaşı ilçesinden demiryolu hattı geçmektedir. Ayrıca Gerger ilçesinden Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine Atatürk Baraj Gölü üzerinden feribotla ulaşım yapılmaktadır.

Adıyaman'da Merkez İlçe ile birlikte 9 ilçe ve 28 belediye bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda ilçelerin 2009 yılı kentsel-kırsal nüfus dağılım oranları verilmiştir. Adıyaman'daki 9 ilçe arasında yüzölçümleri en büyük iki ilçe Merkez ve Kahta'dır. Bu iki ilçe, nüfus açısından da ilk iki sırayı almaktadır. Kentsel nüfus oranının en

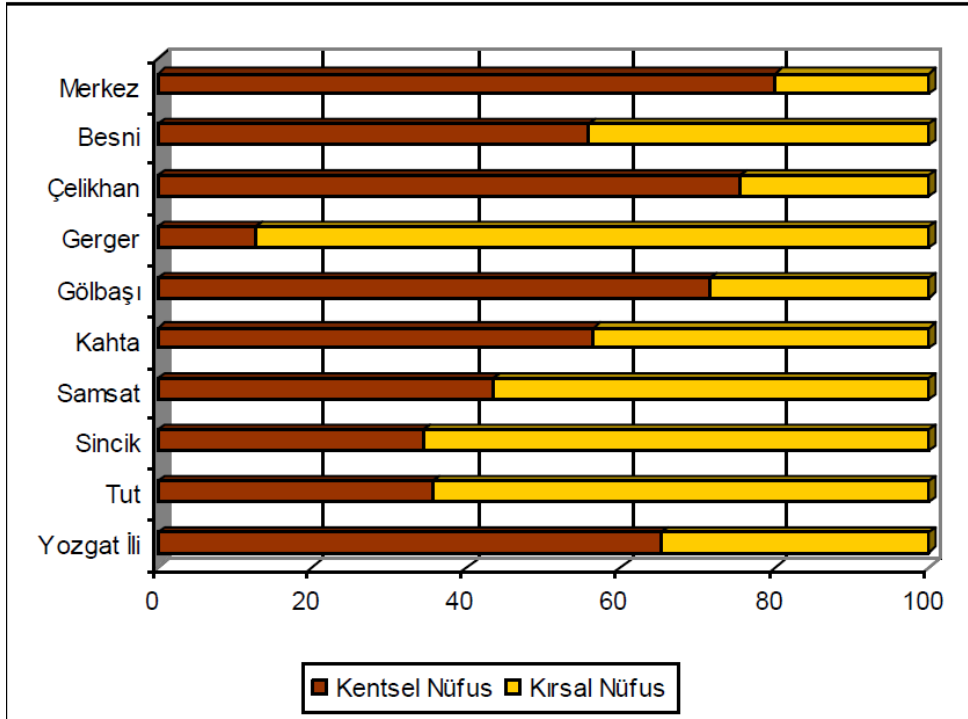
yüksek olduğu ilçeler Merkez, Çelikhan ve Gölbaşı; kırsal nüfus oranının en yüksek olduğu ilçeler ise Gerger, Sincik ve Tut'tur. İşsizlik ve göçün fazla olduğu Adıyaman ilinde kentsel nüfus artışı ortalamanın üzerinde seyretmektedir (Çizelge 4.26).

Çizelge 4.26 verilerinden Şekil 4.37 grafiği elde edilmiştir. Şekil 4.37 incelendiğinde Adıyaman Merkez ilçesinin diğer ilçelere kıyasla kentsel nüfus oranının kırsal nüfus oranından fazla olduğu görülmektedir.

Adıyaman ilinde yerleşimlerin mekânsal dağılımı incelendiğinde, doğu-batı yönünde çizgisel bir ana ulaşım güzergâhı üzerinde sıralanmış büyük yerleşimler (sırasıyla

Çizelge 4.26: Adıyaman İlçelerinin Kentsel – Kırsal Nüfusları ve Oranlar (TÜİK, 2009).

İlçe Adı	Kentsel Nüfus	Oran (%)	Kırsal Nüfus	Oran (%)	Toplam Nüfus
Merkez	207.667	80	51.830	20	259.497
Besni	45.168	56	35.513	44	80.681
Çelikhan	11.644	75.6	3.752	24.4	15.396
Gerger	3.242	12.7	22.198	87.3	25.440
Gölbaşı	34.487	71.7	13.582	28.3	48.069
Kahta	66.132	56.6	50.617	43.4	116.749
Samsat	4.455	43.4	5.798	56.6	10.253
Sincik	7.186	34.4	13.702	65.6	20.888
Tut	4.101	35.7	7.401	64.3	11.502
Toplam	384.082	65.3	204.393	34.7	588.475

Şekil 4.37: Adıyaman İlçelerinin Kentsel – Kırsal Nüfus Oranları (TÜİK, 2009).

Gölbaşı, Besni, Adıyaman Merkez, Kahta) ve kuzeydeki dağlık kesimlerde bulunan yayla yerleşimleri (Tut, Çelikhan, Sincik, Gerger) göze çarpmaktadır. İlin Şanlıurfa ile sınırını oluşturan Atatürk Baraj Gölü kıyısında ise Samsat ilçesi yer almaktadır.

İlin Kuzey kesimi, Torosların uzantısı olan Malatya Dağları ile kaplıdır. Güneye inildikçe yükselti azalmakta ve ovalar geniş yer tutmaktadır. Kuzey kesimdeki Çelikhan, Tut ve Gerger ilçeleri genel olarak dağlık; Merkez, Besni ve Kahta ilçelerinin kuzey kesimleri dağlık, güney kesimleri ovalıktır. Samsat ilçesi ise ilin en düz arazilerine sahiptir. İldeki en önemli yükselti Nemrut Dağı'dır. Kahta, Samsat, Keysun ve Pınarbaşı ilin başlıca ovalarıdır.

Adıyaman ilinin en önemli akarsuyu Fırat Nehri olup, nehir üzerinde kurulmuş olan Atatürk Barajı nedeniyle dört ilçede toplam 55 yerleşim tamamen, 78 yerleşim ise kısmen göl suları altında kalmıştır. 274 En verimli tarım alanları GAP kapsamındaki Atatürk Baraj suları altında kalan il, projeden gerektiği gibi yararlanamamış, tarımsal ve ekonomik kalkınma projeleri üretim ve uygulama anlamında yetersiz kalmıştır. Bunun dışında ilde Gölbaşı, inekli, Azaplı ve Abdulharap olmak üzere 4 adet doğal göl bulunmaktadır. Ayrıca Kahta, Göksu ve Sofraz çayları ilin diğer önemli akarsularıdır.

4.9 Ekonomik Yapı

Adıyaman ekonomisi tarım sektörüne dayanmaktadır. En çok tahıl, baklagil ve pamuk yetiştirilmektedir. Merkez ve Samsat ilçelerinde seracılık yapılmaktadır. Üzüm, Antep fıstığı ve nar da önemli geçim kaynaklarıdır. Hayvancılık ve arıcılık yaygındır. İlde bulunan göllerde önemli su ürünleri potansiyeli bulunmakta, önemli miktarda üretim yapılmaktadır.

Adıyaman'daki sanayi tesisleri tekstil ve gıda ağırlıklıdır. Özellikle tekstil sektörünün son yıllardaki gelişimi dikkat çekicidir. İlde Gölbaşı, Besni, Adıyaman ve Kahta'da olmak üzere 4 adet organize sanayi bölgesi ve 4 adet de küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Kömür, mermer, demir, bakır, manganez, fosfat gibi çok çeşitli maden kaynakları bulunan ilde bu açıdan Çelikhan, Besni ve Gölbaşı başı çekmektedir. Ayrıca ülke genelinde çıkarılan ham petrolün önemli bir kısmı Adıyaman'daki kuyulardan elde edilmekte olup, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

(TPAO) ve özel sektör tarafından çıkarılmaktadır. Petrol çıkarma faaliyetinde çalışan kesim, ilde hizmetler ve sanayi işgücüne katılmaktadır.

Çok sayıda antik kent, tarihi eser ve höyüğün yanında, Dünya Kültür Mirası Listesi'ndeki Nemrut Dağı Milli Parkı, kuzey kesimlerdeki ormanlık alanlar ve Göksu Vadisi ilin en önemli turizm değerlerini oluşturmaktadır. Ayrıca ilde çeşitli su ve doğa sporları, günübirlik ve termal turizm potansiyelleri bulunmaktadır. İldeki işgücüne göre sektörel dağılım oranları aşağıda verilmiştir.

İl merkezi Adıyaman Merkez beldesi, ilin orta kesiminde yer almaktadır. GAP'ın başlaması ile birlikte belde hızla gelişmiş, önemli oranda göç almıştır. Ancak bunun asıl nedeni projenin sağladığı istihdam olanaklarından çok, baraj gölleriyle tarım arazilerini kaybeden ilde kırsal nüfusun il merkezine yönelmesidir. Bu durum, kentteki tarihi yapıların yerini hızla yeni yapılara bırakmasına neden olmuş, sosyo-kültürel ve ekonomik dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Kentin batı girişindeki akarsu kenarı piknik alanları ve çıkışındaki üniversite kampüsü, kentin sosyal yaşamını belirleyen kullanımlardır. 2006 yılında kurulan Adıyaman Üniversitesi, kentin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını canlandırmıştır. Kent doğu-batı yönünde çizgisel gelişme göstermektedir. Ancak, il içindeki göç hareketinin de merkezi niteliğindeki yerleşimin, kuzeydeki tarım arazileri yönünde de gelişme eğilimi bulunmaktadır. Beldede bir organize sanayi bölgesi ve bir küçük sanayi sitesi mevcuttur. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre beldenin 2009 yılı nüfusu 198.433'tür. Adıyaman Merkez beldesi onaylı uygulama imar planı incelendiğinde, toplam 3.244 hektarlık alanın planlandığı görülmektedir. Plan, 741 hektar meskûn konut alanında 129.675, 1.776 hektar gelişme konut alanında ise 310.800 olmak üzere toplam 440.475 kişilik nüfus kapasitesine sahiptir. İmar planında gelişme alanları, yerleşik lekenin ağırlıklı olarak batı kesiminde planlanmıştır.

Adıyaman iline ait 2008 yılı temel ekonomik göstergeler Çizelge 4.27'de verilmiştir. Adıyaman'da 2001 yılı itibariyle kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla miktarı 918 ABD Doları olup, 2.146 ABD Doları olan Türkiye ortalamasının altındadır. 2008 yılı itibariyle ildeki kamu yatırımları 140.400.000 TL. olup, ilin ihracat hacmi 54.730.000 TL, ithalat miktarı ise 29.226.000 \$ olarak gerçekleşmiştir. İlin 2008 yılı toplam elektrik tüketimi 842.124 MWh (Megawatt) iken kişi başına düşen elektrik tüketimi ise 0,00113 MWh düzeyindedir. Sanayide kullanılan elektrik tüketimi ise 441704 MWh olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 4.27: Ekonomik Göstergeler (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2008).

Ekonomik Göstergeler	Yıl	Birimi	Miktar
Kişi başına GSYİH	2008	ABD \$	918
Kişi Başına Vergi	2008	Bin TL.	39,85
Mevduatların Krediye Dönüşme Oranı	2008	(%)	100
Kayıtlı İş Arayanlar (İŞKUR)	2008	Kişi	7 592
Sosyal Güv.Yarar.Top. Nüfus Oranı	2008	(%)	100
SSK	2008	(%)	18,2%
Emekli Sandığı	2008	(%)	9,07%
Tarım Sigortalısı	2008	(%)	4%
Bağ Kur	2008	(%)	9,6%
Yeşil Kart	2008	(%)	59,%
10.000 Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı	2008	Adet	78
GSYİH	2008	Milyon \$	918
Kamu Yatırımları	2008	Bin YTL.	140 400
Kredi Miktarı	2008	Bin YTL.	421 364
Mevduat Miktarı	2008	Bin YTL.	369 691
İhracat Değeri	2008	Bin YTL.	54 730
İthalat Değeri	2008	1000 \$	29 226
Toplam Elektrik Tüketimi	2008	MW	842 124
Kişi Başına Elektrik Tüketimi	2008	MW	0,00113
Sanayide Elektrik Tüketimi	2008	MW	441 704
Toplam Hekim Sayısı	2008	Kişi	44
Kişi Başına Düşen Hekim Sayısı	2008	Kişi	1 444
İlin Doğurganlık Oranı	2008	%	19,7%
Bebek Ölüm Oranı	2008	%	12,6%
Okur Yazarlık Oranı	2008	%	79,9%
Yayınlanan Yerel Gazete Sayısı	2008	Adet	28
Yerel TV İstasyonu	2008	Adet	1
Yerel Radyo İstasyonu	2008	Adet	8
Nitelikli Eleman Potansiyeli	2008	Adet	3 259
Tescilli Marka Sayısı	2008	Adet	25

4.9.1 Sektörel analiz

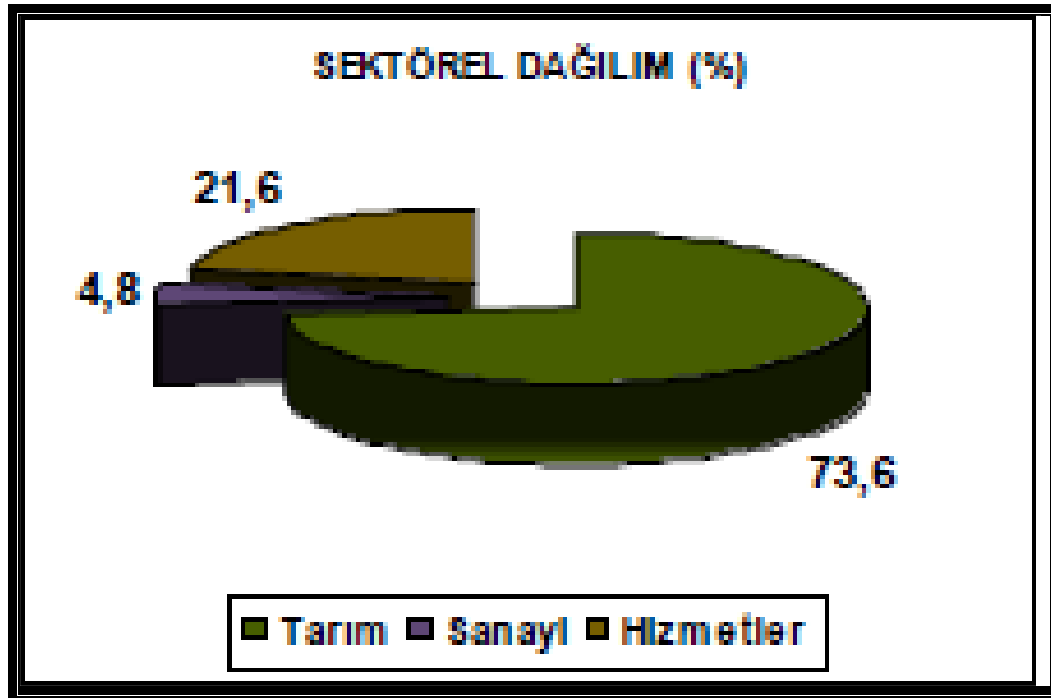
Adıyaman ilinde istihdama göre sektörel dağılım %73,6 tarım ve hayvancılık, %21,6 hizmetler ve %4,8 sanayi (madencilik dâhil) şeklindedir. Adıyaman’da tarım ve hayvancılık sektörü Türkiye ortalamasına göre oldukça yüksek bir değer taşımaktadır; diğer sektörlerin oranı ise Türkiye ortalamasının altındadır (Şekil 4.38).

Tarım ve hayvancılık sektörel dağılımda belirgin bir ağırlığa sahip olup, ilk sırada yer almaktadır. Tüm ilçelerde de en fazla istihdama sahip sektör konumundadır. Sektörün en fazla orana sahip olduğu ilçe %90,5 ile Gerger; en az orana sahip olduğu ilçe ise, %57,9 ile Merkez ilçedir. Sektörün diğer tüm ilçelerdeki oranları da %70’in üstündedir.

Hizmetler sektörü, il genelinde ve tüm ilçeler ikinci sırada yer almaktadır. Sektörün en fazla orana sahip olduğu ilçe %33,6 ile Merkez; en az orana sahip olduğu ilçe ise, %8,1 ile Gerger ilçesidir. %25 oranı ile Gölbaşı ve %18,7 ile Çelikhan, il genelinde hizmetler sektörünün yüksek istihdama sahip olduğu diğer iki ilçedir.

Sanayi sektörü, il genelinde ve tüm ilçeler üçüncü sırada yer almaktadır. Sektörün en fazla orana sahip olduğu ilçe %8,6 ile Merkez; en az orana sahip olduğu ilçeler ise, %1,2 oranı ile Samsat'tır. %3,7 oranı ile Kahta ve %3,3 oranı ile Besni, sanayi sektörünün en fazla istihdama sahip olduğu diğer ilçelerdir (Çizelge 4.28).

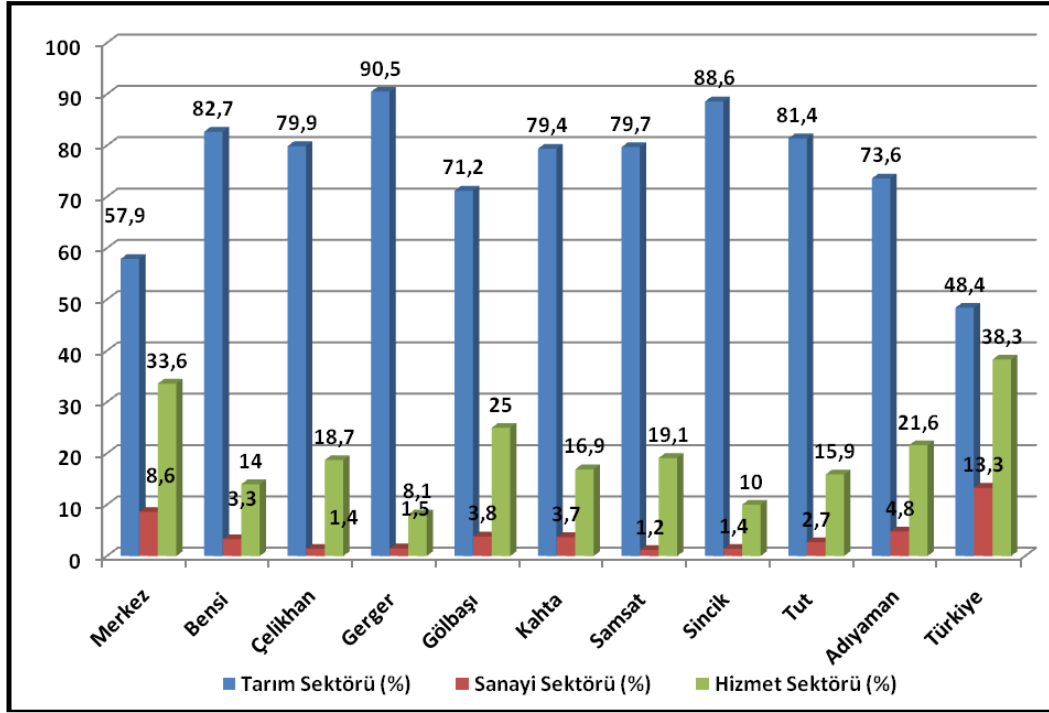
Çizelge 4.28 verilerinden Şekil 4.39 elde edilmiştir. Adıyaman ili ve ilçelerindeki sektörel dağılım incelendiğinde tarım, sanayi ve hizmet sektörleri arasında en büyük payı tarım sektörünün aldığı görülmektedir. Bu durum Adıyaman ilçelerinin tümünde geçerlidir.

Şekil 4.38: Adıyaman İli – Sektörel Dağılım Oranları (DPT, 2003).

Çizelge 4.28: Adıyaman İli - Çalışanların İlçelere ve Sektörlere Göre Dağılımı (%) (TÜİK, 2000).

İlçeler	Tarım ve Hayvancılık Sektörü	Sanayi Sektörü	Hizmet Sektörü
Merkez	57,9	8,6	33,6
Besni	82,7	3,3	14,0
Çelikhan	79,9	1,4	18,7
Gerger	90,5	1,5	8,1
Gölbaşı	71,2	3,8	25,0
Kahta	79,4	3,7	16,9
Samsat	79,7	1,2	19,1
Sincik	88,6	1,4	10,0
Tut	81,4	2,7	15,9
Adıyaman İli	73,6	4,8	21,6
Türkiye	48,4	13,3	38,3

Şekil 4.39: Adıyaman İli - Çalışanların İlçelere ve Sektörlere Göre Dağılım Grafiği (TÜİK, 2000).

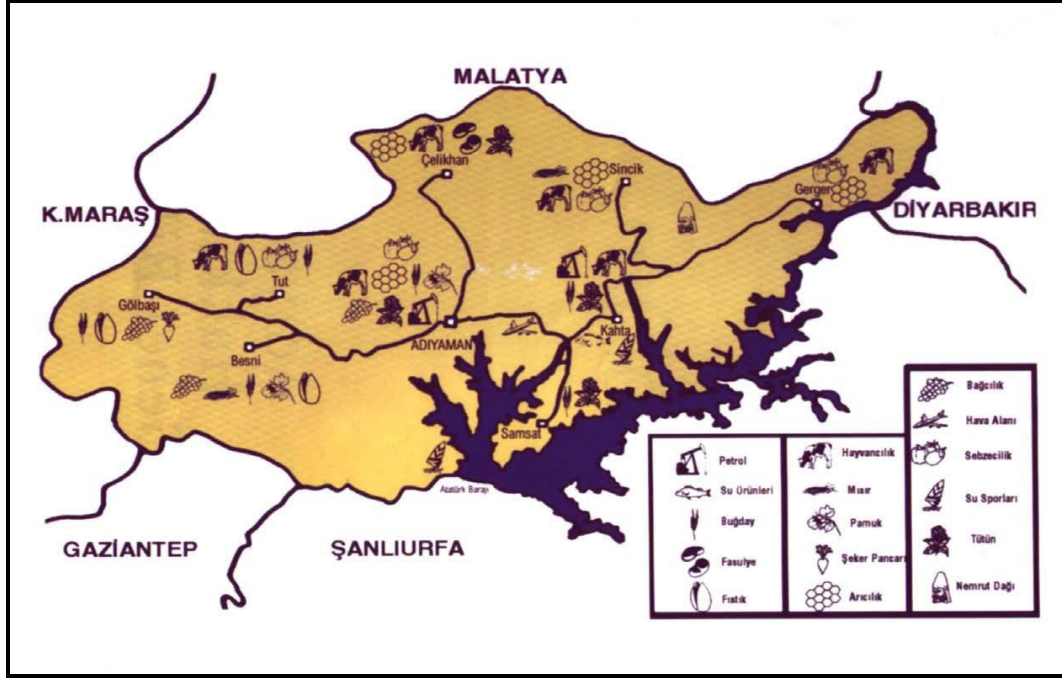
4.9.2 Tarım

Tarım, Adıyaman ili ekonomisinde başat sektördür. Merkez dışında, sektör tüm ilçelerde %70'in üstünde istihdam oranına sahiptir. Bu oran, Besni, Gerger ve Sincik'te %80'in üstündedir.

İlde 37.693 adet tarım işletmesi mevcuttur. Tarım işletmeleri genellikle bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yapmakta ve bu işletmelerin oranı da %88'i bulmaktadır. Bu işletmeleri sırasıyla %10'la yalnızca bitkisel üretim yapan işletmeler ve %3'le yalnızca hayvansal üretim yapan işletmeler izlemektedir.

Adıyaman ilinde 32.658 topraklı 3.219 topraksız işletme bulunmaktadır. Kiracılıkla uğraşan işletme sayısı 302 adet olup, topraklı işletme sayısı 72, topraksız işletme sayısı ise 230'dur. Ortakçılıklı işletme sayısı toplam 6.671 adet olup, topraklı işletme sayısı 4.016, topraksız işletme sayısı ise 2.655 adettir.

Adıyaman ili tarım sektöründe önemli bir yere sahiptir. Adıyaman ili ilçelerinde ürün çeşitliği fazladır. Şekil 4.40'da Adıyaman ili tarım ürünleri üretimi haritası gösterilmiştir.

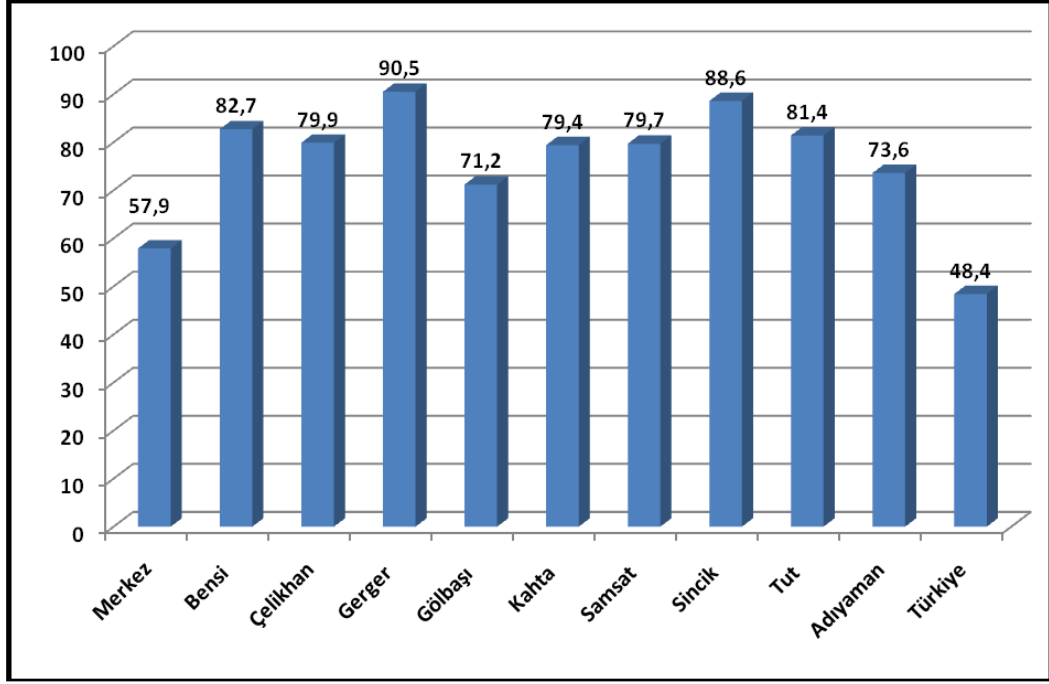
Şekil 4.40: Adıyaman İli Tarım Ürünleri Üretimi Haritası (TKB, 2004).

Adıyaman ili nüfusunun büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Çiftçilik faaliyetlerinin çoğunlukta olması tarım sektörünün önemini göstermektedir. Adıyaman ili tarım sektöründe çalışanların niceliksel olarak ifade edilmesi açısından TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2000 yılındaki verilerinden yararlanarak Çizelge 4.29 oluşturulmuştur. Çizelge 4.29’da Adıyaman ili ilçelerinin tarım sektöründeki çalışanların ilçelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Çizelge 4.29: Adıyaman İli - Tarım Sektöründe Çalışanların İlçelere Göre Dağılımı (TÜİK, 2000).

İlçeler	Tarım Sektörü (%)	İlçeler	Tarım (%)
Merkez	57,9	Kahta	79,4
Besni	82,7	Samsat	79,7
Çelikhan	79,9	Sincik	88,6
Gerger	90,5	Tut	81,4
Gölbaşı	71,2	Adıyaman	73,6
	Türkiye		48,4

Çizelge 4.29 verilerinden yararlanarak da Şekil 4.41 elde edilmiştir. Şekil 4.41 incelendiğinde Adıyaman ili tarım sektöründe çalışanların ilçelere göre dağılımında en yüksek değere Gerger ilçesi sahiptir. Gerger ilçesini hemen ardından 88,6 oranıyla Sincik ilçesi takip etmektedir. Adıyaman ili - tarım sektöründe çalışanların ilçelere göre dağılımda yüzde 57,9 değeriyle Adıyaman Merkez ilçesi olmasına karşın bu durum Türkiye tarım sektöründe çalışan orandan daha yüksektir.

Şekil 4.41: Adıyaman İli - Tarım Sektöründe Çalışanların İlçelere Göre Dağılım Grafiği (TÜİK, 2000).

Adıyaman İli bitkisel üretimi de mevcuttur. Adıyaman ilindeki bitkisel üretimin yıllara göre değişimi Çizelge 4.30’da verilmiştir. Tarım alanlarının yıllar itibari ile kullanım dağılımına bakıldığında, ekilen alanların ve nadasa bırakılan arazilerin yıllara göre azaldığı görülmektedir. Sebze ile meyve ve baharat bitkileri dikilen alanlarda azalma söz konusu iken, bağ alanlarında, zeytinliklerde ve yem bitkileri ekilen alanlarda ise artma söz konusudur.

Çizelge 4.30: Adıyaman İli - Tarım Arazileri Kullanımı (TÜİK, 2009).

Yıllar	Ekilen (ha)	Nadas (ha)	Sebze (ha)	Meyveler ve baharat bitkileri alanı (ha)	Bağ alan (ha)	Zeytin ağaçlarının kapladığı alan (ha)	Yem bitkileri (ha)
2001	252 272	385	5 860	27 516	10 291	472	435
2002	250 704	1 950	5 872	27 942	10 402	472	383
2003	234 034	200	6 152	27 894	10 489	472	405
2004	241 946	550	4 537	27 799	9 830	681	911
2005	244 451	-	4 485	27 847	9 984	868	938
2006	232 967	350	4 463	28 065	10 753	930	1 298
2007	236 735	300	3 835	25 319	10 481	1 705	11 091
2008	234 738	300	4 184	25 153	10 672	1 854	9 802

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 2008 verilerine dayanılarak hazırlanan Çizelge 4.31’da Adıyaman ili tarım göstergeleri verilmiştir. Yağışın yıllık toplamının azlığı ve mevsimlere göre dağılışındaki dengesizlik nedeniyle, ilde kuru tarım sistemi hakimdir. Bitkisel üretim tahıllar üzerinde yoğunlaşmış olup, tahıl yetiştirmede nadas+tahıl sistemi uygulanmaktadır. Adıyaman ili arazi varlığı, tarımsal arazi kullanımı, tarımsal üretim 2007 ve 2008 yılı verileri karşılaştırılarak artış oranları gösterilmiştir. En yüksek oranın % 13 oranla sebze üretimi olduğu görülmektedir. En düşük artış orana sahip yüzde % -35 oranıyla tütün üretimi olduğu görülmektedir.

2001-2008 yılları arasında patates, kuru baklagiller yenilebilir kök ve yumrular, tahıllar, yağlı tohumlar ve şeker imalatında kullanılan bitkilerin üretiminde azalma görülmekte iken parfümeri, eczacılık vb. bitkiler, şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları ile saman ve ot üretiminde artma gözlenmiştir (Çizelge 4.32).

Çizelge 4.31: Adıyaman İli - Tarım Göstergeleri (Sanayi Ve Ticaret Bakanlığı, 2008).

1-) Arazi Varlığı	Birim	2007	2008	2008/2007 Artış Oranı
Tarım Arazisi	Hektar	288 247	288 241	0%
Mera Alanı	Hektar	60 509	63 225	4%
Orman Alanı	Hektar	9 096	9 096	0%
Diğer Alanlar	Hektar	403 548	400 838	-1%
Toplam	Hektar	761 400	761 400	0%
2-) Tarımsal Arazi Kullanımı				
Sulu Tarım Yapılan Arazi	Hektar	58 560	58 560	0%
Kuru Tarım Yapılan Arazi	Hektar	239 687	239 687	0%
Tarla Arazisi	Hektar	249 294	248 792	0%
Bağ	Hektar	10 481	10 741	2%
Meyvelik	Hektar	35 196	35 703	1%
Sebzelik	Hektar	3 857	3 453	-10%
Zeytinlik	Hektar	1 698	1 849	9%
Toplam	Hektar	288 247	598 784	
3-) Tarımsal Üretim				
Sebze (Muhtelif)	Ton	65 762	74 117	13%
Şeker Pancarı	Ton	13 304	9 216	-31%
Tütün	Ton	7 094	4 634	-35%
Patates	Ton	335	410	22%
Soğan, Sarımsak	Ton	7 332	7 346	0%
Meyve (Muhtelif)	Ton	49 370	40 416	-18%
Yaş Üzüm	Ton	22 733	17 720	-22%
Soğuk Hava Depoları Ve Şoklama Üniteleri (Kapasitesi)	Ton	1 550	1 555	0%

Çizelge 4.32: Adıyaman İli - Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünlerin Üretimi (TÜİK,2009).

Yıllar	Parfümeri, eczacılık vb. bitkiler, şekerpancarı ve yem bitkileri tohumları (ton)	Patates, kuru baklagiller yenilebilir kök ve yumrular (ton)	Saman ve ot (ton)	Tahıllar (ton)	Yağlı tohumlar (ton)	Şeker imalatında kullanılan bitkiler (ton)
2001	-	40 742	4 452	557 424	32 460	7 747
2002	-	36 852	10 334	452 599	46 291	9 647
2003	-	44 014	9 032	347 792	27 524	11 672
2004	1 536	38 810	16 842	287 568	35 323	13 141
2005	1 185	43 856	14 574	470 788	36 837	13 012
2006	877	46 149	13 868	444 585	37 065	15 196
2007	238	48 936	41 041	418 176	35 548	9 898
2008	201	40 127	35 521	324 341	28 753	6 938

2001-2008 yılları arasında meyvesi için yetiştirilen sebzeler ile kök ve yumru sebzelerin üretim miktarları çok ciddi biçimde azalmış diğer sebzelerin ise üretimi artmıştır. Bu daralma sonucunda 2008 yılına kadar sebze fiyatları çok artış göstermiş buna bağlı olarak bitkisel üretimin toplam değeri az üretime rağmen yükselmiştir Çizelge 4.33’de TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre Adıyaman ili sebze üretim miktarları ve bu üretimlere karşı gelen değerler TL (Türk Lirası) cinsinden gösterilmiştir.

Şekil 4.42’de Adıyaman ili 2001-2006 yılları arasındaki bitkisel üretim değerlerinin değişimi verilmiştir. 2008 yılında en yüksek değerde olduğu görülmektedir.

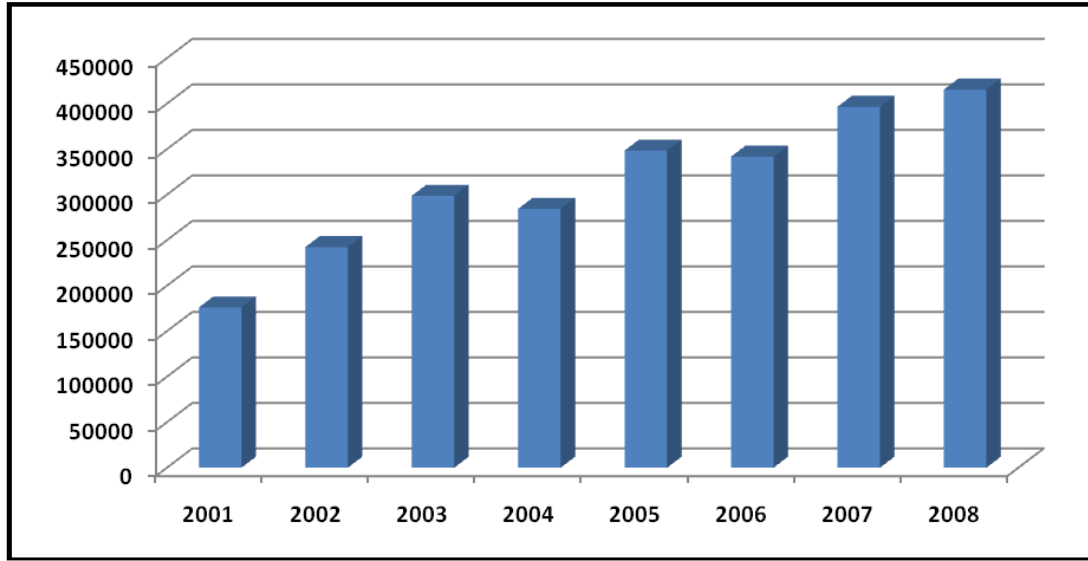
Bitkisel üretimin, Adıyaman ilinde agro-ekolojik alt bölgelerdeki değerlerine ilişkin veriler Çizelge 4.34 ve Çizelge 4.35’de verilmiştir. İl genelinde hububat üretimi en fazla II. alt bölgede yapılmakta olup, Buğday en fazla yetiştirilen üründür.

İl genelinde endüstri bitkileri üretimi en fazla II. alt bölge yapılmakta olup, en çok yetiştirilen ürün pamuktur ve sadece bu bölgede yetiştirilmektedir. Türkiye genelinde endüstri bitkilerinin tarla bitkileri içerisindeki payı ekilen alan olarak %7,6’dır. Adıyaman ili genelinde tarla bitkileri ekiliş alanı içerisinde endüstri bitkilerinin payı ise %7’dir (Çizelge 4.35).

Agro-ekolojik bölgelendirme, arazinin çevresel özellikleri, potansiyel verim ve arazi uygunluğu benzer olan özelliklere sahip alt alanlara bölünmesini ifade eder. Şekil 4.43 ‘de Adıyaman ilinin agro-ekolojik bölgeleri gösterilmiştir.

Çizelge 4.33: Adıyaman İli - Sebze Üretim Miktarları (TÜİK, 2009).

Yıllar	Sebze Miktarları (ton)			Bitkisel Üretim Değeri (Bin TL)
	Kök ve yumru sebzeler	Meyvesi için yetiştirilen sebzeler	Diğer sebzeler	
2001	11 145	106 559	1 738	176 064
2002	11 556	106 929	1 787	242 373
2003	12 099	105 559	1 924	298 750
2004	11 992	69 836	2 027	284 462
2005	11 669	70 541	2 060	342408
2006	11 397	69 873	2 178	341 707
2007	9 502	61 904	2 301	396 525
2008	9 644	69 617	2 366	415 371

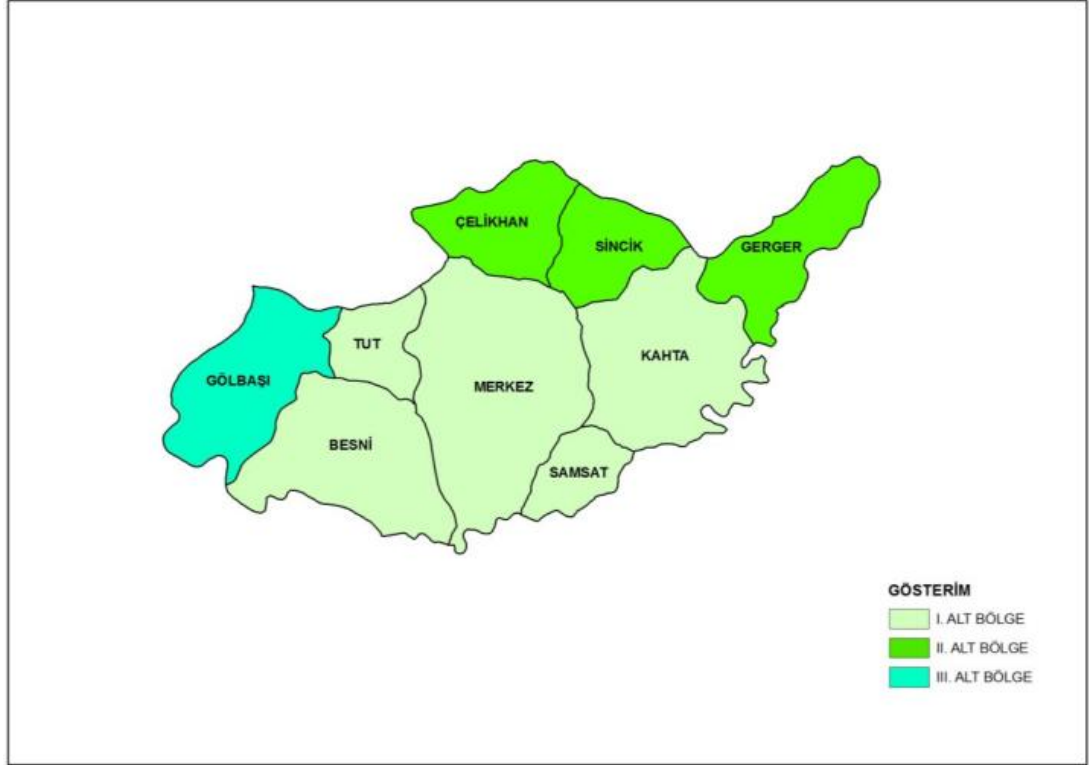
Şekil 4.42: Adıyaman İli - Bitkisel Üretim Değeri Dağılım Grafiği (Bin TL) (TÜİK, 2009).

Çizelge 4.34: Buğday ve Arpa alt bölgeleri (İl Tarım Master Planı, 2004).

Ürün	Üretim (Ton)			
	I. Alt Bölge	II. Alt Bölge	III. Alt Bölge	Toplam
Buğday	19 350	574 585	16 080	610 015
Arpa	5 878	136 739	7 560	150 177

Çizelge 4.35: Adıyaman İli - Alt Bölgelere Göre 2003 Yılında Endüstri Bitkileri Üretimi (TKB, 2004).

Ürün	Üretim (Ton)			
	I. Alt Bölge	II. Alt Bölge	III. Alt Bölge	Toplam
Pamuk	0	52 000	0	52 000
Tütün	1 968	7 628	24	9 620

Şekil 4.43: Adıyaman'da agro-ekolojik bölgeler. (TKB, 2004).

5. TÜTÜN TARIMI ÜZERİNDEN ADIYAMAN İLİNİN İNCELENMESİ

5.1 Tütün Tarımı

Tütün tarımının kırsal kalkınmaya etkisinin incelenmesi, bu çalışmanın asıl amacını oluşturmaktadır. Adıyaman kırsalında incelenen bu çalışma; Türkiye’de kırsal alanlara yapılan politikalarının mekândaki yansımalarının en somut örneğini göstermesi bakımından bu bölüm daha geniş bir biçimde ele alınmıştır. Tütün, kurutulmuş yapraklarından yararlanılan tek yıllık bir endüstri bitkisidir. Tütün bitkisinin kurutulmuş yaprağı, tütün mamulleri sanayiinin temel hammaddesini oluşturur. Bilinen tütün mamulleri; sigara, sigar (puro, sigarillo), tömbeki, pipo, enfiye, kıyılmış tütün ve çiğneme tütünüdür. Dünyada, 120’den fazla ülkede her yıl yaklaşık 4 milyon hektar alanda tütün tarımı yapılmakta ve 6-7 milyon ton yaprak tütün elde edilmektedir (Gümüş, 2009).

Türkiye’de tütün, cumhuriyet öncesi ve sonrası devamlı olarak özel kanunlarla düzenlenen özel bir ürün olmuş, piyasası devlet tekeli şeklinde devamlı kontrol altında tutulmuştur. 4733 Sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’la tütün piyasası serbest hale getirilmiş olsa da kamunun denetim, düzenleme ve gözetimi devam ettirilmiştir. Son yıllarda Türkiye tütün sektöründe köklü değişiklikler yaşanmıştır. Üretici tütünlerinin pazarlama organizasyonu değişmiş, destekleme alımları sona erdirilmiş ve bunlara bağlı olarak üretici sayısı, üretim alanı ve üretim miktarında büyük azalmalar yaşanmıştır. Buna ek olarak Tekel Genel Müdürlüğü yerine yeni kurulan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) piyasa düzenleme, gözetim ve denetim görevlerini üstlenmiştir.

Üretimden değerlendirme aşamasına kadar istihdam sağlayan tütün, birçok bölgede yüzyıllardır yaygın olarak aile tarımı şeklinde üretilmekte, milli gelir açısından ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Farklı ekoloji ve mikro iklimlere bağlı olarak Türkiye’de çok çeşitli tip tütünlerin üretimi yapılmaktadır. Türkiye’de üretilen tütünlerin %98’i “sun-cured” tipi oriental tütünler olup güneşte kurutulan düşük

şeker ve nikotin seviyesine sahip tütünlerdir. Geri kalan kısmı temel olarak “dark air-cured” (havalandırma ile kurutulmuş tütün çok miktarda şeker ve nikotin içeren “sigar” tütün), “flue-cured” (yapay olarak kısa sürede kurutulan tütün yüksek miktar şeker ve orta miktar nikotin içeren “virginia” tütün) ve “light air-cured” (havalandırma ile kurutulmuş tütün az miktar şeker ve nikotin içeren “burley” tütün) üretimi şeklindedir.

Yerli tütün üretimi, 1994 yılına kadar hızla artış kaydetmiştir (DPT, 2004). Tütün üretiminin fiyata oldukça duyarlı olması ve uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle ürün zamanla normal ekolojisini aşarak taban araziye yerleşmiş ve tütün üretimimiz diğer ürünler aleyhine artarak üretim bölgelerindeki bitki deseninin bozulmasına sebep olmuştur. Bazı yıllarda, yüksek düzeylerdeki stok varlığı maliyetin (bakım masrafları) artmasına sebep olduğundan dolayı zaman zaman ürünün imhası yoluna gidilmiştir. Türkiye’de tütüne olan iç ve dış talepte yıllar itibariyle çok büyük değişiklikler görülmemektedir. Türkiye iç tüketimi 70–80 bin ton, yıllık ihracatı ise yaklaşık 100–125 bin ton civarındadır. Bu verilerden yola çıkarak rasyonel tütün üretimimizin stok ihtiyacı ile beraber 200– 225 bin ton civarında olması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

5.1.1 Dünya tütün üretimi

Dünya Sağlık Örgütü 2007 verilerine göre (T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2010), dünyada 120 ülkede tütün yetiştirilmektedir. En fazla üreten ülkeler; Çin, Hindistan, Brezilya, ABD, Türkiye, Zimbabve, Endonezya ve Malezya’dır. Bu ülkeler toplam dünya tütün üretiminin % 80’inden fazlasına sahiptir. Çin, dünya toplam yaprak tütünün yaklaşık %40’ını üretmektedir. Dünyada yaklaşık 12 milyon civarında çiftçi tütüncülükle geçinmektedir. Bu rakamın, üçte ikisini Çinli çiftçiler oluşturmaktadır.

Tütünün, ekiminden yetiştirme ve hasat sürecine kadar, makineli tarım uygulamasının pek fazla yapılamadığı ve dolayısıyla yoğun emek gerektirdiği için, yılın 12 ayına yayılan bir istihdam gerektirmektedir. Tütün yaprakları elle hasat edilmekte ve yalnızca arazi hazırlığı aşamasında makine ekipmanlarından yararlanılmaktadır. Bu nedenlerle tütün, çoğu yerde küçük aile işletmelerine özgü bir tarımsal ürün olma karakteri göstermektedir. 2000-2010 yılları arasında tütün üretim tekniklerinin gelişmesi ve yüksek verimli tütün çeşitlerinin yaygınlaşması sebebiyle

tütün üretiminin dünya genelinde yaklaşık %30 arttığı görülmektedir.

Çizelge 5.1 incelendiğinde Dünya tütün üretiminde en yüksek paya sahip olan ülkenin Çin olduğu görülmektedir. 2000-2010 yılları arasında geçen on yıllık süreçte tütün üretiminde Çin azımsanmayacak ölçüde lider durumda olduğu görülmektedir. Dünya tütün üretiminde Çin'den sonra en yüksek üretime sahip ülke Hindistan gelmektedir. Hindistan'ın da yüksek miktardaki tütün üretimiyle Dünya tütün üretimi pazarında Çin'den sonra önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 5.1: Dünya Tütün Üretimi (Bin Ton) (FAO).

ÜRETİM	2000	2010
DÜNYA	6.137,7	7.160,0
ÇİN	2.298,8	2.972,5
HİNDİSTAN	595,4	685,4
BREZİLYA	520,7	584,7
ABD	408,2	526,8
AB(15)	314,5	300,9
ZİMBABWE	204,9	232,8
TÜRKİYE	193,9	268,8
ENDONEZYA	166,6	119,6
RUSYA	116,8	70,0
MALEZYA	108,0	137,9
DİĞER ÜLKELER	1.209,9	1260,6

5.1.2 Dünya tütün tüketimi

Tütün tüketiminin en yaygın tipi sigara içilmesidir ve dünya tütün tüketiminin % 85'ini kapsamaktadır. Yaklaşık 320 milyon sigara tiryakisi ile Çin, dünyanın en büyük sigara tüketicisidir. Dünya ölçeğinde sigara satışı, sektöre yaklaşık 200 milyar dolarlık (360 milyar Türk Lirası) bir kazanç sağlamaktadır. Dünyanın en büyük sigara şirketleri ve bunların pazar payları şöyledir:

Dünyanın başta gelen yaprak tütün tüketicileri; Çin, ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Hindistan, Japonya, Almanya ve Rusya'dır. Çin, yerel sigara markalarının kalitesini iyileştirmek üzere daha fazla yabancı tütün satın almaktadır. Çizelge 5.2'de Dünya yaprak tütün tüketimine ilişkin rakamlar verilmektedir. Sigara tütün pazar payında en yüksek değere sahip Çin'in Çin Milli Fabrikası'dır. Çin Milli Fabrikası'nı Amerika Birleşik Devletleri'nin Philips Morris firmasının takip ettiği görülmektedir.

Çizelge 5.2: Sigara Şirketleri Pazar Payı (FAO).

ŞİRKET ADI	ÜLKE	PAZAR PAYI (%)
Çin Milli Fabrikası	Çin	31
Philip Morris	ABD	17
BAT	İngiltere-ABD	13
RJR Reynolds	ABD	6
Rothmas International	ABD	4

5.1.3 Dünya tütün ticareti

Dünyanın önde gelen yaprak tütün ihraç eden ülkeleri; Brezilya, ABD, Zimbabwe, Çin ve Hindistan'dır. ABD dünyanın en büyük işlenmiş tütün mamulü ürünleri (sigara) ihracatçısı olup işlenmemiş yaprak tütün ihracatında da Brezilya'dan sonra ikinci sıradadır. 2003 yılında ABD'nin yaprak tütün ihracatı 1.031 milyar dolar olmuş ve bu ihracatın çoğunu AB ülkeleri, Japonya ve İsviçre'ye yapmıştır. Aynı yıl, ABD'nin işlenmiş tütün mamulü ürünler (sigara) ihracatı 1,8 milyar dolar olmuş, bunun da çoğunu Japonya, Suudi Arabistan, İsrail, Güney Kore, AB ülkeleri, Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan, Hong Kong ve Singapur'a satarak gerçekleştirmiştir. ABD aynı zamanda dünyanın en büyük yaprak tütün ithalatçısıdır. Amerikan blend sigaraları; flue-cured, burley ve oriental tütünlerin karışımından oluşmaktadır. Bütün oriental tütünler, çoğu Türkiye'den olmak üzere ithal edilmektedir. ABD'de yılda 500 milyon adet sigara üretilmekte ve bunun %24'ü ihraç edilmektedir. ABD'de sigara tüketimi azalmaktadır, ancak tüketicilerin sigara gibi tütün mamullerine yaptıkları harcamalarda ise bir artış söz konusudur. Bunun nedeni, sigara fiyatları ve vergilerindeki artıştır. 2002 yılında ABD'de tütün mamulleri için halkın yaptığı harcama, yaklaşık 88,2 milyar dolar olup bunun %94'ünü sigara için yapılan harcamalar oluşturmaktadır. ABD yaprak tütün ihracatları, kısmen özellikle de Flue-Cured tipi tütünde daha büyüktür. Ancak, rekabetçi dünya yaprak tütün fiyatları, hareketli küresel sigara içme karşıtı kampanyaları ve fazla yaprak tütün stokları ABD'nin yaprak tütün satışlarına darbe vurmaktadır.

Çizelge 5.3'te 1999-2003 yılları arasında başlıca ihracatçı ülkeler ve ihraç miktarları gösterilmiştir. 1999-2003 yılları arasında geçen bu dört yıllık süreçte aktörlerin değişmediği görülmektedir.

Çizelge 5.3: Başlıca İhracatçı Ülkeler ve ihrac Miktarları (Metrik Ton- Kuru Ağırlık) (USDA/FAO).

ÜLKELER	1999	2000	2001	2002	2003
BREZİLYA	343.000	341.500	435.500	476.000	457.550
ABD	191.975	179.892	186.302	153.316	160.000
HİNDİSTAN	119.643	123.185	85.500	120.000	125.000
İTALYA	93.900	100.608	109.524	119.165	120.000
ÇİN	113.259	113.259	139.918	140.809	119.688
DÜNYA	2.070.601	1.961.742	2.061.709	2.098.065	2.088.600

Zimbabve dünyanın üçüncü en büyük yaprak tütün ihracatçısıdır, ancak halen ekonomik zorluklar ve toprak sahipliği hakkında belirsizlikler yaşamaya devam etmektedir. Küresel yaprak tütün şirketlerinin daha önce Zimbabwe'den aldıkları yaprak tütünlerin bir bölümünü Brezilya'dan talep etmeleri beklenmektedir. Son yıllarda Çin, yerel stoklarını kontrol altında tutmak için ihracat pazarlarını geliştirmeye başlamıştır. Rusya Federasyonu, Almanya, ABD, İngiltere, Japonya ve Hollanda, dünyanın önde gelen işlenmemiş tütün ihracatçısı ülkelerdir. Başlıca ithalatçı ülkeler ve ithal miktarları Çizelge 5.4'de gösterilmiştir.

Çizelge 5.4: Başlıca İthalatçı Ülkeler ve İthal Miktarları (Metrik Ton- Kuru Ağırlık) (USDA/FAO).

ÜLKELER	1999	2000	2001	2002	2003
ALMANYA	266.978	263.077	247.066	257.000	188.000
ABD	241.065	196.601	254.259	263.807	265.000
HOLLANDA	84.860	112.258	108.150	101.929	101.929
İNGİLTERE	137.183	108.427	102.666	119.000	119.000
RUSYA	264.670	285.000	307.500	307.500	303.400
DÜNYA	2.025.813	2.010.505	2.084.863	2.471.543	2.424.474

Rusya tütün sanayisi, ağırlıklı olarak ithal edilmiş yaprak tütüne bağımlıdır. Rusya'nın yaprak tütün ithalatlarının yarısından fazlası Çin, Brezilya, Hindistan, Kırgızistan, ABD ve Moldova'dan sağlanır. Japonya'da yerli üretim düşerken, yabancı yaprak tütüne olan bağımlılık artmaktadır. ABD, Japon yaprak tütün ithalat pazarının yaklaşık %41'ini elinde bulundurmaktadır. Brezilya, Zimbabwe, Malavi, AB ve Çin diğer tedarikçiler arasındadır.

5.1.4 Türkiye tütün üretimi

Türkiye’de tütün son yıllarda üretim miktarı ve üretici sayısındaki azalışa rağmen, ekonomi için oluşturduğu katma değer ve istihdam olanaklarıyla günümüzde önemli bir tarımsal ürün olma özelliğini sürdürmektedir. Türkiye’de tütün üretimi, geleneksel yöntemlere göre yapılan, çok emek gerektiren bir tarım şekli olduğu gibi, senenin büyük bir kısmında da devamlı çalışmayı ve ayrıca makine gücünden ziyade insan gücünü kullanmayı gerektiren bir tarım şeklidir. Tütün tarımı ile uğraşan çiftçi, fidelerin yetiştirilmesi, sökülmesi, tarlaya dikilmesi, tütünün çapalanması, kırılması, dizilmesi, kurutulması, muhafazası ve denklenmesi gibi ağır işleri aile fertleri ile beraber yapmaktadır.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2008 verilerine göre Türkiye’de 2002 yılına ait tütün ekimi ve üretimi Çizelge 5.5’de verilmiştir.

Çizelge 5.5: 2002 Yılı Türkiye Tütün Ekimi ve Üretimi (TÜİK, 2008).

Tütün Çeşitleri	Tütün Üretim Bölgeleri ve Cinsi	Tütün Ekici Adedi	Tütün Ekili Alan (Hektar)	Tütün Üretimi (Ton)
Yerli Tütün	Ege	182.051	137.735	100.647
	Marmara	8.415	2.993	2.535
	Karadeniz	72.999	29.097	22.952
	Doğu Anadolu	23.854	4.771	4.771
	Güneydoğu Anadolu	111.604	21.604	22.420
Yerli Tütün Toplamı		398.223	196.200	153.325
Yabancı Tütünler	Virginia	2.010	1.543	3.891
	Burley	1.179	762	1.911
	Puroluk	0	0	0
	Tömbeki	554	196	111
	Hasankeyf	923	1.021	2.128
Yabancı Tütün Toplamı		4.666	3.522	8.041
GENEL TOPLAM		402.889	199.722	161.366

Türkiye’de tütün üretim miktarı pek çok değişkene bağlı olarak yıllar itibariyle büyük farklılıklar göstermiştir. Ülkemizin yakın zamanlı tütün üretim politikaları 3 dönemde ele alınabilir: 1986-1993, yüksek alım fiyatları ve tütün üretiminde artış dönemi; 1993-2002, kota uygulamalarıyla üretimin dengeye oturtulmaya çalışıldığı dönem; ve 2002 yılı sonrası, Tekel’in dereceli olarak tütün alımından çekildiği ve tütün üretim sürecinin tamamen piyasanın güncel ihtiyaçları tarafından belirlendiği

ve rasyonel üretimin hedeflendiği dönemdir. Ülkemizde uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle 1987 yılından itibaren üretim miktarımız hızla artış göstermiş, tütün üretimi optimal alanların dışına çıkarak taban araziye yerleşmiştir. Biriken stokların maliyeti yükseltmesi ve taban arazideki tütünün kalitesiz ve veriminin yüksek olması sebebiyle kaynak israfı giderek büyük boyutlara ulaşmıştır.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2008 verilerine göre Türkiye’de 1989-2009 yılları arasındaki yıllara göre tütün üretiminin değişimi Çizelge 5.6’da gösterilmiştir. 1989 yılındaki 265.590 ton tütün üretiminin 2009 yılında 77.000 tona düştüğü açıkça görülmektedir.

Çizelge 5.6:Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Üretimi (TÜİK, 2008).

YILLAR	ÜRETİM (Ton)	YILLAR	ÜRETİM (Ton)
1989	265.590	2000	208.002
1990	296.000	2001	152.571
1991	240.880	2002	161.366
1992	334.321	2003	112.158
1993	338.800	2004	133.913
1994	187.733	2005	135.247
1995	204.440	2006	98.137
1996	230.949	2007	74.585
1997	302.008	2008	93.403
1998	258.812	2009	77.000
1999	251.070		

1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu ile oluşturulan Tütün Kurulu Kararı ile ülke tütün ihtiyacı göz önüne alınarak her yıl için ayrı ayrı tütün kotası belirlenmekte idi. 1995 yılı için belirlenen ülke tütün üretim kotası 220 bin ton iken 1996 yılında belirlenen tütün kotası 235 bin ton olmuştur. 1995 yılında gerçekleşen şark tipi tütün üretimi 200 bin ton dolaylarında olurken 1996 yılında aynı tütünün tahmin edilen üretim miktarı 224 bin ton olmuştur. Kota sistemi ulusal tütün üretimini disipline etmekle birlikte, 1997 yılında bazı bölge tütünlerinin belirlenen kota seviyelerinin altında kalması sebebiyle 1997 yılı ürününe uygulanmamıştır. Ancak bu defa da Ülke tütün üretimi 300 bin tona yaklaşmış olması sebebiyle 1998 yılında yeniden tütüne kota uygulanmış ve kota miktarı 235 bin ton olarak belirlenmiştir. Üretim ise yabancı tütün de dâhil olmak üzere 251 bin ton civarında gerçekleşmiştir. 1999 yılında da uygulanan kota miktarı 210 bin ton olmuştur. Üretim ise yabancı üretimi dâhil 251 bin ton olmuştur. 2000 yılında uygulanan kota miktarı 189 bin tondur. Üretim ise 200

bin tondur. 2001 yılında uygulanan kota miktarı 150 bin ton ve üretim de yaklaşık olarak 152 bin ton olmuştur. 2002 yılında da uygulanan kota miktarı 150 bin ton ve üretim de 161 bin ton olarak gerçekleşmiştir (Gümüş,2009).

Tütün Eksperleri Derneği'nin 2010 verilerinden yararlanılarak yıllara göre Türkiye bölgesel tütün ekimi ve üretimi Çizelge 5.7'de gösterilmiştir.

Çizelge 5.7: Yıllara göre Türkiye Bölgesel Tütün Ekimi ve Üretimi (Tütün Eksperleri Derneği, 2010).

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EGE BÖLGESİ						
Alan(Hektar)	134.733	138.057	126.676	134.477	124.262	95.741
Üretici Adedi	246.616	197.570	137.907	116.055	95.650	76.183
Miktar (Ton)	92.802	104.191	66.289	82.131	83.442	60.000
MARMARA BÖLGESİ						
Alan (Hektar)	6.569	5.300	4.299	5.108	4.051	3.135
Üretici Adedi	12.979	11.779	7.293	7.945	6.224	4.538
Miktar (Ton)	10.256	8.692	6.041	8.528	7.673	4.452
KARADENİZ BÖLGESİ						
Alan (Hektar)	33.057	29.097	25.315	24.214	25.321	21.07
Üretici Adedi	77.911	74.623	51.858	40.048	39.733	33.730
Miktar (Ton)	23.034	24.235	15.422	16.271	17.624	19.193
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ						
Alan (Hektar)	3.537	4.771	4.433	5.712	7.843	5.413
Üretici Adedi	23.928	23.182	22.982	20.988	21.801	20.385
Miktar (Ton)	3.882	4.455	4.816	5.307	6.266	4.213
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						
Alan (Hektar)	20.971	22.233	22.893	23.200	23.983	20.770
Üretici Adedi	117.038	98.728	98.546	97.838	88.904	87.578
Miktar (Ton)	22.597	17.948	19.590	21.676	20.242	18.220
TOPLAM						
Alan (Hektar)	198.827	199.458	183.616	194.715	185.460	146.166
Üretici Adedi	478.472	405.882	318.496	282.874	252.312	222.414
Miktar (Ton)	152.571	159.521	112.158	135.917	135.247	96.000

03.01.2002 tarihinde kabul edilen ve tütün politikalarını yeniden biçimlendiren, 4733 sayılı kanunun (Tütün Kanunu) 6. maddesi gereği; “sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları, tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirlenir” (Resmi Gazete) ibaresiyle devlet tütünde “destekleme alımı” yapmaktan tedrici olarak çekilmiş ve üretim kotası belirleme ve destekleme alım fiyatı uygulamalarına son verilmiştir. Böylelikle tütün üretimi ve satım düzenlemeleri büyük ölçüde özel sektöre devredilmiştir. Bu yasa sonucunda 2002 yılından itibaren Türkiye’de tütün üretim alanı, miktarı ve üretici sayısında dikkat çekici bir azalış olmuştur. Öyle ki, Türkiye

genelinde 1980’li yıllarda 550 000 adet ekici mevcut iken 2006 yılında 220 000 civarında tespit edilmiştir (Gümüş,2009). Uygulanan kotalar ve düşük fiyat politikası ile birçok ekici tütün üretiminden vazgeçmiştir.

5.1.5 Türkiye tütün tüketimi

Geçen yüzyılın başından itibaren sigara sanayindeki ve tütün teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak, dünyada sigara tüketimi hızla artmış, reklamlar sayesinde ve çok uluslu şirketlerin pazarlama taktikleri ve dağıtımdaki becerileri ile marka sigaralar bütün dünyada büyük bir hızla yayılmış ve yerli sigaraların yerini almıştır. Çizelge 5.8’de de görüleceği üzere ülkemizin yaprak tütün tüketimi çoğunlukla 45-80 bin ton civarındadır. Sigara fabrikaları şark tipi tütünün dışında yabancı tütün alımları da yapmaktadırlar.

Çizelge 5.8: 1994-2001 Yılları Arasında Tekelin Sigara Fabrikalarına Verdiği Tütün Miktarı (TÜİK, 2008).

YILLAR	MİKTAR (TON)	YILLAR	MİKTAR (TON)
1994	80.391	1998	53.520
1995	66.595	1999	42.118
1996	55.143	2000	43.246
1997	52.224	2001	43.111

5.1.6 Türkiye tütün ticareti

Türkiye, oryantal tütün yetiştiriciliği yapan ülkelerin başında yer almakta ve dünyadaki oriental tütünün yaklaşık % 35-40’ını üretmektedir. Türkiye’nin rakibi durumunda olan Yunanistan, Bulgaristan ve (eski) Yugoslavya gibi ülkelerde, son yıllarda, tütün üretimini olumsuz yönde etkileyen bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler Türkiye’nin üretim ve ihracatındaki liderlik konumunu güçlendirmiştir.

Türkiye ihtiyaca göre iç ve dış talebi karşılayacak miktarlarda tütün üretmek durumundadır. Türkiye’den her yıl başta ABD ve AB olmak üzere yaklaşık 50 ülkeye ortalama 117.000 ton tütün ihraç edilmekte ve yaklaşık 430 milyon dolar civarında ihracat geliri sağlanmaktadır.

Çizelge 5.9’de 2002-2009 yılları arasında Türkiye tütün ithalat miktarı ve bedeli, tütün ihracat miktarı ve bedeli gösterilmektedir.

Çizelge 5.9: 2002-2009 Yılları Arasında Türkiye Tütün Ticareti (TEKEL ve TAPDK kayıtlarından).

Yıllar	Tütün İhracat Miktarı (Ton)	Tütün İhracat Bedeli (ABD Dolar)	Tütün İthalat Miktarı (Ton)	Tütün İthalat Bedeli (ABD Dolar)
2002	88.850	279.871.000	55.800	207.083.000
2003	112.430	330.281.700	69.900	200.765.000
2004	106.988	388.466.600	57.300	221.100.000
2005	134.533	476.377.000	67.120	272.400.000
2006	127.976	497.043.200	66.550	252.800.000
2007	113.943	449.753.000	70.000	292.900.000
2008	152.033	428.442.000	83.600	372.600.000
2009	97.184	480.231.989	77.266	388.550.651

5.2 Adıyaman’da Tütün Üretimi

Tütün üretiminde Türkiye’de önemli bir yere sahip olan Adıyaman, 1990’lı yılların sonunda uygulanmaya başlanan kotalar ve 2002 yılında yürürlüğe giren Tütün Kanunu ile birlikte tütün üretiminde ve pazarlamasında büyük sorunlar yaşamaktadır.

Son yıllarda (2007 ve sonrası), Ege Bölgesi’nde tütün üretim maliyetleri yüksek olduğundan tütün üretiminde azalma meydana gelmiştir. Çiftçiler, verilen fiyatlardan para kazanamadıklarından dolayı alternatif ürünlere yönelmektedirler. Dolayısıyla yurtdışından gelen talepler karşılanamamaktadır. Bu nedenle, tütün üreticisi şirketler, Ege tütününü alternatif yerlerde yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Adıyaman ili, iklim ve toprak yapısının uygun olması ve tütün üretim deneyimine sahip olması ile bu alternatifler içinde önemli bir yere sahiptir. Adıyaman ilinde tütün üretimi genellikle sarp ve çok parçalı arazilerde gerçekleştirilmekte olup en geniş alana sahip tütün üreticisinin elindeki arazi 3 dekarı geçmemektedir. Üretici başına düşen arazi miktarı ortalama 2 dekar olup arazi kiralama usulüyle tütün üretimi yapılmaktadır. Temel olarak tütün üretiminde ova köyleri ve dağ köyleri denen ikili bir gruplaşma mevcut olup, dağ köylerinde tütün yetiştiriciliği arazi azlığı nedeniyle daha zor koşullarda yapılmakta iken, ova köylerinde daha avantajlı tütün yetiştiriciliği yapılabilmektedir.

Bununla birlikte Adıyaman dağ köylerinde yetişen tütün; kullanılan tohumun kaliteli olması, hava ve suyun sert olması ve çiftlik gübresi kullanımı nedeniyle daha verimli ve kalitelidir. Ova köylerinde ise kalite miktarı dağ köylerine göre daha düşüktür.

Tütün üretiminde susuz ve sulu tarım uygulamaları verim artışında önemli rol oynamaktadır. Sulama yapılmayan arazilerde ortalama 100-150 kg/dekar verim elde edilirken, sulama yapılan arazilerde 200-350 kg/dekar verim elde edilmektedir.

Adıyaman ilinde Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olmayan tütün yetiştiricilerinin ektiği tütün miktarı oldukça yüksek olup mevcut verilerin 3-4 katıdır. Bu anlamda 2010 yılı Adıyaman genelinde 35.771 dekar ekili alan tespit edilmiş olup üretim miktarı 3.629 ton olarak belirlenmiştir. 2011 yılı tahmini veriler ise 32.225 dekar ekilen alan mevcut olup 3.786 ton tütün hasadı gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. 2010 yılı için dekar başına verimlilik 90 kg. iken 2011 yılında 100 kg. olması beklenmektedir (Tütün Eksperleri Derneği, 2010).

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu (TAPDK) koordinasyonunda 27 Ocak 2011 tarihinde gerçekleştirilen 'Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde üretilerek yasadışı yollarla satışı yapılan sarmalık kıyılmış tütünün yasal zemine çekilmesi' konulu toplantı raporuna göre, 2010 yılında Adıyaman ilinde mevcut üretici sayısı 6.000 kişi olup üretim miktarı 3.000 ton olarak belirtilmektedir. Adıyaman ilinde tütün üretiminin yaygın olmasının temel nedenlerinden biri, bu bölgede yetişen tütünün kıyılmak suretiyle içilebilen özelliklere sahip bir tütün olması ve bölge insanının geçmişten bugüne sarmalık kıyılmış tütün mamulü tüketim alışkanlıklarıdır.

Adıyaman merkez ve köyleriyle birlikte yaklaşık 10.000 kişi tütün tarımıyla uğraşmaktadır. Üretim yönteminin emek yoğun bir şekilde tüm aileyi içine alacak şekilde yapıldığını düşündüğümüzde tütün üretiminde etkilenen yaklaşık 40.000 kişilik bir nüfusun varlığı söz konusu olmaktadır. Adıyaman ilinde yapılan tütün yetiştiriciliğinin kendine has üretim tekniğinden ve bakımından kaynaklanan özel durumlar söz konusudur.

Sulama tekniği, tepe kırma ve filiz alma gibi işlemler yapılmaktadır. Bunun yanında tavlama ve işlenmesinde kullanılan yöntemler Adıyaman tütününü renk, koku ve tat olarak Anadolu'da yetiştirilen diğer tütünlerden farklı kılmıştır.

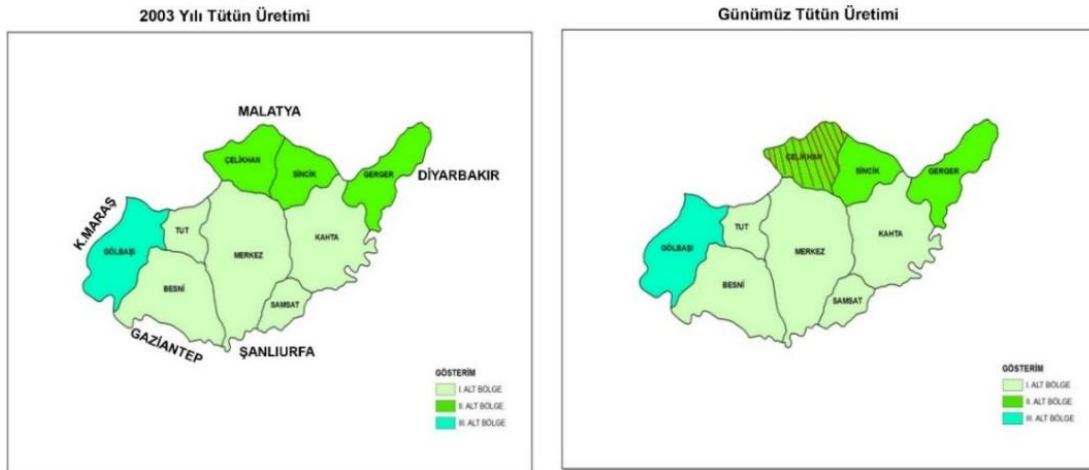
Adıyaman tütününü diğer tütünlerden ayıran en büyük özellik, hiçbir katkı maddesi eklemenden tek başına sarmalık olarak içilebilen özellikte bir tütün olmasıdır. Adıyaman tütününü sarı rengi, kendine has kokusu ve içimiyle şark tip tütün ile Amerikan tipi tütünler arasında, harmansız, katkısız ve ayrıca hem sigaralık, hem de pipoluk olarak değerlendirilebilen, piyasada rahatça alıcı bulabilen bir tütündür.

Adıyaman'ın tütün konusunda en yoğun tarım uygulamalarının yapıldığı Çelikhan'da tütün kültürü, yaklaşık yüz elli yıldır süregelen bir geçim kaynağı olup ekilebilir

tarım arazileri içerisinde tütün yetiştiriciliğinin payı % 60-70 civarındadır. Çelikhan'da ortalama, 18-20 bin dekar alanda, Adıyaman'ın tümünde ise 32 bin dekar arazide tütün tarımı yapılmaktadır. Çelikhan merkez, Pınarbaşı ve çevre köyler dâhil halkın büyük çoğunluğu tütüncülük yaparak geçimini sağlamaktadır. Yaklaşık 3500 aile direkt tütün tarımının içindedir. Yaklaşık olarak 500 aile de yarıcılık yapmak suretiyle geçimini tütünle sağlamaktadır (Gümüş, 2009).

Tütün üretiminin düşmesiyle Adıyaman bölgesinde göç sorunu da ortaya çıkmıştır. 2000 yılına kadar, Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde en az göç veren illerden birisidir. Bunun en büyük nedeni de tütündür. Ancak, yukarıdaki çizelgede görüldüğü gibi ekici sayısı ve tütün ekim alanları günümüze kadar giderek daralmıştır. Tütün ekim alanlarının daralması yani tütün ekimine kota getirilmesi sonucu Adıyaman halkını dışarıya göç ve işsizlik ile karşı karşıya getirmiştir.

Şekil 5.1'de Adıyaman bölgesinin alt bölgelerinde 2003 yılı tütün üretimi ile 2014 tütün üretimi gösterilmiştir. Şekil 5.1'deki haritalar incelendiğinde 2003 yılında Adıyaman'ın bütün bölgelerinde tütün üretimi yapılırken, 2014 yılında sadece Çelikhan'da tütün üretimi yapılmaktadır. Çizelge 5.10'da ise Adıyaman bölgesi'nde üretilen tütünün yıllara göre dağılımı verilmiştir. 1995-2010 yılları arasındaki tütün üretiminin azaldığı görülmektedir.

→ Şekilde Adıyaman bölgesinin alt bölgeleri verilmiştir,

Tütün üretimine bakıldığında 2003 yılında
2. alt bölge toplam üretimin %79' nu
1. alt bölge toplam üretimin %20'sini
geri kalanı 3. alt bölge oluşturmuş.

→ Adıyamanın bütün bölgelerinde tütün üretimi var

Günümüzde tütün üretimi sadece Çelikhanda yapılmaktadır.

Şekil 5.1: Adıyaman'da 2003-2014 tütün üretilen yerler.

Çizelge 5.10: Adıyaman’da üretilen tütünün yıllara göre dağılımı.

YIL	BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Bitkisel Üretim Alanı (Hasat Edilen): Tütün (Hektar)
1995	TRC12	Adıyaman	15364
1996	TRC12	Adıyaman	16682
1997	TRC12	Adıyaman	28375
1998	TRC12	Adıyaman	33465
1999	TRC12	Adıyaman	25096
2000	TRC12	Adıyaman	19038
2001	TRC12	Adıyaman	10469
2002	TRC12	Adıyaman	5389
2003	TRC12	Adıyaman	9308
2004	TRC12	Adıyaman	9138
2005	TRC12	Adıyaman	9886
2006	TRC12	Adıyaman	8785
2007	TRC12	Adıyaman	8997
2008	TRC12	Adıyaman	8687
2009	TRC12	Adıyaman	1120
2010	TRC12	Adıyaman	1941

Türkiye’nin geleneksel ihraç ürünlerinden olan tütün, Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde yetiştirilmektedir. Tabii ekolojisinin meyilli kıraç ve gübrelenmeyen araziler olmasına rağmen, zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle tütün yetiştiriciliği, kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük oranda düşmüştür.

Türkiye’de sigara tüketimi 168.000 tondur. Bu da 8,4 milyar sigara demektir. Bir paket sigaranın ortalama fiyatını 5 lira kabul edersek, sigara pazarının değeri 42 milyar liradır. Bunun da yaklaşık 30 milyar lirası vergidir. Bu vergiler, Savunma Sanayi Fonu, Eğitime Yardım Fonu, Sağlık Hizmetleri Fonu, Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu’na önemli kaynak teşkil etmektedir.

09.01.2002 tarihli 4733 sayılı Tütün Yasası’nda tütün ve tütün mamullerinin ithalatını kolaylaştırıcı hükümlere yer verilmiştir. Yine yasanın 6. maddesinde diğer düzenlemelerin yanında tütün ve sigara ithaliyle ilgili düzenlemeler getirilmiştir. Bu durum dünyadaki stok fazlası tütünlerin ülkemize rahatlıkla girmesine neden olabilmektedir.

Özel sektör sözleşmeyle ürün alımı yapmaktadır. Bu konuda ilgili devlet kuruluşlarının yoğun çalışmalarına rağmen kayda değer ölçüde üretim artışı sağlanamamıştır. Gümrük Birliği sebebiyle gümrüksüz olarak ülkemize giren

sigaralarla yerli sigaraların rekabet edebilmesi için ilgili sektörün bir süre korunmasında yarar görülmektedir. Aksi durumda ülkemizin gerek tütünde gerekse sigarada uzun vadede dışa bağımlı olması kaçınılmaz olacaktır. Diğer yandan sigara imalatı ve tütün üretimi ile uğraşan kesimin istihdam imkânının önümüzdeki yıllarda giderek bir sorun teşkil etmemesi için şimdiden bazı tedbirlerin alınması önem arz etmektedir. Tütün geleneksel yöntemlerle üretilmekte, bu nedenle de yılın 12 ayında istihdam olanağı sağlamaktadır.

5.3 Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Adıyaman İli Kırsal Kalkınma ile ilgili Planlar, Projeler ve Yatırımlar

Dokuzuncu Kalkınma Planı, GAP Master Planı (1989), GAP Bölge Bölge Kalkınma Planı (2002), GAP Eylem Planı (2008-2012), Türkiye Turizm Stratejisi (2007-2023), Ulusal Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013) ve Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Araştırma alanı için dikkate alınması gereken üst ölçekli plan ve stratejilerdir.

Araştırma alanı, Fırat ve Dicle Havzası'nın bir bölümünü kapsayan Yukarı Mezopotamya Ovaları'ndaki su ve toprak kaynaklarını kullanarak; ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel gelişmeyi içeren sürdürülebilir insani kalkınmaya yönelik olarak geliştirmeyi hedefleyen, entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak tanımlanmış olan Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındadır.

Başlangıçta su ve toprak kaynaklarını geliştirme amaçlı olarak tasarlanan GAP, 1989 yılında tamamlanan GAP Master Planı ile çok sektörlü entegre bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmüştür. Baraj, hidroelektrik santraller ve sulama yapılarının inşasına koşut olarak, tarımsal ve sınai kalkınma, kırsal-kentsel altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık vb. alanlardaki gelişmenin birbirleriyle ilişkili projeler demeti olarak ele alınması hedeflenmiştir. Bu faaliyetler arasındaki eşgüdümü sağlamak üzere, 1989'da Başbakanlığa bağlı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

GAP, 9 ilin (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmaktadır. GAP kapsamındaki illerin arazi ve nüfus büyüklüğü, Türkiye'nin ortalama yüzde 10'u civarındadır.

1989 yılında hazırlanan Master Plan ve 2002 yılında yapılan revizyon ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan

GAP, çok sektörlü, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi haline gelmiştir.

Dünyanın sayılı projeleri arasında yeralan GAP, çok kapsamlı ve bu ölçüde de maliyetli bir projedir. Sadece GAP Master Planı'nın belirlediği hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için yapılması öngörülen kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı 2008 yılı fiyatlarıyla toplam 41.22 milyar TL'dir. 2007 sonuna kadar 25,6 milyar TL harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme yüzde 62,2 düzeyine ulaşmış bulunmaktadır.

Bölgenin zengin su kaynaklarını sulama ve enerji üretimi amacıyla değerlendirmek üzere oluşturulan 13 büyük proje kapsamında 22 baraj ve 19 hidroelektrik santral inşası, 7485 MW (Megawatt) kurulu güç ile yılda 27 milyar kWh (kilowatt) enerji üretilecek ve yaklaşık 1.7 milyon hektar alan sulamaya açılacaktır. Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesinin sonucu olarak tarım, sanayi, kırsal-kentsel altyapı, ile eğitim ve sağlık ve diğer hizmetler geliştirilecektir.

GAP kapsamındaki sulama yatırımları ele alındığında öncelik su depolama yapılarına (barajlara) verilmiş, 15 baraj tamamlanmış; 1 milyon ha alanı sulayacak su depolama kapasitesi oluşturulmuştur. GAP Bölgesi'nde 2008 yılı itibarıyla Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 272 bin 972 hektar alan sulamaya açılmıştır. Diğer bir ifadeyle sulama yatırımlarının ancak yüzde 15'i gerçekleştirilmiştir.

Bölge gelişmesinin temel bileşeni olan üretimin çeşitlendirilmesi ve buna bağlı olarak tarımsal sanayinin geliştirilmesi sulama yatırımlarının gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu nedenle sulama altyapısının öncelikle ve kısa sürede tamamlanması büyük önem taşımaktadır.

Diğer yandan, işsizlik, nitelikli işgücünün yetersiz oluşu, eğitim altyapısının yetersizliği, nüfusun eğitim düzeyinin düşüklüğü, sağlık altyapısının ve hizmetlerinin yetersizliği, içme ve kullanma suyuna erişimdeki sıkıntılar, kırsal altyapının tamamlanamamış olması, sanayi ve enerji altyapısının yetersizliği ve bölge içinde sermaye birikiminin sağlanamaması, GAP Bölgesi'nin en önemli sorunları olmaya devam etmektedir. Özellikle demografik gelişmelerin karşısında bu sorunların boyutu daha da artmaktadır.

Ekonominin gelişmesi ve hızlı istihdam artışının sağlanması için özel sektör yatırımlarının bölgeye çekilmesi zorunluluk arz etmektedir. Yatırım ortamının cazip

hale getirilebilmesi için ulaştırma, enerji, sanayi ve kentsel altyapı hizmetlerinin yeterli düzeye ulaşması, firmaların finans kaynaklarına erişiminin kolaylaştırılması, bölgenin üretim yapısına uygun teşvik mekanizmasının oluşturulması, bölgedeki diğer kurumsal hizmetlerin etkinleştirilmesi ve sosyal yaşam ortamının iyileştirilmesi özel önem taşımaktadır.

DPT tarafından hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda da ifade edildiğı gibi, Güneydoğı Anadolu Projesi çalışmaları devam etmektedir. GAP, artık sadece enerji ve sulama yatırımlarından oluşan bir altyapı projesi olarak değil, yeni kurulacak kalkınma ajanslarının ortak işbirliğı platformundan da yararlanarak yerel girişimleri harekete geçiren entegre bir bölgesel gelişme programı olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda, modern sulama tekniklerinin uygulanması, ulaşım ve konut altyapısının tamamlanması, rekabetçi ürün türlerine geçişi, pazarlama olanaklarının genişletilmesi, insan kaynakları ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi, doğal ve kültürel dokunun değerlendirilmesi gibi ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeyi kolaylaştırıcı yeni politikalar uygulanarak bölgenin rekabet gündemi desteklenecektir.

5.3.1 GAP (Güneydoğı Anadolu Projesi) kalkınma planı (2002)

GAP'ın 2010 yılında bitirileceğı kabulüyle, 2005 yılını hedef alan Master Plan'ın revize edilmesi amacıyla BKİ (Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yapılmıştır. Master Plan'daki kalkınma ve gelişim seçenekleri ile nüfus ve sektörel projeksiyonlar, proje maliyetleri, finansman gibi rakamsal değerlerin güncellendiğı Bölge Kalkınma Planı, GAP'ı tamamlayabilmek için gerekli hedef ve stratejileri ortaya koymuştur.

5.3.2 GAP (Güneydoğı Anadolu Projesi) eylem planı (2008-2012)

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, GAP'ın enerji ve sulama yatırımlarından oluşan bir altyapı projesi olarak değil, yeni kurulacak kalkınma ajansları aracılığı ile entegre bir bölgesel kalkınma programı olarak ele alınması gerektiğı belirtilmiştir. 2008-2012 yıllarını kapsayan Eylem Planı da bu amaca ulaşmak için sosyal, ekonomik bazda, çeşitli alt başlıklarda projeler üretilmesini öngörmüştür. Bölgeye ilişkin olarak aşağıda verilen projelerin büyük bir kısmı da bu çerçevede yürütölmektedir.

Diğer yandan, Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde, ülke genelinde kalkınma ajanslarının kurulması ve bölge kalkınma planlarının hazırlanması öngörülmüştür.

Bu kapsamda, Adıyaman-Gaziantep ve Kilis illerinde ipekyolu Kalkınma Ajansı, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde ise Karacadağ Kalkınma Ajansı kurulmuştur. Bu ajanslar bünyesinde yapılan kalkınma planları 2010 tarihli olup, içerdikleri güncel veriler, hedef ve stratejiler ile Planlama Bölgesi için önemlidir.

5.3.3 Adıyaman 1/25.000 çevre düzeni planı

GAP Bölge idaresi tarafından 1993 yılında onaylanmıştır. Atatürk Baraj Gölü'ne oldukça yakın olan kentin gelişme stratejileri ve baraj gölünün korunmasına uygun büyümesi, planın temel hedefidir.

GAP Master Planı'nda, Adıyaman-Kahta Projesi önem kazanmaktadır. Adıyaman ilinin orta ve kuzey kısmında, Atatürk Baraj Rezervuarının sağ sahilinde uzanan alanda, su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çok amaçlı bir projedir. Proje, 5 sulama projesi, 4 hidroelektrik santral ve 1 nehir santralından oluşmaktadır. 4 sulama projesinin barajlardan yararlanması, 1'inin ise Atatürk Barajı'ndan pompajla sağlanacak suyu kullanması planlanmıştır.

5.3.4 Adıyaman stratejik planı (2010-2014)

Adıyaman İl Özel İdaresi tarafından hazırlanmış olan stratejik planda, temel stratejik konular ve alt başlıklar "Eğitim, Kurumsal Gelişim, Fiziki Altyapı, Donanım ve Teknoloji Güçlendirme, ve AB Projeleri / Ar-Ge Çalışmaları" şeklinde belirlenmiştir. Stratejik planda, Adıyaman ilinin güçlü-zayıf yönleri ile fırsatlar-tehditlerinin bir arada değerlendirilmesi sonucu oluşturulan, öncelikle ele alınması gereken bu konularda saptanmış stratejiler detaylı olarak ele alınmıştır.

5.3.5 Projeler ve yatırımlar

GAP Eylem Planı Çerçevesinde Yapılacak Ana Proje ve Yatırımlar :

- 29.613 hektar alanda arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme çalışmalarının tamamlanması,
- Eski tarihli olan Adıyaman Çevre Düzeni Planı'nın yenilenmesi,
- Halihazır haritaları eksik ya da eski olan yerleşimlerde haritalar elde edilmesi ve düzenli kentleşmenin sağlanması ile altyapı projelerine altlık oluşturulması için imar planlarının yapılması,

- Toplu konut projelerine finansman sağlanması,
- İlk ve ortaöğretim ile sağlık tesislerinin artırılması,
- Adıyaman Tevsii OSB (Organize Sanayi Bölgesi) ve OSB arıtma tesisi ile yapımı devam eden Adıyaman KSS (Küçük Sanayi Sitesi) 2. Kısım, Besni ve Kahta KSS projelerinin tamamlanması,
- İlde Bölge Su Ürünleri Merkezi'nin ve ilgili yapılanmanın oluşturulması,

İlde bulunan toplulaştırma projeleri, Merkez, Kahta ve Samsat ilçelerinde ve Atatürk Baraj Gölü çevresinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, GAP Kırsal Kalkınma Projelerini Destekleme Programı kapsamında, GAP Bölgesinde kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik problemlerin (üretimde düşük verim, yetersiz kalite, elverişsiz pazarlama, teknoloji, eğitim, sağlık ve örgütlenme eksikliği vb.) katılımcılık ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde çözümünü ve yerel toplulukların refahını hedefleyen girişimlere fırsatlar sağlamak amacıyla, çeşitli ferdi projelerin desteklenmesine karar verilmiştir. GAP Bölgesi'nde desteklenen toplam 84 projenin 12 adedi Adıyaman ilindedir. Bu projelerin 1'i AR-GE, 4'ü eğitime erişim, 1'i kırsal altyapı, 1'i sağlığa erişim, 1'i tarım dışı gelir, 4'ü ise tarımsal üretim konularındadır.

Dünya Bankası finansmanı ile yürütülmekte olan "Doğu Anadolu Havza Rehabilitasyonu Projesi" kapsamında olan tek GAP ili, Adıyaman'dır. GAP Bölgesi'nde, Türkiye Turizm Stratejisi – 2023" çalışmasında eko-turizm ve kültür turizmi temelli bir turizm gelişimi ile inanç turizminin gelişimi hedeflenmiştir. Bu kapsamda Kahta Turizm Kenti projesi, turizm sektörüne uzun vadede stratejiler, kısa ve orta vadede ise öncelikli eylem alanları belirlemek üzere hazırlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planının (2007-2013) revizyon çalışmaları kapsamında değerlendirilmektedir. Buna ek olarak Adıyaman, "Kültür Turizmi Marka Kentleri" arasında geliştirilmesi öngörülen illerdendir. Bu çerçevede bir eylem planı hazırlanmıştır.

5.3.6 İl tarım müdürlüğü kırsal projeleri (2010-2014)

- Makine Ekipman Desteği: 2009 yılında toplam 785 çiftçiye 2.429.910,58 TL. makine ekipman hibe desteği yapılmıştır.

- Ekonomik Yatırım Desteği: 2009 yılında toplam 6 adet proje tamamlanmış olup; 2 adet proje ise devam etmektedir. Bu projelere yapılan toplam hibe tutarı 1.384.289,00 TL'dir.
- 5.Etap Kırsal Kalkınma Ekonomik Yatırım Projesi: 2009 yılında, 36 adet proje başvurusu yapılmış olup, bu projelerin 32 adedi kabul edilerek onay makamına sunulmuştur. Bu projelere toplam hibe tutarı 7.679.994,84 TL'dir.
- Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu işbirliği ile uygulanan proje kapsamında desteklenen Tut ilçesi S.S. Öğütlü Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin uygulamakta olduğu "Ortaklar Mülkiyetinde 100 başlık (50 Aile x 2 Baş/Aile) Süt Sığırcılığı" projesinde 315.780,00 TL. kredi kullanılmıştır.

Gerger ilçesi S.S. Çobanpınarı-Gündoğdu ve Yayladalı Köyleri Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin Bakanlık ile Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu işbirliğiyle uygulanan "Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi" kapsamında uygulamak istediği Ortaklar Mülkiyetinde 200 Bağ (50 Aile x 4 Baş/Aile) Süt Sığırcılığı Projesinin 2010 Yılı Yatırım Programından desteklenmesi için Bakanlığa teklifte bulunulmuştur.

Gölbaşı ilçesi S.S. Gölbaşı Merkez Tarımsal Kalkınma Kooperatifine GAP Eylem Planı çerçevesinde 2008 Yılı Yatırım Programından desteklenen Ortaklar Mülkiyetinde 300 Başlık Damızlık Sığır Yetiştiriciliği (50 Aile x 6 Baş/Aile) projesinde 700.157,00 TL. kredi kullanılmıştır.

- Süt Sığırcılığı Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi: 2009 yılında Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi, Modern Eğletmelerin Kurulması ve Hayvansal üretimde verimlilik ve kalitenin artırılması çalışmalarında 6 çiftçi 450 bağ kapasiteli %40 hibe destekli projeye başvuruda bulunmuşlardır. Bu başvurular Bakanlık onayına sunulmuş olup, onaydan sonra gerekli çalışmalar yapılacaktır.

5.3.7 SODES birimi tarafından uygulanan ve incelenen projeler

GAP Eylem planı dahilinde yürütülen Sosyal Destek Programı (SODES) çerçevesinde özellikle tarımsal üretimin desteklenmesi amaçlı arıcılık projesi, bağcılık projesi, bodur elma yetiştiriciliği, elma yetiştiriciliği, ceviz yetiştiriciliği, sosyal

güvenceli çobanlık eğitimi organizasyonu ve istihdamı gibi projeler yürütülmektedir. Bu projeler özellik Adıyaman ilinin Tut ve Çelikhan ilçelerinde yoğunlaşmıştır. SODES çerçevesinde uygulanan bu projeler bütçeleriyle, çiftçi katkısı, finansmanı ve mevcut durumuyla ve uygulandığı bölge ile birlikte tablo halinde Çizelge 5.11’de verilmiştir.

Çizelge 5.11: Adıyaman İli - SODES Projeleri (2010)(Kaynak: Adıyaman İl Tarım Müdürlüğü).

Proje Adı	Bütçesi	Finansmanı	Çiftçi Katkısı	Mevcut Durum	Uygulandığı Bölge
Arıcılık Projesi	124 000 TL	GAP İdaresi	37 200 TL	Çiftçi belirlenmesi yapılmış ihale aşamasındadır.	Tut İlçesi ve Köyleri
Bağcılık Projesi	99 254 TL	GAP İdaresi	29 776,20 TL	İhalesi yapıldı. Çiftçilere Fidanlar dağıtılmıştır.	Tut İlçesi ve Köyleri
Bodur Elma Yetiştiriciliği	208 600 TL	GAP İdaresi	62 680 TL	İhalesi yapıldı. Çiftçilere Fidanlar dağıtılmıştır.	Tut İlçesi ve Köyleri
Arıcılık Projesi	201 500 TL	GAP İdaresi	60 450 TL	İhalesi yapıldı. Çiftçiye teslim edilecek.	Çelikhan İlçesi ve Köyleri
Elma Yetiştiriciliği	253 004 TL	GAP İdaresi	75 902 TL	Çiftçi tespiti yapılmaktadır.	Çelikhan Havzası ve Köyleri
Ceviz Yetiştiriciliği	190 308 TL	GAP İdaresi	57 093 TL	Çiftçi tespiti yapılmaktadır.	Çelikhan Havzası ve Köyleri
Sosyal Güvenceli Çobanlık Eğitimi Organizasyonu ve İstihdamı	348 495 Auro	GAP İdaresi	34 849 Auro	Finansman Kuruluş Tarafından İncelenmektedir.	Adıyaman ve İlçelere Bağlı Tüm Köyler
GAP Halkaları Koyunculuk Projesi	217 500 TL	GAP İdaresi	Yok	Finansman Kuruluş Tarafından İncelenmektedir.	Adıyaman Merkez Dağkuyucak Köyü

5.3.8 Adıyaman stratejik planı (2010-2014)

Adıyaman il merkezinde 2.500 kişilik spor salonu, 400 yataklı Devlet Hastanesi ile Gerger ve Besni Devlet Hastaneleri yapılması, il genelindeki büyük ölçekli sosyal altyapı projeleridir. Ayrıca Adıyaman Üniversitesi bünyesinde birçok yatırım planlanmaktadır. Besni, Kahta ve Adıyaman Toplum Merkezi yapılması diğer sosyal projeler arasındadır.

Çizelge 5.12’de organik tarımın yaygınlaştırılması, mera hizmetleri, çayır mera yem bitkileri, bitkisel üretimleri geliştirme, hayvancılığı geliştirme, su ürünleri üretimini geliştirme, sorunlu tarım alanları tesisi ve iyileştirme, hayvan hastalıkları ve

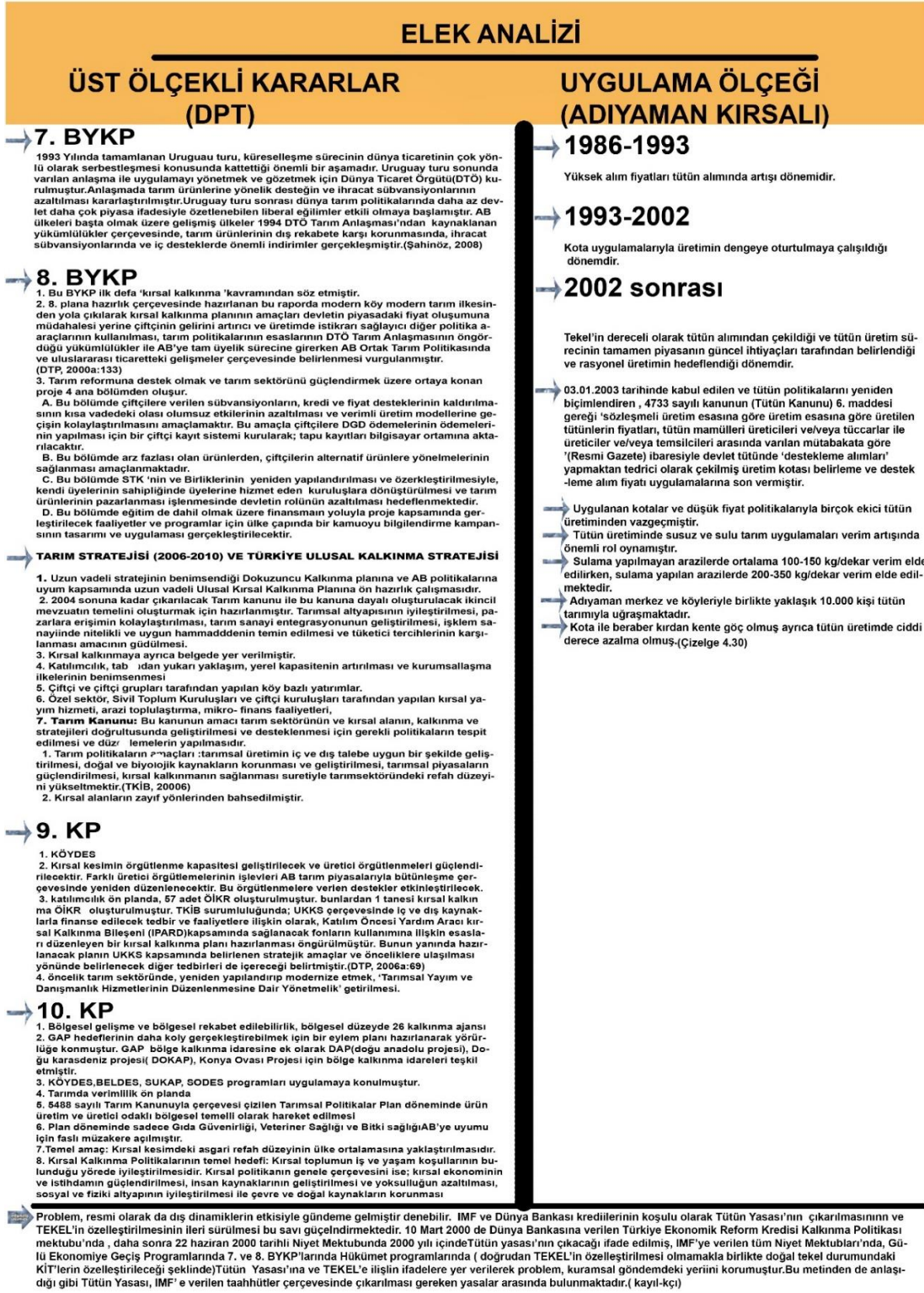
zararlarıyla mücadele, bitki hastalıkları ve zararlarıyla mücadele gibi konulardaki projeler Adıyaman ili tarım projeleri arasındadır. Tarım sektörü alanına giren bu projeler 01.01.2009 tarihinde başlatılmış olup 31.12.2009 tarihinde bitmiştir. Projelerle ilgili diğer ayrıntılar Çizelge 5.12’de mevcuttur.

Çizelge 5.12: Adıyaman İli - Tarım Projeleri İle İlgili Bilgiler (Kaynak: Adıyaman İl Tarım Müdürlüğü).

Sıra No	Proje No	Proje Adı ve Karakteristiği	İlçesi	Proje Bedeli (Bin TL)	Yılı Ödeneği (Bin TL)	Gelen Ödenek (Bin TL)	Yılı Harcaması (Bin TL)	Fiziki Gerçekleşme		Projenin Durumu
								Yılı	Proje Bütününe göre	
1	1997 A02 0030	Organik Tarımın Yaygınlaştırılması	Merk ez Ve	53,00	53,00	52,40	49,28	175	175	x
2	0	Mera Hizmetleri	Merk ez Ve	240,00	240,00	306,00	212,00	100	100	x
3	1991 A02 0030	Çayır Mera Yem Bitkileri	Merk ez Ve	6,00	6,00	5,04	4,48	117	117	x
4	1979 A02 0010	Bitkisel Üretim Gel. Prj.	Merk ez Ve	57,00	57,00	48,20	39,71	73	73	x
5	1979 A03 0090	Hayvancılığı Geliştirme Projesi	Merk ez Ve	40,00	40,00	16,85	15,78	100	100	x
6	1985 A04 0220	Su Ürünleri Üretimini Gel. Prj.	Merk ez Ve	8,00	8,00	8,00	5,70	100	100	x
7	2002 A02 0010	Sorunlu Tar. Alan. Tes. Ve İyileş. Prj.	Merk ez Ve	4,00	4,00	579,00	542,00	100	100	x
8	2000 A02 0020	Tarımsal Yayın Hiz. Des. Prj.	Merk ez Ve	10,00	10,00	80,00	70,00	100	100	x
9	2003 A02 0030	Bitki Hast. Ve Zar. Mücadele Prj.	Merk ez Ve	244,00	244,00	258,00	232,00	100	100	x
10	2003 A03 0020	Hayvan Hast. Ve Zar. Mücadele Prj.	Merk ez Ve	160,00	160,00	96,00	90,00	256	256	x
11	1981 A04 0120	Su Ürünleri Krl. Ve Kor. Komt. Hiz. Prj.	Merk ez Ve	5,50	5,50	2,00	0,00	256	256	x
Toplam						827,50	827,50	1.451,49	1.260,95	

Çizelge 5.13’de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin yayınlamış olduğu kalkınma planları doğrultusunda üst ölçekli kararlar ile uygulama ölçeği (Adıyaman kırsalı) karşılaştırılarak tablo halinde gösterilmiştir. Üst ölçekli kararlar ile uygulamaların uygulama ölçeği üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Çizelge 5:13: Elek Analizi (Kalkınma Planlarından yararlanılarak tez kapsamında üretilmiştir.).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal kalkınma çalışmaları kırsal alanların fiziki, sosyal ve ekonomik şartların optimum bir yaşam seviyesine ulaştırılmasını, istihdam sorununu çözerek kırsal alanların yok olmasına yol açacak göç hareketlerini önlemeye, bu nedenle kırsal nüfusun bulundukları yerde kalkındırılmasını hedefleyen çalışmalardır.

Kırsal kalkınma politikaları sadece bir yerin değil tüm ülkenin kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana bu konunun önemi unutulmamış ve her dönemde kırsal yaşamın zorluklarını gidermeye yönelik uygulamalara yer verilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları ülke ekonomisi açısından bir toparlanma, altyapıyı geliştirme ve birçok alanda eksik olan yasal düzenlemeleri gerçekleştirme dönemi olmuş ve devletçilik politikaları ön plana çıkmıştır. 1960'lı yıllarda ise kalkınma çabalarının ancak planlı bir yaklaşımla anlam kazanacağı görüşü ile Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmaya başlanmıştır. Kalkınma planları; ülkenin bir dönem öncesi değerlendirilerek, sektörel analizler yapılarak ve mevcut durumdan yola çıkılarak, sorun ve bunlara yönelik çözümler belirlenerek yeni dönemde izlenmesi gereken politikalar hazırlanmıştır. Kalkınma planları kamu kesiminin faaliyetlerini bu planlar doğrultusunda belirlemesi için emredici bir nitelik kazanmıştır. Özel sektör için ise daha çok yol gösterici olmuştur. Bu planlar çerçevesinde her plan döneminde kırsal nüfusun kalkındırılmasına yönelik çeşitli stratejiler belirlenmiş, modeller oluşturulmuş ve kırsal alanların ekonomik koşullarının iyileştirilmesi için tarım sektörüne yönelik destekleyici politikalar oluşturulmuştur.

Ancak büyük uğraşlar sonucu hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında belirlenen politikalar çoğu zaman uygulamaya konulamamıştır. Siyasi istikrarsızlıklar, hükümet değişiklikleri, iç ve dış kaynaklı ekonomik krizler, dünya ticaretindeki gelişmeler planların istenildiği şekilde uygulanmasını engellemiş ve çoğu zaman hazırlanan planlar sadece bir belge olarak kalmıştır.

Kalkınma planları daha çok Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin hızlandığı 2000'li yıllarda işlerlik kazanmaya başlamıştır. Buna paralel olarak; kırsal kalkınma konusu da AB ile ilişkiler çerçevesinde önem kazanarak konuyla ilgili sistemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye'nin AB'ye üye olma sürecinde, içinde bulunduğumuz Dokuzuncu Plan dönemini içine alan 2007-2013 arası yıllar esas alınmıştır. Bu dönemle ilgili olarak AB kırsal kalkınma finansmanı sağlanması için 2007 yılında ulusal kırsal kalkınma planı hazırlanarak, AB komisyonu tarafından kabul edilmiştir.

Küreselleşme sürecinde, dünya ticaretinin gittikçe serbestleşmesi ve DTÖ kurulması sonucu Türkiye'yi de önemli ölçüde etkileyecek tarım ürünleri ticareti ile ilgili bir takım kararlar ve AB'ye uyum sürecinde istenilen birtakım düzenlemeler son yıllarda Türkiye'nin tarımsal ve kırsal kalkınma politikalarında belirleyici rol oynamaktadır.

Bununla birlikte; Türkiye'de kırsal alanda fiziki ve beşeri koşullardan kaynaklanan çok sayıda ve birbirine bağlı sorunlar, etkili bir kırsal kalkınmanın sağlanması konusunda zorluklara yol açmakta ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak sürecin hızlı işlenmesini engellemektedir. Kırsal alanları yakından ilgilendiren tarım sektörü ile ilgili sorunlar başta olmak üzere, kırsal alanların Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana aşılamamış yerleşim, arazi kullanımı, ilkel üretim koşulları sorunları ile eğitim, sağlık, altyapı sorunlarının giderilmesi büyük çaba ve zaman gerektirmektedir. Bu sorunların başında kır yerleşmelerinin yerleşme düzeninin (dağınık yerleşme ve kır yerleşim yerleri sayısının fazlalığı) plansız yapılanması ve altyapı eksikliği (yol, su, iletişim vb.) ile ilgili sorunlar gelmektedir. Bunların yanında; yine kırsal alanların temel ekonomik faaliyeti olan tarım sektöründe arazilerin çeşitli sebeplerle çok parçalı olması, sulama sistemlerinin ve kanallarının olmayışı, mülkiyet yapısı, topraksız çiftçilerin çok sayıda olması, tarıma dayalı sanayinin gelişmemesi, tarımda gizli işsizlik, tarımda makineleşmeyle ortaya çıkan işgücü fazlalığı, tarımsal işletmelerin piyasa koşullarında rekabet edecek düzeyde yeterince büyük olmaması, tarımda teknoloji kullanımı eksikliği, ilkel yöntemlerin yaygın olarak kullanılması, kırsal alanda sosyal hizmetlerden eğitim ve sağlık konularında hizmet eksikliği ve kırsal alanların olumsuz koşulları nedeniyle göç olgusu önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır.

Kalkınma planları incelendiği zaman uzun yıllar boyunca kırsal kalkınma konusunun tam olarak algılanmadığı dikkat çekmektedir. Planlarda bu konuya çok az yer verilmiş ve ulusal öncelikler içerisinde yer almamıştır. Tarım reformu için atılan adımlar hep yarım kalmış ve 2001 yılına gelinceye kadar kapsamlı bir reform sürecine başlanamamıştır.

Tarım sektörünün ve kırsal alanların geliştirilmesine dönük politika ve stratejilere yön verecek ilgili yasal düzenlemeleri içeren Tarım Kanunu henüz 2006 yılında yürürlüğe girmiştir. Önceki yıllarda bu kanunun çıkartılması için gösterilen çabalar sonuçsuz kalmıştır.

Tarım sektöründe üreticinin malının değerlendirilmesi için devlet tarafından doğrudan alım yapılarak verilen destekler yapılan dünya ticaret anlaşmaları ve AB nedeniyle kaldırılmak zorunda kalmıştır. Yine; Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımsal üreticilerin ürünlerine satış garantisi sağlayan uygulama ile bağlı olarak kurulan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) özelleştirilmeye başlanmış ve ürünlerin piyasa koşullarında satışına gidilmiştir. Ancak, üretici örgütlerinin ve kooperatiflerin yaygınlaşmamış olması ve kapasitelerinin geliştirilmemiş olması pazarlama konusunda üreticilerin sorunlarla karşılaşmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan bu tütün politikası günümüzde çok net bir şekilde işsizlik zorunlu göç gibi sonuçlara neden olduğunu görmekteyiz. Adıyaman kırsalı üzerinde yaptığımız değerlendirmede TEKEK (Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri)’in özelleşmesiyle birlikte tütün üretiminin yıldan yıla azaldığı görülmüştür. Uygulanan bu politika sadece TEKEK (Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri) işçilerini değil, 520 bin ekici ile ailelerini ve dolayısıyla tüm toplumu etkileyeceği için, uygulanan bu politikanın “makro nitelikli” bir politika olduğu söylenebilir. Tütün politikası, aynı zamanda toplum üzerindeki etkileri bakımından, kazananları/kaybedenleri içeren ve kişilerin faaliyetlerindeki takdir yetkilerini ve özgürlüklerini azaltan “düzenleyici politikalara” örnek gösterilebilir, ilgi alanı bakımından ise tamamen ekonomik nitelikli bir politika olarak tanımlanabilir.

Bununla birlikte; Türkiye’de kırsal alanda fiziki ve beşeri koşullardan kaynaklanan çok sayıda ve birbirine bağlı sorunlar, etkili bir kırsal kalkınmanın sağlanması konusunda zorluklara yol açmakta ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak

sürecin hızlı işlemlerini engellemektedir. Kırsal alanları yakından ilgilendiren tarım sektörü ile ilgili sorunlar başta olmak üzere, kırsal alanların Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana aşılamamış yerleşim, arazi kullanımı, ilkel üretim koşulları sorunları ile eğitim, sağlık, altyapı sorunlarının giderilmesi büyük çaba ve zaman gerektirmektedir. Bu sorunların başında kır yerleşmelerinin yerleşme düzeninin (dağınık yerleşme ve kır yerleşim yerleri sayısının fazlalığı) plansız yapılanması ve altyapı eksikliği (yol, su, iletişim vb.) ile ilgili sorunlar gelmektedir. Bunların yanında; yine kırsal alanların temel ekonomik faaliyeti olan tarım sektöründe arazilerin çeşitli sebeplerle çok parçalı olması, sulama sistemleri ve kanallarının olmayışı, mülkiyet yapısı, topraksız çiftçilerin çok sayıda olması, tarıma dayalı sanayinin gelişmemesi, tarımda gizli işsizlik, tarımda makineleşme ile ortaya çıkan işgücü fazlalığı, tarımsal işletmelerin piyasa koşullarında rekabet edecek düzeyde yeterince büyük olmaması, tarımda teknoloji kullanımı eksikliği, ilkel yöntemlerin yaygın olarak kullanılması, kırsal alanda sosyal hizmetler olan eğitim ve sağlık konularında hizmet eksikliği ve kırsal alanların olumsuz koşulları nedeniyle göç olgusu önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır. Bu dönemde izlenen bütün politikasını büyük ölçüde dış dinamikler şekillendirmektedir. Ayrıca bu çalışma ile 1980'lerden beri Türkiye'de uygulanan bütün politikasının aktörleri de daha net bir şekilde görülmüştür.

Tarımsal faaliyetlerde verimlilik artışının gerçekleştirilebilmesi için, geçmişten günümüze miras ve çeşitli nedenlerle parçalanmış olan arazilerin toplulaştırılması ve optimum tarımsal işletme büyüklüğünün gerçekleştirilmesi çıkarılan kanunlarla sağlanmalıdır. Tarımda pazarlama olanaklarının gelişmesi için kooperatifleşme teşvik edilmelidir. Çiftçi eğitimlerinin yaygınlaştırılması, nitelikli çiftçi yetiştirilmesi, ilgili bakanlıklar, üniversiteler ve STK (Sivil Toplum Kuruluşları) tarafından tarımsal danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, tarımsal faaliyetlerde verimlilik ve gelir artışını arttıracaktır. Bununla birlikte, tarım sektörü dışında potansiyeli bulunan yörelerde kırsal turizm, el sanatları gibi alternatif ekonomik faaliyetler teşvik edilmelidir.

Ülke genelinde kırsal alanlarda yaşayanların kalkınma çabalarına katılabilmeleri için kırsal kalkınma faaliyetleri devam etmelidir. Geçmişten çıkarılan deneyimlere göre, dünyadaki gelişmeler de takip edilerek, yörelerin fiziki, ekonomik ve sosyal yapısına

uygun olarak; kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ülkenin refahı açısından gerekli görülmektedir.

Kırsal alan sorunları ve çözüm önerileri şu şekilde sıralanabilir; Fiziki planlar yapılarak dağınık yerleşim yapısını toplu yerleşimlere dönüştürmeli. Bunun için kırsal alanlarda merkez oluşturulup sosyal aktivitelerin yapıldığı, donatıların yeterli olduğu bir yerleşim yapılabilir.

Sağlık hizmetleri erişilebilir ve ulaşılabilir olması gerekmektedir. Kalitesinin artırılması için personel desteği verilmeli ve sosyal güvencesi düşük gelirli için destekleyici birtakım programlar uygulanmalıdır. Kırsalda eğitim ve sağlık hizmetlerinden herkesin yeterli ve eşit bir şekilde yararlanabilmeleri için kamu kurumları, yerel birimler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) birlikte çalışmalıdırlar.

Ayrıca tarım sektöründe sosyal güvenlik olanaklarının iyileştirilmesi için Sosyal Güvenlik Yasası'nda çiftçilere yönelik emeklilik, prim ödeme, yaşlılık, malullük, sağlık sigortaları ile ilgili kolaylıklar sağlanmalıdır.

Ekonomik çeşitlilik sağlanmalıdır. Tarım sektörünün yanında turizm potansiyeli olan yerler değerlendirilmelidir. Son yıllarda eko-turizm yaygınlaşmış olup, doğal ortamlarda birkaç gün olsa bile şehirden uzak zaman geçirmek isteyenler dinlenmek amacıyla kırsal alanlara yönelmektedirler. Bu amaçla köylerde farklı aktiviteler geliştirilebilir. Tarımla uğraşmak isteyenler için küçük çiftlik tarzında evler yapılabilir. Yöresel el sanatları el dokumacılığı yöresel yemekler buralarda yerli ve yabancı turistlerin beğenisine sunulabilir.

Tarım sektöründe verimliliği sağlamak için devlet desteği gerekmektedir. Sulama ve kredi destekleri uygun bir biçimde önerilmelidir.

Türkiye'de tarımsal işletmelerin küçük ölçekli olması üreticilerin piyasa koşullarında rekabet etmesini ve tarımda teknoloji kullanımını engellemektedir. Bu nedenle tarımsal işletmelerde optimum büyüklük belirlenmeli ve kurulan yeni işletmelerde yasa ile bu ölçeğe uyulması sağlanmalıdır.

Kırsal kalkınmada halkın kendi çabalarının da yer alması ancak örgütlenme ile mümkün olabilecektir. Tarımda ucuz girdi sağlanması ve pazarlama aşamasında ürünlerinin pazarlamasında güçlük çekilmemesi, depolama ve nakliyyede maliyetleri azaltmak açısından üretici birlikleri ve tarımsal kooperatifler kurulması için TKİB bünyesinde ilgili birimlerce mali ve teknik anlamda destekler verilmelidir. Tarım

satış kooperatiflerinin kamudan bağımsız bir şekilde çiftçilere destek vermesi, öz denetimlerinin yapılması, özerkleştirilmesi ve piyasa koşullarında ayakta durabilecek bir yapıya kavuşturulması gereklidir.

Kırsal kalkınma politikalarıyla ilgili uygulamalarda yerinden yönetim ile etkinliği arttırmak için yerel yönetimler konuyla ilgili olarak bilgilendirilmeli, kırsal kalkınma için yerel düzeyde halka hizmet verebilecek birimler oluşturulmalıdır. Böylece yapılan uygulamaların kontrolü ve sonuçlarının değerlendirilmesi sağlanarak yeni uygulamalarda eksiklikler giderilebilir. Bu birimlerde uzman kişiler çalıştırılarak, üniversiteler veya sivil toplum kurumları ile işbirliği yapılarak halkın ihtiyaçlarına yönelik projeler hazırlanabilir ve uygulanabilir. AB fonlarının kullanılmasında bu tür yerel kırsal kalkınma kurumlarına ihtiyaç duyulacaktır.

Kırsal kalkınmada merkeziyetçi yapıdan vazgeçilmesi gerekmektedir. Kamu, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının kırsal nüfusla ilgili alınan kararlarına katılımı sağlamak için yöreyi temsil edecek heyetler oluşturulmalı ve yörenin ihtiyaçları konusunda bilgi alışverişi yapılmalıdır.

Kırsal alanlarla ilgili uygulanacak yeni politikaların işlerlik kazanabilmesi için daha önce pilot uygulamalar gerçekleştirilmelidir. Görev alacak kamu kurumları, yerel veya ulusal sivil toplum kuruluşları birbirinden haberdar olmalı ve eş güdüm sağlanmalıdır.

Yeni projelerde sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışına uygun çevreye duyarlı uygulamalara öncelik verilmelidir.

Diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de nitelikli bireylerin istihdam edilmesini teşvik edecek politikalar geliştirilmelidir.

Tarım sektöründe yapılan uygulamaları denetlemek, verilen desteklerin amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek, çiftçilikle uğraşanların sayısını belirlemek, destek vermek ve tarımsal ve kırsal politikaları hazırlarken ayrılacak olan kaynak miktarını belirlemek amacıyla çiftçi kayıt sistemi geliştirmek.

Kırsal kalkınma ile ilgili araştırma- geliştirme faaliyetlerinin arttırılması, kurumların kurumsal kapasitelerinin arttırılması, uzman personel istihdamı politikalardan beklenen sonuçların alınmasında gerekli olacaktır.

Adıyaman ilinde yapılan tütün tarımının yeniden canlandırılması için bu konuda halk, sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmesi gerekmektedir.

Ege bölgesinde yetiştirilen son yıllarda (2007 ve sonrası), ege bölgesinde tütün üretim maliyetleri yüksek olduğundan tütün üretiminde azalma meydana gelmiştir. Çiftçiler, verilen fiyatlardan para kazanamadıklarından alternatif ürünlere yönelmektedirler. Haliyle yurt dışından gelen talepler karşılanamamaktadır. Bu nedenle, tütün üreticisi şirketler, Ege tütününü alternatif yerlerde yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Adıyaman ili, iklim ve toprak yapısının uygun olması ve tütün üretim deneyimine sahip olması ile bu alternatifler içinde önemli bir yere sahiptir.

Üst ölçekli kararların uygulama ölçeğine düzenli bir şekilde uygulanması için yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Yapılacak kalkınma planları halk oylamasına sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, E., Kadriye U., Meral Ö. ve Sevinç K.** (2007). “Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarafından Yürütülen Kırsal Kalkınma Faaliyetleri ve Projeler.”, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Türktarım Dergisi, Ankara, S.173, s.15-21.
- Amin, A. ve Thrift, N.**, (1995). “Globalization, Institutional ‘Thickness’ and the Local Economy”, 91-108, Healey, P., Cameron, S., Davoudi, S.Graham ve Madanipour, A., (editörler) Managing Cities, John Wiley, Chichester.
- Bakırcı, M.**, (2007). Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar, Politikalar, Uygulama, Nobel yay., Ankara.
- Basol, K.**, (2001). Türkiye Ekonomisi, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Başkaya, F.**, (2001). Azgelişmişliğin Sürekliliği, İmge Kitabevi, Ankara.
- Brien, P. J.**, (1992). “Latin Amerikan Bağımlılık Kuramlarına Bir Eleştiri”, çeviren ve derleyen Ersoy, M., Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine, Verso Yayınları, Ankara.
- Bryden, J.M.**, (1998). “Development Strategies For Remote Rural Regions: What Do We Know So Far?”, OECD International Conference on Remote Rural Areas: Developing through Natural and Cultural Assets, Albarracin, Spain, November 5-6, 1998. Sunulmuş Bildiri.
- Çevik, Bahri ve O. Tekinel**, (1998). Kırsal Yerleşim Tekniği, Çukurova Üniv. Ziraat Fak. Yay., Adana, 1998.
- Dawkins, C.**, (2003). “Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works and Recent Developments”, Journal of Planning Literature, 18, 131-172.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)**, (1962). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)**, (1967). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)**, (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf>

- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (1978). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Alındığı tarih:07.12.2014,adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (1984). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (2000a). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Alındığı tarih:07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (2000b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Alındığı tarih:07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (2004). Tarım Stratejisi (2006-2010), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (2006a). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ‘‘Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu’’, Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (2006b). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı),** (2006c). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>

- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı)**, (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf>
- Dinler, Z.**, (1994). Bölgesel İktisat, 4. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Eraktan, G., ve Necat Ören**, (2005). “AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci ve Türkiye’ye Etkileri.”, 2005.
- Eraydın, A.**, (2004). “Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Kitabı, Cilt I, DPT-Ankara.
- Ercan, F. ve Biçer, Ö.**, (2006). “İktisat ve Kalkınma Ekonomisi: Kalkınma İdeolojisinin Sosyalizasyonu Olarak Kalkınma Ders Kitaplarının Eleştirisi”,
- European Commission**, (2003). Rural Development in The European Union. Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: <http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2003/en.pdf>,
- European Commission**, (2007). The EU Rural Development Policy 2007-2013. Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/en_2007.pdf,
- European Commission**, (2008). Agriculture and Rural Development, The Common Agricultural Policy Explained, (2003). Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: http://ec.europa.eu/agriculture/publi/capexplained/cap_en.pdf,
- European Commission**, (2003). Rural Development in The European Union. Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/index_en.htm,
- European Commission**, (2008b). CAP Reform, Rural Development, Alındığı tarih: 07.12.2014, adres: <http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev/en.pdf>,
- Girgin, İ.**, “Kırsal Sanayi ve Kalkınma İlişkileri.”, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarım ve Köy Dergisi, Ankara, 2000, S.13, s.47-51.
- Gregersen, B. ve Johnson, B.**, (1997). “Learning Economies, Innovation Systems and European Integration”, Regional Studies, 31, 479-490.
- Gülalp, H.**, (1983). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gülçubuk, B. ve Özer D.**, (2001). “Toplum Temelli Kırsal Kalkınma İlkeleri Açısından GAP Bölgesinde Tarımda/Kırsal Alanda Örgütlenme.”, GAP V. Tarım Kongresi Sanliurfa, 2007a, s.253-259.
- Gülçubuk, B.** (2005). “AB ve Türkiye’de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma”.
- Gülçubuk, B.** (2006). Kırsal Kalkınma. F. Yavuz (der.). Türkiye’de Tarım (s.68-93). Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yay., Ankara.
- Hunt, D.**, (1989). Economic Theories of Development: An Analysis of Competing Paradigms, BPCC Wheatons, Birleşik Krallık.

- Lewis W. A.**, (1966). “Sınırsız Emek Arzı ile İktisadi Kalkınma”, Çeviren: Metin Berk, İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Love, J.**, (1980). “Raul Prebisch and the Origins of the Doctrine of Unequal Exchange” *Latin American Research Review*, Vol. 15, No. 3 (1980), 45-72.
- Murray, M. ve Dunn, L.** (1995). “Capacity Building For Rural Development in the United States”, *Journal of Rural Studies*, 11, 89–97.
- Nurkse, R.**, (1966). “Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme” (Çeviren: Toskay, T.), İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazılar, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Parr, J.B.**, (1999). “Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective”, *Urban Studies*, vol.36, issue. 8, july 1999, 1247-1268.
- Peet R.**, (1999). *Theories of Development*, with Elaine Hartwick, Guilford Press, New York. **Portes, A.** (1998), “Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology”, *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24
- Rosenstein-Rodan, P.N.**, (1966). “Doğu ve Güneydoğu Avrupa’nın Gelişme Sorunları”, (Çeviren: Çakmur, L.), İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazıları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rostow, W.W.**, (1966). “Kendini Besleyen Gelişmeye Götüren Kalkış”, (Çeviren: Demirgil, Y.), İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı**, (2008). Sanayi Ve Ticaret Bakanlığı 2008 Yılı Sanayi Ve Ticaret Durum Raporu
- Scott, A. J. ve Storper, M.**, (1987). “High Technology Industry and Regional Development: A Theoretical Critique and Reconstruction”, *International Social Science Review* 112, 215-232.
- Sönmez, N. ve Girgin İ.**, (1984). Kır Yerleşimlerinin Fiziksel Planlama İlkeleri, Türkiye’nin Kalkınmasında Köy ve Köylü Faktörü, Kırsal Bölge ve Kentleşme Problemleri Semineri, T.T.K. Derneği İstanbul Şubesi Yay., İstanbul.
- Stöhr, W. B.**, (1987). “Regional Economic Development and the World Crisis”, *International Social Science Review*, 112, 187-197.
- Şahinöz, A.**, (2008). “AB ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri”.
- Terluin, I.**, (2003). “Differences in Economic Development in Rural Regions of Advanced Countries: An Overview and Critical Analysis of Theories”, *Journal of Rural Studies*, 19 (2003), 327-344.
- Tipps, D.C.**, (1973). Comparing Neural Network and Autoregressive Moving Average Techniques For The Provision Of Continuous River Flow Forecasts In Two Contrasting Catchments, *Hydrolog. Process.*, 14, 2157–2172.
- TKİB**, (2006a). Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik, Alındığı tarih: 07.12.2014 adres: <http://www.tarim.gov.tr>
- TKİB**, (2006b). Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik, Alındığı tarih: 07.12.2014 adres: <http://www.tarim.gov.tr>

- TKİB**, (2004). Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik, Alındığı tarih: 07.12.2014 adres: <http://www.tarim.gov.tr>
- TKB**, (2003). Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- TKB**, (2004). Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu, II. Tarım Şurası, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Tokgöz, E.**, (2004). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), İmaj Yay. Ankara.
- Turhan, M.S.**, (2005a). Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci (Uzmanlık Tezi), Ekim, Ankara.
- Türkay, M.**, (1995). "Gelişme İktisadının Bir Disiplin Olarak Ortaya Çıkışı", 112-139, T. İşgüden, T., Ercan, F. ve Türkay, M. (Editörler), Gelişme İktisadi :Kuram-Eleştiri-Yorum, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- TÜİK**, (2000). TÜİK (DİE) 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.
- TÜİK**, (2009). TÜİK (DİE) 2009 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.
- Urry, J.**, (1987). "Survey 12: Society, Space and Locality", Environment and Planning D:Society and Space, 5, 435-444.
- Arslan, Y., B., Ö.**, (2007). "Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilirlik, Kırsal Kalkınma ve Mevcut Sorunlar.", GAP V. Tarım Kongresi 17-19 Ekim 2007, Şanlıurfa
- Yavilioğlu, C.**, (2002a). "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 59-77
- Yavilioğlu, C.**, (2002b). "Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 49-70
- Url-1** <<http://www.arip.org.tr/trup.htm>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-2** <www.tarim.gov.tr>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-3** <<http://www.kirsalkalkinma.tarim.gov.tr>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-4** <<http://sgb.tarim.gov.tr>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-5** <<http://www.adiyaman.bel.tr/>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-6** <<http://www.tuik.gov.tr/>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-7** <<http://www.mgm.gov.tr/>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-7** <<http://www.kgm.gov.tr/>>, alındığı tarih: 07.12.2014.
- Url-8** <<http://www.kalkinma.gov.tr/>>, alındığı tarih: 07.12.2014.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Değer Çil
Doğum Yeri : Besni/Adıyaman
E-posta : degercil@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2008, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
2007, Hochschule Für Technik Stuttgart, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı (Erasmus).
- **Yükseklisans** : 2015, İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Bölge Planlama Programı.